

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

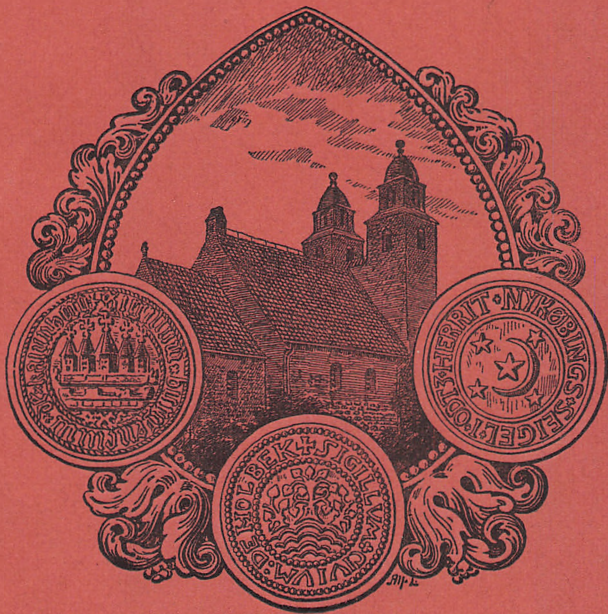
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HOLBÆK AMT.

HISTORISKE AARBØGER. V.

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT.

— 1911 —

LEHMANN & STAGE, KØBENHAVN.

HOLBÆK-POSTENS BOGTRYKKERI.

INDHOLD.

	Side
<i>Hans Kjær:</i> De forhistoriske Mindesmærker og Fund . . .	5
<i>And. J. Erikholm:</i> Holbæk gamle Stadsret	42
<i>O. Lund:</i> Af Livet i den gamle Købmandsgaard	50
<i>J. P. Jensen:</i> Mere om den gudelige Forsamlingsbevægelse	106
<i>G. Knudsen:</i> Om Præstegaarden i Nykøbing	134
<i>H. J. Hansen:</i> Historisk Samfunds Virksomhed i 1910 . .	145
Medlemsliste (Fortsættelse) . .	150

De forhistoriske Mindesmærker og Fund især fra Stenalderen i Uby Sogn, Arts Herred.

Ved Cand. mag. *Hans Kjær.*

Oldtidsmindesmærkerne i Uby Sogn hører ikke til dem, som særlig tidligt har tildraget sig Opmærksomheden. Pontoppidans Danske Atlas, som ellers ikke sjældent omtaler mærkelige Oldtidsminder, anfører *Udby* under Kalundborg Amt i sit VI. Tome, 1774, med Byer og Gaarde, men den eneste oplysende Bemærkning, hvortil han ellers finder Anledning, er den, at Sognet ikke maa „confunderes“ med det *Udbye*, som ligger i Holbæk Amt! Gennem søger man i Nationalmuseet de gamle Protokoller over Oldsager og Fund, indkomne til Museet i dets første Aar, finder man i over 30 Aar saa godt som intet fra Uby, og skønt et Medlem af Kommissionen for Oldsagers Opbevaring, den bekendte Biskop *Fr. Münter*, i 1814 og 1816 skal have været i Uby og endogsaa ladet foretage Gravninger i flere af Jættestuerne, leder man forgæves efter Sognets prægtige Monumenter i de Fortegnelser over Fortidsminder,

som krævedes fredede, der af Kancelliet udsendtes i Aarene 1809—10. Naar der ikke desmindre trods lange Tidens ilde Medfart er adskilligt tilbage af fordums Herlighed, beror dette dels paa den varme Interesse for Mindesmærkerne selv, som er vist fra Besidderne af Grevskabet Lerchenborg, der hørte til den Kreds af store Indehavere af Jordegods, som tidligst privat fredlyste Mindesmærkerne paa deres Jord, ogsaa Fæstejorden, dels paa nyere Tidens offentlige Fredlysninger, tilvejebragte ved Bistand fra mange Sider. Derhos har der tillige gennem Tiderne i Sognet oftere været bosat Mænd, som med vaagen Interesse har fulgt Mindesmærkernes Skæbne fra Aar til Aar og tilkendegivet det, naar Farer truede dem, saavel som ogsaa sørget for de Funds Bevaring, som fra Tid til anden fremkom. Forrest blandt dem skal nævnes Provst *J. Ph. H. Beck**), hvis Navn i de følgende Blade ofte vil findes anført. Af Mindesmærkerne er der nu under det offentlige Tilsyn fredlyst 5 Jættestuer og 1 Gravhøj. Antallet af godt oplyste Fund er forholdsvis usædvanlig stort.

Oplysninger om Mindesmærkernes Skæbne i ældre Tid og om de Fund, de har tilført Oldtidsvidenskaben, forefindes i betydeligt Omfang, de ældste fra 1841. Men de foreligger meget spredt: i Nationalmuseets Protokoller, i Arkiver samt i ældre Litteratur, som mest er vanskelig tilgængelig. En foreløbig Oversigt over de vigtigste Stengrave og Høje blev sendt Museet 1866 af Vilh. Beck. En

*) Johan Philip Hunæus Beck, f. 1788, Præst i Uby 1840, alt forud Provst, d. 1865. Hans Søn var den bekendte Vilh. Beck.

samlet Undersøgelse af Mindesmærkernes Tilstand udførtes 1881 af Nationalmuseet ved afd. Dr. *Henry Petersen*, ved hvilken Lejlighed der ogsaa af afd. Arkitekt *J. B. Løffler* blev udført Opmaalinger af 5 af de vigtigste Stengrave. Nogle af dem, navnlig Jættestuer, er i Aarene 1860—1900 helt eller delvis blevne undersøgte af ligedes afd. Cand. *L. Zinck**), hvis Samlinger nu bevares i Nationalmuseet. Kun en enkelt større videnskabelig Undersøgelse er fra nyere Tid.

Saaledes er Oplysningerne om de forhistoriske Mindesmærker spredte paa adskillige Steder, og vil man vinde et samlet Billede, maa det sankes sammen og de enkelte Dele bringes til Sammenhæng og stedfæstes, hvad der i Reglen er den vanskeligste Opgave og ikke altid lykkes. De nyere topografiske Skrifter, Professor, Dr. theol. *J. H. Larsens*, der i Haandskrift bevares i Museets Arkiv (1849), og *Fr. Algreen-Ussings* 1861 trykte Bearbejdelse deraf lader én næsten ganske i Stikken. Paa den anden Side er der virkelig et saa omfattende og gennemgaaende brugbart Materiale at finde, at en Sammenstilling af det maa kunne være af Interesse. Et og andet sær-

*) *L. H. O. Zinck*, 1833—1902, Lærer ved Efterslægtens Skole i København fra 1859; 1870—83 udgav han Tidsskriftet „Fra alle Lande“; Forfatter af „Stenalderstudier“ I—III. Han havde en betydelig Privatsamling af Oldsager, fortrinsvis fra Kalundborgegnen. Hvad der gav den særlig Værdi, var Udbyttet af hans Udgravninger, der for deres Tid var paalidelige og i det hele gode, men for det nøjere Studium ofte savner Detailler. Hans Samling overgik efter hans Død til Nationalmuseet, saaledes at der for Købesummen oprettedes et Legat til Fremme af Kundskaben om Danmarks Kulturhistorie i Oldtiden og den ældre Middelalder.

ligt Forhold vil ogsaa ved en saadan lokalt begrænset Undersøgelse kunne klarlægges. Fuldstændig kan denne Undersøgelse dog ikke blive. Hertil udkrævedes et længere Ophold paa Stedet, og endda vilde der sikkert blive Tvivlsmaal tilbage.

Ialt haves fra Uby Sogn Efterretninger om over 50 Mindesmærker fra Oldtiden. Heraf er at regne 10 Dysser, 12 Jættestuer, 4 Stengrave af mere ubestemt Art og ca. 30 Høje, hvoraf nogle fordem kan have dækket Stengrave. En uforholdsmæssig stor Del heraf er i Løbet af det 19. Aarhundrede bleven sløffet eller dog stærkt beskadiget. Ikke usandsynligt har det oprindelige Antal været endnu noget højere*). Og Antallet er i og for sig ikke særlig stort. Der findes Sogne i Jylland, hvor endnu den Dag i Dag forholdsvis betydeligt flere, indtil det dobbelte Antal, kan paavises**).

For et sjællandsk Sogn er dog Tallet betydeligt, og endnu mærkeligere er det, at ikke mindre end ca. 12 er Jættestuer, hvoraf flere dobbelte, én tredobbelt. Dette giver et bestemt Indtryk af, at Egnens faste Bebyggelse falder ret tidligt i Stenalderen, og at den har været usædvanlig tæt. Imidlertid er Mindesmærkerne noget ujævnt fordelte. Ikke blot ligger 6—7 af Jættestuerne samlede paa et mindre Areal, mod Sydvest paa Uby Marker, hvorfra da ogsaa Navne som Dysegaard og Dyse-

*) Der haves fra 1809 en Indberetning fra den daværende Sognepræst til Kommissionen for Oldsagers Opbevaring. Den er dog desværre ingen Kilde til Oplysning, idet der heri kun omtales 2 (to) Mindesmærker!

**) F. Eks. i Sevel Sogn, Syd for Skive: 375 Mindesmærker paa omtrent det firdobbelte Omraade, altsaa forholdsvis det *dobbelte* Antal.

agre fra gammel Tid er Betegnelser for Lodderne af nuv. Matr.-Nr. 23, og Tallet var oprindeligt større, men overhovedet har en paafaldende Mængde af Mindesmærkerne ligget samlet paa dette Strøg. Kommende fra Uggerløse vilde man for et Hundredaar siden straks inden for Uby Skel til højre se 4 Jordhøje, hvoraf den ene med Jættestue; lige til venstre, Nord for Vejen 2 Langdysser, nær dem 2

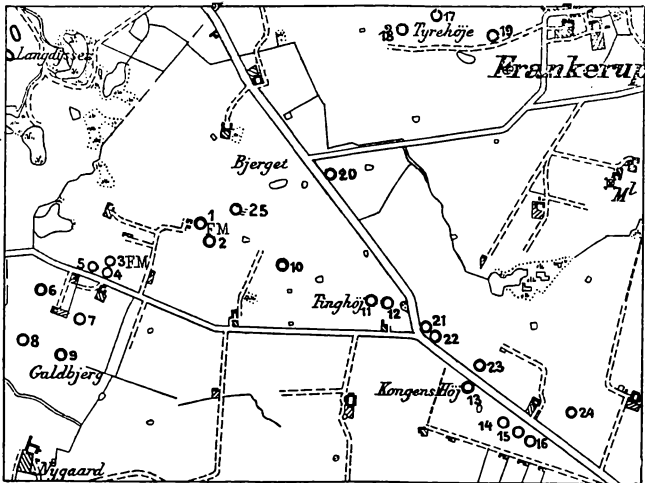

Fig. 1. En Del af Uby Sogn.
Maalestok omtrent 1:20,000.

Jættestuer, den ene dobbelt, og vestligere endnu 1 stort Stenaldersmindesmærke; et Par Minutters Vej længere mod Nø. passerede man først et imponerende Jættestueanlæg, 3 store Jættestuer Side om Side, omsluttede af en fælles Høj, dernæst den prægtige, nu fredlyste Jættestue, som gennem Kaptajn A. P. Madsens i Fig. 3 i formindsket Maal gengivne Tegning er vandret Verden over, og nær den endnu 2

Høje, mens 3 paa „Bjerget“ (ikke afsatte paa Fig. 1) paa Frankerup Mark sluttede sig nær dertil. Bevægede man sig derfra mod Øst ad Kalundborgvejen, havde man først Tinghøjene for sig, dernæst et Par Høje lige Øst for (ikke afsat paa Kortet) og 2 Høje tæt Nord for Vejen samt endelig den store Gruppe af ca. 8 Høje om „Kongens Høj“ (kun delvis paa Kortet), alt paa en Strækning af kun 5—600 M., og mod Syd sluttedes dette mærkelige Billede af „Spaanhøj“, „Hanghøj“ og „Solhøj“ i kort Afstand, sidstnævnte atter med en Jættestue. Nær Uby By mødte Blikket „Lysthøj“ og „Korshøj“ med dens dobbelte Jættestue og endnu en dobbeltkamret Stue længere mod Sydøst. Nu til Dags har man vel svært ved at vinde et lignende Billede. Af de fleste Mindesmærker er kun Tomten tilbage, Pladsen, hvor det forud stod, men hvorover Ploven atter gaar og Dag for Dag stedse mere sletter de sidste Spor.

For Uby Bys Vedkommende er Rækken af de Mindesmærker, hvoraf endnu i det mindste noget er tilbage, med de ovennævnte i det væsentlige afsluttet. Skulde endnu enkelte tilføjes, da kunde anføres „Ladhøj“ tæt N. for Byen (Matr.-Nr. 11 a) og „Løkehøj“ langt mod S. (Matr.-Nr. 19). „Ladhøj“ skal have indesluttet et større, stensat Kammer, hvori Stensager opgives at være fundne; om „Løkehøj“ vides, at den har været overpløjet allerede fra 1830.

Langt færre Mindesmærker kendes fra *Frankerup* Marker. Tyrehøje (2) og Stubbehøj (Matr.-Nr. 3 a) er kun Tomter, pløjede alt siden 1830 eller endnu tidligere; 2 Tomter er paaviste paa Matr.-Nr. 5 a, den ene i Skellet mod Rørby, og endelig er, som alt anført, paa „Bjerget“ paa Nabolodden Matr.-Nr. 5 b Tomter af 3 lignende. Med en Langdysserest

paa Ejendommen Matr.-Nr. 8 slutter Rækken. Fra *Forsinge* kendes 2 dobbelte (?) Jættestuer, den ene paa Matr.-Nr. 1, Vest for Byen, den anden mod Øst, paa Matr.-Nr. 4. Noget større Afveksling byder *Kjelleklinte* med den overpløjede „Rishøj“ helt mod Syd (Matr.-Nr. 3), Tomten af en Dysse tæt Nv. for Byen paa Matr.-Nr. 4 b, 2 Dyssekamre paa Matr.-Nr. 6 a under Saltoftegaarden og endelig 2 Langdysser i et Krat ved Kjelleklintegaarden. *Klouby* har sløjfede Tomter af Dysser paa Matr.-Nr. 6 og 7, paa 11 b ved Uby Skel og (af 2) paa Matr.-Nr. 7, paa hvilken Ejendom man ogsaa finder den mærkelige „Gubbesten“.

Hermed er Fortegnelsen sluttet. Mulig findes ogsaa anden Steds ringe, for Øjet ikke mere synlige Rester, hvorom Fund i Fremtiden vil kunne give Oplysning. Dette vil dog næppe blive særdeles mange.

Endvidere er der rundt om i Sognet gjort en Række Fund. Det skal nu forsøges at indordne hele dette Materiale under det arkæologiske System, efter Tidsfølgen. Herved vil det endnu bevarede af Mindesmærkerne og de karakteriserende Fund blive udførligere behandlede, medens der for det forsvundnes eller lidet oplysendes Vedkommende kun vil ske en kort Omtale. Da næsten alle endnu bestaaende Mindesmærker er fra Stenalderen, kan der om dette Tidsafsnit gives de fyldigste Oplysninger.

Stenalder.

Stenalderen falder som bekendt i 2 store Hovedafsnit: den *ældre Stenalder*, hvor Danmark endnu kun havde en lidet talrig Befolkning af Jæger- og Fiskerfolk, spredte i smaa og større Samfund langs Kysterne og ved Søer, og den *ynge Stenalder*, hvis

agerdyrkende, fast bosatte Befolkning efterhaanden bredte sig over det hele Land; fra denne Befolkning stammer de store Fællesgrave, *Dysserne* og *Jættestuernerne*, hvilke mod Stenalderens Slutning oftest afløstes af de mindre „*Gravkister*“, der benyttedes lige til Metaltidens, Bronzealderens Komme.

Nogen Boplads fra den *ældre Stenalder* kendes ikke i Uby. Overhovedet synes kun et eneste Stykke, en Økse af den ejendommelige Form, der betegnes „*Skivespalter*“, at være fundet i Sognet. Den er sikkert kommet der tilfældig. Meget rigt repræsenteret er derimod den yngre Tid.

De ældste af denne Tidsalders Mindesmærker, *Dysserne*, kendes i temmelig stort Tal, og flere af dem staar endnu. Om andre haves derimod kun yderst ufyldstgørende Oplysninger. *Runddysen*, det lille, stensatte Gravkammer, som omgives af en lav Høj, der om Foden kranses af en Stenkreds, har sikkert været til Stede, men dette kan ikke paavises gennem Efterretningerne. Noget bedre er Forholdet med *Langdysserne*. Af disse den danske Oldtids mest ejendommelige Mindesmærker, den lange, lave Jordhøj, der om Foden bærer en ofte imponerende Række af rejste Sten, og som indeslutter et eller flere af de med den ene, store Overligger dækkede Kamre, et Kunstnernes Yndlingssujet, naar de skal tegne et typisk dansk Landskab, har der derimod været ikke faa. Langdysen under Klouby sløjfedes allerede 1830; det hedder, at den var 250' lang i Retning N.—S.; i Beskrivelsen: „der stod Sten i Rad langs Siderne, og midtpaa en stor Sten, hvorunder der fandtes mange Ben“, genkendes uden Vanskelighed Hovedtrækkene af disse Mindesmærkers Bygning. Den var da adskilligt anseligere end Langdysen

under Frankerup (vest for Vørslevvejen), hvoraf Rester endnu fandtes for 30 Aar siden: En Jordhøjning i Ø.—V., 31' (9,7 M.) lang, men vistnok oprindelig noget større, 27' (8,5 M.) bred; af Kamret saas i Vestenden 3 svære Sten. Ogsaa af 2 Langdysser paa Dyssejorden i Uby (Fig. 1, Nr. 5; deres rette Beliggenhed er tæt Sø. for Nr. 4) kunde Hovedejendommelighederne endnu optegnes: De laa parallelt med hinanden, i 21' Afstand, i Retning Nø.—Sv., den østre 95' l., 27' br. (c: 30 × 8½ M.), den vestre 75' l. (23,5 M.). Men det nærmere er sparsomt. Den østre skal have indesluttet 2 Gravkamre, det ene paa Midten, det andet henimod den nordre Ende, og i den vestre sporedes endnu 2 Gravkamre, begge af firsidet, aflang Form, i modsat Retning af Dyssen. Noget mere vides om Langdysserne i Krattet ved Kjelleklintegaard. Ogsaa disse ligger nær hinanden men af noget uens Bygning. Den østlige var ca. 80' l. (25 M.); den har indesluttet 2 Kamre, det ene af den simple, firsidede Form, det andet et femsidede Kammer med en Gang udløbende til Siden; sikkert tilhørte disse Kamre en noget forskellig Tid, og det simple, firsidede skulde da snarest være det ældste. Betydeligt mindre var den anden Langdysse, 47' (14,7 M.) i Længden; den omsluttede et enkelt, sekssidet Kammer, hvis Dæksten i 1881 fandtes nedskreden, og med en kort Gang, dannet af 2 Sten i hver Side. Skønt noget medtagne gennem Tiderne kunde disse Langdysser da endnu give en Forestilling om denne særlige Art af Mindesmærker. Fund fra dem kendes desværre ikke. De aabne Kamre er, som det i kun alt for mange Tilfælde er sket, blevne udgravede, uden at noget Udbytte for Oldtidsforskningen blev vundet. Uden Stenomhegning findes

endnu 2 i det hele smukke og velbevarede Kamre, begge paa den under *Saltoftegaarden* hørende Lod, Matr.-Nr. 6 a af Kjelleklinte. Østligst ligger paa en Banke et rektangulært Kammer, 1,82 M. l., 0,77 M. br.; som det ofte er Tilfældet, er Kamret mod Øst ikke helt lukket, men afsluttet med en Art Tærskel, over hvilken der var Adgang til Kamret, naar det ved ny Gravlægning atter skulde tages i Brug; man behøvede da ikke at afløfte Dækstenen; denne er endnu paa sin Plads. Anseligere er det vestlige Kammer, hvis brede Overligger rager et godt Stykke ud over Bærestenene til alle Sider. Kamret er seksidet; de fem Bærestene er lige høje, den sjette Sten mod Sø. er atter her lavere. Hele Kamret har en Bredde af fra 2,6 til 2,14 M. Endnu skal anføres, at der paa Dækstenens øverste Kant er bemærket 14 af de mærkelige *skaalformede Fordybninger*, der ikke sjælden findes paa Stenalderens Mindesmærker, men hvis Betydning endnu er uvis*). Disse 2 smukke Dyssekamre giver saaledes, skønt de har mistet deres gamle Omgivelser, et særdeles karakteristisk Indtryk af Stenalderen i en tidlig Periode, og det er at haabe, at de stedse maa blive bevarede. Heller ikke fra disse Kamre haves noget Fund. En Udgravning, foretaget af Zinck, viste med al Tydelighed, at de alt forlængst var blevne gennemsogte. I det lille

*) En skaalformet Fordybning er noteret fra Dækstenen af det ene Kammer i en af Kjelleklinte-Langdysserne; lignende paa en større Sten, der henlaa forslæbt fra sin Plads paa Frankerup Mark (Matr.-Nr. 2 a), og endelig fandtes mindst 1 paa en stor Rullestensblok, henliggende dybt i Jorden paa Uby Mark (Matr.-Nr. 5), den mærkelige Sten, hvorom det hedder, at den af en Troid blev kastet fra „Vængerne“ ved Uby mod Svallerup Kirke.

Kammer skal en Vogterdreng en Gang have fundet en Stenøkse. Endnu mindre vides om Dyssen under

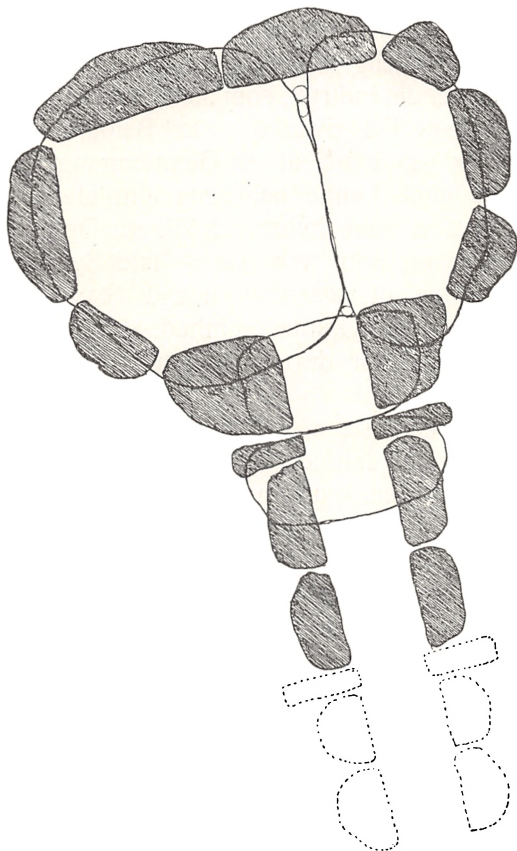

Fig. 2. Jættestue, Uby, Matr.-Nr. 23 d.

Klouby (11 b), hvorom kun haves Traditionen om, at „den var meget smuk; der var en stor Sten oven paa andre“, eller *Kjelleklinte* (4 b): „der var 3—4 Bæresten med en stor oven paa“.

Men mangler end de Fund, der skulde give den mere detaillerede Kundskab, fremgaar det dog alene af Dyssernes Antal, at Sognet allerede i denne Periode, det tredje Aartusinde før Kristus, havde en almindelig udbredt Bebyggelse. Stærkere bliver alligevel det Indtryk, som Jættestuerne fra Stenalderens rigeste Tid giver af en tæt Befolkning. Deres Antal er saa stort, at en Gennemgang af dem alle næppe vilde kunne paaregne almindelig Interesse. Kun 2 af dem, hvorum fyldigere Oplysninger er bevarede, og som ved deres hele Bygning og Bevaring i en i alt væsentligt uskadet Stand til vore Dage særlig kræver Opmærksomhed, skal udførligere omtales, medens for de øvrige kun Hovedtrækkene angives.

Den bekendteste af *Jættestuerne* paa Uby Marker er utvivlsomt den, der er beliggende paa Matr.-Nr. 23 d. Gennem en lang Række Aar var Lars Erichsen Fæster af den Lod af Lerchenborgs Gods, hvorpaa dette Mindesmærke er beliggende. Det var ogsaa ham, som opdagede Kamret. I 1845 skulde han bygge et Hus, og for at faa Grundsten dertil begyndte han at grave i Højen, der opgives den Gang at have været omtrent 7 Alen høj og 50 Favne i Omkreds. Disse tilsyneladende store Maal er utvivlsomt ingenlunde overdrevent angivne; stort mindre har næppe nogen Sinde de Høje været, som dækkede en aneligere Jættestue. Han borttog om Foden af Højen et Lag Jord af en Alens Dybde og fandt, at den med 2 mindre Afbrydelser var helt stensat, og over Stensætningen var der et Lag af Haandsten. Skønt det ikke udtrykkelig siges i den gamle Beretning, har Stensætningen da sikkert forneden bestaaet af temmelig store Sten, saaledes som det kendes andet

Steds fra. Ved at borttage nogle af disse traf han Indgangen, der vender mod Sydøst. Han brød derefter gennem Gangen ind i Kamret og tømte begge for deres Indhold.

Om Indholdet hedder det i den gamle Beretning, der skyldes Cand. Chr. Rømer og er aftrykt i Antikv. Tidsskrift 1846—48, S. 223 o. flg.*), at der „intet var af Betydenhed“. Dette maa dog ingenlunde forstaas bøgstaveligt. Der er i Virkeligheden, som det fremgaar af selve Beretningen, gjort et betydeligt Fund. „I Gangen laa mange løse Menneskeben og Flintredskaber, og selve Kamret var opfyldt en Alen højt fra Gulvet med Sand, Flintstene og en sort, muldagtig Masse, i hvilken fandtes 3 urtepotteformede Gravkar af brændt Ler, fyldte med samme sorte Masse, og flere Flintredskaber af almindelig Art.“ Endelig fandtes efter Beretningen (hvorved maa forstaas Lars Erichsens Opgivelse) „i det vestlige Hjørne frit liggende oven paa Opfyldningen et Par Laarben og en Hjørneskal af et Menneske under Middelstørrelse, og disse var de eneste Ben i Gravkamret.“

Fundet fra Jættestuen er sikkert splittet for alle Vinde. Ejeren var en nærsom Mand, som han senere ved forskellig Lejlighed viste det, og naar selv en Beretning som Rømers, der gør Indtryk af at skyldes en interesseret Mand, kunde anvende Betegnelsen „intet af Betydenhed“ om Fundet, kunde det ikke ventes, at Lars Erichsen skulde kunne erkende noget deri. Der ses ikke senere at være indgaaet noget som helst til Nationalmuseet herfra**).

*) Manuskriptet synes ikke at eksistere.

***) Der er i 1887 med Kammerherreinde Classens i ældre Tid

Selve Kamret staar jo derimod i sin Helhed, Gangen og den omgivende Høj desværre kun i molesteret Skikkelse tilbage. Borttagningen af Jord og Sten er bleven fortsat, ogsaa efter at Kamret var fremdraget — i en Avisberetning fra 1866 hedder det, at 40 Favne er borttagne af de Stenlag, der har omgivet og skærmet Kammer og Gang. Den Høj, der nu omgiver Kamret, er da kun en Rest af det oprindelige, og det Indtryk, man ved at se den faar af det ydre, svarer kun i ringe Grad til det oprindelige. At en stor Mængde Jord er borttaget, fremgaar ogsaa af, at der fra Tid til anden fremkom Bronzegenstande, hidrørende fra senere Tidens, navnlig Bronzealderens, Gravlægninger i Højens Top.

Ogsaa Gangen led meget. Omtrent Halvdelen mangler nu, idet der udvendig er borttaget 3—4 Stenpar med deres Dæksten. Men den Rest, der staar tilbage, er jo dog Hovedsagen, og den giver et Indtryk af Stenalderens Bygningsværk, som kun faa andre Jættestuer byder det. Den er vist i Grundplan Fig. 2 og Tegning af det ydre Fig. 3, begge efter Nationalmuseets gamle fortjente Medarbejder, Kaptajn *A. P. Madsens* Gengivelser, hvilke tilligemed et Prospekt af Gangen er udgivne i hans Tavleværk: *Afbildninger af danske Oldsager og Mindesmærker, Stenalderen* (1868). Paa Fig. 1 er det Nr. 1.

tilvebragte Samling indgaaet: Nr. A 7280. Et Økseblad af Flint, f. ved Uby, „hører til et større Fund fra en Gravhøj“, og A 7474, en Flintøkse, f. ved Uby, i en Høj „med 15 andre Redskaber, hvoribl. 4 Smalmejsler og et ildskørnet Økseblad af Flint“. Dette er utvivlsomt et Jættestuefund, men om det hidrører just fra denne, er ganske usikkert. Jvf. ogsaa S.

I Fig. 2 er Mindesmærket vist i rette Orientering, Kamret med Længderetning henimod Vsv.—ØNØ., Gangen udgaaende mod Ssø. *Kamret* maaler i Længden lidt over 4 M. og naar ved Midten $2\frac{1}{2}$ M.

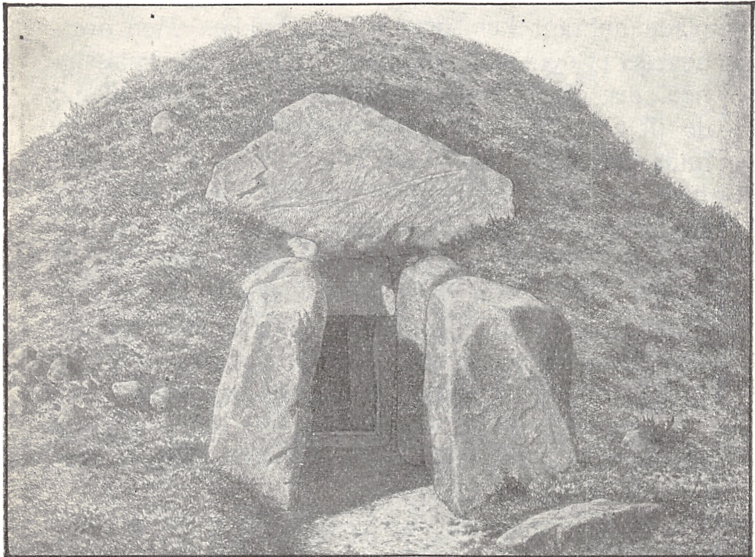

Fig. 3. Jættestue, Uby 23 d.

Bredde, medens Højden er omkring 2,4 M. Man kan saaledes nu uden Vanskelighed gaa oprejst derinde; dog er denne Højde noget større end den oprindelige; der er i sin Tid gravet for dybt. Bærestenene er meget anselige og regelmæssige, tydeligt nok valgte med Omhu, og Mellemlommene mellem dem udfyldte med saakaldt „tør Mur“, regelmæssigt opstablede, tynde Sandstensfliser i vandrette Lag. To svære Sten, der slutter tæt til hinanden, af én og samme Blok, udgør et imponerende Dække. Af *Gangen*

forefindes nu kun det inderste Stykke. Ogsaa den er regelmæssigt opbygget. Dens mærkeligste Parti er de 2 smalle, fremspringende Karmsten i Siderne tæt uden for Kamret og den smalle Tærskel i Bunden mellem dem. Muligt var oprindeligt en Stenplade anbragt her som et indre Lukke. Men overhovedet er det Opbygningens Omhu og Regelmæssighed, der giver denne Jættestue en høj Rang blandt de til vore Dage bevarede Mindesmærker. Det var fuldt berettiget, naar det i 1866 blev skrevet om den, at „det vilde glæde mange, som interessere sig for Mindesmærkerne fra svundne Tider, om der fra det offentliges Side kunde gøres noget for at bevare det“. Men først 1895 lykkedes det at faa Fredlysningen endelig ordnet. Lars Erichsens Enke, *Else Rasmussen*, udstedte Deklarationen herom, og Fredlysningen tiltraadtes af Lerchenborg Gods, som i de foregaaende Aar havde skærmet det mærkelige Monument. Ved et Besøg for faa Aar siden fandtes alt i smukkeste Orden.

Ogsaa uden for og over Kamret er der sket Fund. Som det saa ofte var Tilfældet, blev der i Bronzealderen anlagt nye Grave i Overdelen af Højen. Der haves Efterretninger bl. a. om Fund af et Bronzesværd og af Urner, men noget nærmere kan ikke mere oplyses*).

Af tilsvarende Grundplan og lignende Størrelse

*) I Nationalmuseet bevarer: „En Spydspids af Flint med Savtænder, samt fra Bronzealderen Brudstykker af 2 hvælvede Knapper, 1 Kniv, 1 Syl, 1 flad Fingerring og et tyndt, indiv. hult Armbaand, indlev. ca. 1860 af Maler Hansen, som fundet paa forsk. Steder i Udkanten af den bekendte Høj ved Uby, hvor der er en Jættestue“. Dette kan med en vis Rimelighed henføres hertil. (Mus.-Nr. 22, 19—20).

er den ligeledes fredlyste Jættestue i Højen „*Ræverøgel*“ paa Matr.-Nr. 23 a (Fig. 1, Nr. 7). Heller ikke denne Jættestue fremtræder nu i den oprindelige Skikkelse; Jordhøjen er afgravet i Firkant rundt om, og Forstyrrelsen er endog naaet til selve Kamret, af hvis 3 Dæksten den ene er bortført og nu staar som Skelsten mellem Løve og Arts Herreder. Gangen har 2 Karme afsat; af dens Dæksten er kun den inderste bevaret paa sin Plads. Trods dette er Jættestuen endnu et anseligt Mindesmærke. Kun en Del af Kamret er udgravet; efter en Tradition skal dette være sket 1814 ved Biskop Fr. Münter; det hedder, at der blev fundet et Flintspyd og andre Genstande. Noget nærmere herom har dog ikke kunnet findes; navnlig er der i Münters paa Kgl. Bibliotek bevarede (meget kortfattede) Dagbog for dette Aar intet noteret*). Den fredlystes 1894 af Grevskabet Lerchenborg og Fæsteren, Lars Christiansen.

Ogsaa „*Grønhøj*“ paa Matr.-Nr. 23 b indeslutter en Jættestue med Gang. Højen er rundt om afløjet, og det yderste af Gangen mangler. Kamret er lidt mindre end Fig. 2: $3,9 \times 2,45$ M., Gangen godt 4 M. l. Om Fund herfra vides intet. En Plan er meddelt i A. P. Madsen: Gravhøje og Gravfund, I, Pl. XXII.

Med „*Solhøj*“ paa Matr.-Nr. 16 a slutter Rækken af de enkelte Jættestuer paa Uby Marker. I Plan saavel som i Dimensioner svarer den i det hele til Fig. 2 (Kamret i N.—S., 4,8 M. l., 2 M. br., 1,45 M. h., med 3 Dæksten; af Gangen staar de 2 inderste Stenpar). Bunden fandtes brolagt, og derover laa et tykt Lag af brændt Flint. Herover laa atter Grav-

*) Ogsaa i „*Grønhøj*“ skal han (1816) have foretaget Udgravning. Münter visiterede i Arts H. 1815 (men ikke 1814 og 1816).

laget til 0,46 M. fra Bunden; Rummet ovenover var opfyldt med Jord og Sten. Den udgravedes af L. Zinck 1886 og havde da stået blottet i flere Aar. Efter Antallet af Kranier, 17 i Kamret, 3 i Gangen, har den været temmelig stærkt benyttet, og dette gælder saavel Kammer som Gang. Fundet af Oldsager var ikke særdeles stort; alt var af de for østdanske Jættestuer sædvanlige Former; nævnes kan 2 Mejsler, den ene (et Fragment) af Ben, en stor Ravperle, formet som en Dobbeltøkse, med Gennem-boring ved Midten, 2 Pilespidser, samt nogle Lerkar; som det oftest er Tilfældet, var de itubrudte; temmelig fuldstændige var kun 5, deraf det ene et vaseformet Kar, det andet en dyb Skaal, mens der var Brudstykker af endnu 5. Efter Oldsagerne har Benyttelsen næppe strakt sig helt til Stenalderens Slutning. (Nationalmuseet, Nr. Z 1355—73.) Kamret synes allerede i Oldtiden at have været mindre vel bygget, idet en af Bærestenene allerede, før det toges i Brug, er skredet ind.

Den *dobbelte Jættestue* findes over hele Landet næsten altid bygget saaledes, at to enkelte Jættestuer, hver med sit Kammer og sin Gang, berører hinanden med Kamrenes ene Endevæg. Ofte er en Væg af 2—3 Sten fælles for dem begge. Om de er byggede samtidig eller til forskellig Tid, kan det i det enkelte Tilfælde være vanskeligt at afgøre. I nogle Tilfælde synes man dog med Vished at kunne sige, at de er byggede paa en og samme Tid, vel sagtens til Benyttelse vekselvis, og hidtil synes der ikke at være fremkommet Fund, som bestemt tyder paa Benyttelse af Kamrene efter hinanden. Den dobbelte Jættestue kræver en større Jordhøj. Sløjfes denne bort, saa Stenene kommer til Syne, virker de mægtige,

frit fremragende Sten ganske ejendommeligt imponerende. Af denne Art er det i 1881 fredlyste Mindesmærke paa Matr.-Nr. 23 h (Fig. 1, Nr. 9). De 2 Kamre ligger omtrent Nv.—Sø. for hinanden, hver med sin Gang. Grundplanen kan vel nu mindre tydeligt erkendes paa Stedet, idet begge Yderenderne er beskadigede. Kamrene er helt sammenbyggede, idet de har en Endevæg fælles. Dækstenene er nedstyrtede eller i ældre Tid borttagne. Gangene forløber ikke ganske parallelt; de nærmer sig noget til hinanden udefter. Ingen af dem har Dække, men ellers er de temmelig fuldstændige, med en Længde af ca. 6 M.

Fig. 4. Økse af Rav. ($\frac{2}{3}$.)

Ved at grave mellem Stenene, særlig i de ydré Ender af Kamrene, havde Ejeren fundet en Del Oldsager, der indgik i Zincks Samling (Z 811—48). De havde ganske den sædvanlige Jættestuekarakter. Der var 22 Flintøkser, slanke eller svære, 10 Mejsler, 1 Huløkse, 82 Flintflækker samt Brudstykker af Ravperler m. m. Men et meget mærkeligt Stykke er senere fremkommet. Det er en *Økse af Rav*, vist i Fig. 4*). Den blev fundet tilfældig i den søndre Stues Kammer, tæt op til den nordre af de 2 Hjørnesten, hvorfra Gangen udgaar. Øksen er et af de

*) Efter Aarb. f. n. Oldk. 1896; Sophus Müller. (A. 12573.)

største i Oldtiden tildannede Stykker Rav, som overhovedet findes. Den er formet som en Stridsøkse, med Nakke- og Egende, ja, endogsaa med et lille Skafthul, og der findes virkelige Stridsøkser af Sten, som baade i Form og Størrelse staar den nær. Ikke des mindre kan den selvfølgelig ingen Sinde have været anvendt som Vaaben. Det er et Billede af en Økse; den maa have tjent til Smykke eller maaske snarere forstaas som en *symbolsk* Økse, som et af de ikke faa Vidnesbyrd om den særlige Betydning, der i Oldtiden tillagdes Øksen som et religiøst, helligt Tegn; naar Rayperlerne just i Jættestuetiden saa ofte formedes som en Dobbeltøkse, i lille Maalestok ganske vist, maa det sikkert forstaas i samme Retning. — Den mærkelige og hidtil enestaaende Ravøkse fra Uby er i det hele velbevaret, til Trods for, at den i 3 Aar havde henligget upaaagtet hos Findexen og først derefter, ved Læge H. Hansen, blev indsendt til Nationalmuseet.

Tilbage staar endnu af Mindesmærkerne paa Dysseagreene at omtale den mærkelige Jættestue paa Matr.-Nr. 23 g (Fig. 1, Nr. 3). En Grundplan, udført efter en ældre Opmaaling af Dr. Henry Petersen, er meddelt af A. P. Madsen, Gravhøje og Gravfund, 1896, T. XIIX. Jættestuen er *tredobbelt*, eller rettere, en stor, fælles Jordhøj har omsluttet en dobbelt Jættestue af den ovenomtalte Art og desuden en tredje, hvis Kammer lagdes tæt op til disse, men vinkelret paa deres Længderetning, saaledes at dens Gang kom til at løbe omtrent parallelt med dem, et Anlæg af meget sjælden Art. Den dobbelte Jættestue har Kamrene lige i hinandens Forlængelse, omtrent i Ø. — V.; den ene Gang udgaar lige mod S., den anden er drejet lidt vestligere; svarende hertil har den tredje

Jættestue Kamret i N.—S. og Gang mod Øst. Alle de 3 Kamre var større end Jættestuernes Gennemsnit, med en Længde af ca. 5 M. og Bredde omkring 2—2,4 M. Desværre har dette det stolteste af alle Stenalderens Mindesmærker i Uby allerede for mange Aar siden lidt den alvorligste Overlast. Alt i 1866 frembød det et højst forvirret og trøstesløst Skue, med talrige manglende Sidesten, Dækstenene sprængte, delvis bortførte eller nedskredne. Vejanlæg i de nærmest foregaaende Aar har Hovedskylden for denne gamle Vandalisme. Heller ikke vides der synderligt om de talrige Oldsager, som er fremdragne her. Netop ved et saadant Anlæg havde der kunnet være Haab om gennem Studium af Forhold og Fund i hver enkelt Jættestue at vinde Holdepunkter for Bestemmelsen af Kamrenes samtidige eller skiftevis Benyttelse, for Mænd og Kvinder sammen eller adskilt og for Opbygningen af en Jættestue i senere Tid, thi det maatte snarest ventes, at den tredje først var bygget, efter at de to andre helt var fyldte. Men Skaden er uhjælpelig. I 1866 afhændede Ejeren en Del Oldsager herfra til Købmand Lund i Kallundborg. Samme Aar foretog Zinck Gravninger, som dog ikke blev udtømmende, om end enkelte mærkelige Forhold iagttoges. Saaledes havde i det vestlige Kammer saavel Side- og Dæksten som Oldsagerne Spor af meget stærk Paavirkning af Ild. Oldsagerne var for største Delen ganske hvidbrændte. Spor af Baal, antændte i Jættestuerne, findes vel oftere, men sjælden eller aldrig i dette Omfang.

I det hele vides fra de 3 Jættestuer at være fremkommen: ca. 82 *Flintøkser*, 23 *Mejsler*, 6 *Økser* med Skaftul, 1 *Dolk* af Flint, en Mængde *Flækker* og *Lerkarskaar*. Heraf er godt en Tredjedel med

Zincks Samling indgaaet i Nationalmuseet (Nr. Z 339—89), og kun om disse foreligger Oplysninger. Herefter synes Fordelingen af Oldsagerne snarest at tyde paa, at Dobbeltjættestuens Kamre benyttedes paa ens Maade og samtidig; af svære Flintøkser fandtes 5 i vestre, 7 i østre Kammer, af slankere henholdsvis 4 og 5, af Mejsler 11 og 3. Dog fandtes Økserne med Skafthul (Stridsøkser), 5 i Tallet, alene i vestre Kammer. Af Lerkarrene var de 2 smaa Hængekar af typisk Form. Fra senere Tid er *Flintdolken*, men det vides desværre ikke, om den er fundet i noget af disse Kamre; det kunde ventes, at den snarere var fra den tredje Jættestue.

I det mindste 1 Mindesmærke paa Dysseagre kan dog endnu nævnes. Det laa Vest og Nord for Fig. 1 Nr. 3—5; en Art Plan af en Del af det, i ganske ringe Maal, findes i Antikvarisk Tidsskrift, 1846—48, S. 218. Herefter synes det snarest at have været en Dysse; sammesteds er oplyst, at Stenene er anvendte til Aagerup Bro. Fra dette eller et andet nærliggende Mindesmærke stammer et til Museet i 1841 fra Amtsvejinspektør Worsøe indsendt Fund „fra Boelsmand Søren Hansens Lod, i en af Udbye Høje“, der imidlertid sikkert er fra en Jættestue (Nr. 5948—54). Fra en ubestemt Lokalitet i Uby er et mindre Jættestuefund (4 Økser, 3 Mejsler, 2 Økser med Skafthul m. m. (Z 736—46).

Staar det saaledes temmelig slemt til paa Dysseagre, hvor kun et enkelt Mindesmærke er væsentlig velbevaret og Oplysningerne overalt begrænsede, findes der i alt Fald 1 godt og smukt Stenaldersmonument tilbage, paa Præstegaardens Tilliggende, lige ved Uby By. „Korshøj“ giver endnu en god Forestilling om Jættestuernes Ydre og Indre; hele

Jordhøjen er til Stede, Kamret uskadt, og selv Gangen er bevaret i næsten hele sin Udstrækning; kun det yderste Stenpar synes borttaget. Nylig er det paa Nationalmuseets Foranstaltning blevet istandsat, og herved opdagedes det tillige, at der i Virkeligheden er Tale om en dobbelt Jættestue. Det ene Kammer ligger endnu uaabnet og til fremtidig Undersøgelse. Men for nogle Aar siden var ogsaa „Kors-høj“ stærkt medtaget. Gangen var bleven fyldt med Jord og utilgængelig; dels ved Overlast, dels ved Regn var der dannet en anden Tilgang til det aabne Kammer, ovenfra, gennem Dækket. Ved et Forsøg paa Udbedring og Udbringning af den nedfaldne Jord opdagede den daværende Ejer det nordre Kammer, der helt var jordfyldt. I 1881 var Høj og Jættestue imidlertid bleven fredlyste. Det af Ejeren begyndte Arbejde, som dog skyldtes en i og for sig anerkendelsesværdig Lyst til at værne om Mindesmærket, blev derfor standset; Museet tog Sagen i sin Haand og bragte Jættestuen i den Stand, hvori den nu er, saa vidt muligt den oprindelige. Kammer og Gang var tømte, dog fandtes i Hjørnerne og ved Sidestenene enkelte Flintgenstande.*)

De 2 Kamre ligger noget til Øst for Højens Midte, i nord-sydlig Retning, med hver sin Gang mod Øst. Det søndre Kammer har anselige Dimensioner, 5 M. Længde. $1\frac{2}{3}$ M. Bredde og Højde; det dækkes af 5 torholdsvis smalle Dæksten, medens 3 Dæksten endnu overdækker den indre Del af Gangen.

Højen, der hvælver sig over Kamrene, er anselig. Det har den sikkert ogsaa været oprindeligt; dog

*) Mus.-Nr. A 22219—21.

kan noget være senere tilføjet, idet der over det nordre Kammer findes anlagt en stensat Gravkiste fra Stenalderens Slutning eller den tidlige Bronzealder; ogsaa vides der i Højens Top at være fundet en Grav fra Bronzealderen (se S. 37).

Men hermed er heldigvis ikke alt sagt om „Korshøj“, eller „Troldhøj“, som den ogsaa kaldes. Den har en Forhistorie, som giver den en Særstilling. Der indkom til Nationalmuseet i 1845 et stort Fund af Stensager, som indsendtes af Provst Beck. Disse Fund er identiske med et Fund, hvoraf der er givet en Skildring i Antikvarisk Tidsskrift, 1846—48, S. 219 o. flg., ved *Beck*. Det omtales, at dette Fund er gjort i en Høj paa Uby Præstegaards Jord, 10 Alen høj, 100 Alen „i Peripherien“, og der gives derefter en Beretning om Udgravningen, som indeholder tilstrækkelig mange Data til, at den med Sikkerhed kan identificeres med „Korshøj“ og ikke er noget forsvundet Mindesmærke. Udgravningen begyndte 1843 i Højens Top (den var da ganske urørt) og førte til Fundet af den ovennævnte Bronzealdersgrav; der fortsattes 1845 med Gravninger i den søndre Side; herved gjordes forskellige Iagttagelser, og Lerkar fremdroges; snart „stødte man paa et Lag hvide Flintstene, som var sammenpakkede uden om nogle store Stene, der senere opdagedes at være Dækstenene over det sydlige Hjørne af Gravkamret. Imellem 2 store af disse var indkilet en mindre trekantet, der ikke var større, end at den med Lethed kunde brækkes ud med en Jærnstang; denne blev borttagen, og gennem den der-ved fremkomne Aabning saas Gravkamrets aabne Rum; en Dreng krøb med Besværlighed ned i dette og saa ved et Lys Kamrets Størrelse, at dette var

langagtigt, og at Indgangen var midt paa det imod Øst.“

Heldigvis fortsatte man da ikke paa dette Sted, sagtens det samme, som for en Del Aar siden atter stod aabent og først ved sidste Istandsættelse er blevet forsvarligt lukket. „Man begyndte at grave ved Højens Fod, men mod Øst, og stødte snart paa Indgangen, der dannedes af 2 Rader ikke meget store Sten“, „8½ Alen lang i det hele. Denne Gang var delt i 2 Afdelinger, som adskilles ved 2 frem-springende Stene“ (Karmstenene, der endnu staar paa deres Plads), „mod hvilke der var lagt en flad Sten“ (vistnok Tærskelen; mulig dog en Art Dørsten); „paa samme Maade var Udgangen lukket. I begge Gangenes Afdelinger laa Skeletter og Oldsager af Sten og Ben. Indad ender Gangen i en Portal, der er den egentlige Indgang til Gravkamret, med meget regelmæssige, lige Sider“. Kamret var i Bunden belagt med hvidbrændt Flint i 4“ (10 Cm.) Tykkelse og derunder fast Ler. Gravlaget naaede til ca. 0,9 M. under Dækket; det indeholdt en Mængde Skeletter, efter Antallet af Kranier mindst 50. Skeletdelene indsendtes ikke til Museet, men nedgravedes i Højens søndre Side. Allerede i denne gamle Beskrivelse formodes det iøvrigt, at der i Højen maatte være endnu et Gravkammer.

For sin Tid er Beskrivelsen omfattende og omhyggelig; men ganske vist savnes alle de Detailler, man i vore Dage vilde kræve af en videnskabelig Undersøgelse, navnlig om alle de enkelte Genstandes Plads. Ved dette Fund vilde saadanne Angivelser have en særlig Værdi, idet det efter Oldsagerne har været benyttet til henimod Stenalderens

Slutning. Fundet, som bevares i Museet under Nr. 8963—78, har følgende S sammensætning:

Af Flint:

En Retøkse, slank, tyknakket, sleben ved Eggen.
 To tyknakkede Mejsler, den ene overbrudt og grovt opskærpet.
 12 Dolkblade, alle af ældre Type (Sophus Müller: Ordning af Danmarks Oldsager I, 160—61), smaa og større, ingen særlig smukke.
 Adskillige Flintflækker.

Af anden Stenart:

Halvdelen af en Stridsøkse med Skaft hul, sædv. Jættestuetype, med udvidet Eg.

Af Ben, Horn og Rav:

Tre Prene af fladt udspaltede Dyreknogler.
 En krum Pren, dannet af Enden af en Hjortetak.
 Fire Dyretænder, de 2 Hjørnetænder af Hund, 2 vistnok af Svin, alle gennemborede ved Roden og anvendte som Smykker.
 Et mærkeligt, fladt Bensmykke.
 En Ravperle, formet som en Dobbeltøkse.

Lerkar:

Et Hængekar med smaa Ører paa Siden; lille.
 Brudstykker af 2 vaseformede Lerkar, hvoraf det ene har været smukt.
 Det nævnes, at der var flere større Lerkar med „Stregezirater“. Naar det siges, at et syntes sønderbrudt tidligere, er det særdeles rimeligt. Lerkarrene er sædvanlig ved disse Fællesgraves gentagne Benyttelse bleven mere eller mindre itubrudte. „De var alle kun fyldte med Jord og Muld“, hedder det; oprindeligt gemte de sikkert Fødevarer, Farkosten for den gravlagte.

Fundet har en egen Karakter; det synes i det hele at være fra en forholdsvis sen Tid, idet de ældre Typer af Oldsager, navnlig Økserne, er saa sparsomt repræsenterede. Modsat findes heller ingen af de yngste Typer af Flintdolke.

Medens der under Kjelleklinte, Frankerup og Klouby ikke synes at findes Jættestuer, staar endnu

tilbage kortelig at omtale, at 2 dobbelte Jættestuer under Forsinge slutter denne lange Række, den ene beliggende paa Matr.-Nr. 1, Vest for Byen, den anden mod Øst (Nr. 4). Førstnævnte, i en langs Siderne afgravet Høj, var i 1881 endnu væsentlig jordfyldt; den sidstnævnte ligger i en meget lav Høj og synes anlagt dybere nede i Undergrunden; en Plan findes hos A. P. Madsen, Gravhøje og Gravfund, Pl. XXII. Den er væsentlig udgravet og forstyrret ca. 1876—77. Af Kamrene er det ene aflangt, 4,4 M. l., det andet synes at være tilbygget senere, rundagtigt af Form, ca. 3,5 M. br. Fra en af Jættestuerne, uvist hvilken, er 2 Kranier i Zincks Samling (Z 1396—97).

Hermed er da Rækken afsluttet. Saavidt det har kunnet oplyses efter Fund, er alle Jættestuerne væsentlig fra én Tid, kun Korshøjfundet er forholdsvis sent. I Bygningsmaaden kan vel smaa Forskelligheder findes, men intet, som afgørende skulde nødvendiggøre at udskille nogen af dem og henføre dem til en væsentlig tidligere eller senere Tid. Heller ikke Korshøj synes benyttet helt til Stenalderens Slutning. Det er da sandsynligt, at ogsaa den yngste Type af de store Stenaldermindesmærker, Gravkisten, det mindre, smalle og aflange Kammer maatte findes, den mindste, men ogsaa mindst anselige Gravform*). En saadan Gravkiste var det utvivlsomt, der dannede Bundgraven i den af Vilh. Boye 1884 undersøgte „Thinghøj“ (Fig. 1, Nr. 12). Den var noget nedsænket i Undergrunden under Højbunden, 2,5 M. l. i Retn. Ø.—V., 0,95 M. bred og godt $\frac{1}{2}$ M.

*) Se herom nærmere: Hans Kjær: Gravkister fra Stenalderens Slutningstid; nye Undersøgelser; Aarbøger f. n. Oldkyndighed 1910.

dyb, aaben mod Øst og uden Dække. Det indre var fyldt med Jord og Sten. Der fandtes vel ingen Oldsager fra Stenalderen, men saavel Gravens Bygning, som navnlig, at det var en *Flergrav* med Dele af mindst 4 Skeletter, tydede i denne Retning. Et Kranium er af Professor H. A. Nielsen, Aarb. f. n. O. 1906, S. 266, bestemt at være af en Kvinde paa ca. 30 Aar*). Ved det øverste Skelet fandtes en lille Ring af Bronzetraad, ganske opløst. Det skulde da antages at være fra den allersidste Del af Stenalderen, hvor Bronzen var begyndt at blive kendt. En lignende stensat Kiste, sat af større Sten, skal være fundet i „Kongens Høj“ (Fig. 1, Nr. 13). Det kan dog af den ganske ubestemte Beretning ikke ses, om den var fra Stenalderen eller fra den tidlige Bronzealder, hvorfra lignende kendes, men altid kun for en enkelt Gravlægning. En tilsvarende ubestemt Efterretning haves om „Hanghøj“.

Foruden det her anførte foreligger endnu et lille Antal spredt fundne Genstande fra yngre Stenalder. De spænder over hele Perioden; et enkelt Stykke er mulig ældre end Dyssernes Tid, det meste samtidigt med Dysser og Jættestuer, nogle Dolkeblade fra Tiden lige før Bronzealderens Indtræden. Nogle er fra tilfældige Markfund, et og andet fra Mose, men intet af det giver yderligere Bidrag af nogen Betydning. Heller ikke er de særdeles mange i Tal, men just saa mange, som maatte ventes at være til Stede fra en velbefolket Egn. Thi at Uby Sogn gennem den yngre Stenalderes lange og betydningsfulde Periode var vel befolket, kan efter det foreliggende ikke være tvivlsomt. Den almindelige Tradition om, at Egnen

*) Det er l. c., næppe med Rette, henført til Bronzealderen.

tidligere var meget skovrig, er enten urigtig, eller den vedrører en langt senere Tid. Det kan tværtimod siges, at der maa have været en Befolkning af større Tæthed end almindeligt, i alt Fald i Jættestuetiden. Dette har som nødvendig Forudsætning meget dyrkeligt, skovbart Land. Fra den yngre Stenalders Begyndelse havde jo de til Jordens Dyrkning knyttede Næringsveje, særlig Agerbruget, holdt deres Indtog i Landet. De store Stenmindesmærker, der har været knyttede til Bygd og Slægt, forudsætter ogsaa nødvendigt, at Befolkningen var fast bosat. Skoven kan næppe have haft større Udbredelse i Uby Sogn end nu til Dags. Ogsaa ligger saavel Dysser som Jættestuer, sete hver for sig, paa betegnende Maade udbredte over Terrænet.

Noget specielt om Kulturstandpunktet for Egnens Beboere kan ikke udtales. De nuværende Sognegrænser kan i Oldtiden næppe have været af nogen Betydning, og til en virkelig Sammenligning med andre Egne strækker Materialet ikke til. Det kan kun siges, at saavel Oldsager som Mindesmærker slutter sig smukt ind i det samlede arkæologiske Billede af den hele Landsdel og i alle Hovedtræk viser det normale, snarere over end under Gennemsnittet.

Bronzealder og Jernalder.

Vender man sig fra den saa rigt repræsenterede ældre Del af Oldtiden til de senere Afsnit, bliver vel det Billede, som kan vindes ved Indordning af Uby Sogn i de Rammer, som er vundne gennem Studium af hele Landets Mindesmærker og Fund, af ringere Fylde; Fundene er mindre anselige, forholdsvis betydeligt færre og tillige af en vis Ensidighed: Min-

desmærkerne mangler næsten ganske; Fundene hidrører hovedsagelig fra enkelte begrænsede Tidsafsnit. Men i hvert Fald for Bronzealderens Vedkommende kan det siges, at Bebyggelsen er fortsat uden kende- lig Afbrydelse. Der haves Fund fra ældre som fra yngre Bronzealder, og naar de er meget ulige i Tal, beror det vistnok kun paa den ulige Fordeling af Fundene, der let gør sig gældende ved et saa be- grænset Omraade. Det er jo desværre kun en Brøkdæl, et større eller mindre Udtog af alt, hvad der gennem Tiderne er fremdraget, der ved at indlemmes i den offentlige Samling er kommet Studiet til Gode, og en endnu mindre Del, der gennem den videnskabelige Undersøgelse kommer til sin fulde Nytte.

Det var henimod Slutningen af det andet Aar- tusinde før Kristus, at Metallet naaede Danmark. Ved denne Tid indtraadte paa mange Maader store Forandringer. At skildre disse ligger ikke for ved denne Lejlighed. Det maa være nok at sige, at Ud- viklingen i denne Periode, og da særlig i dens æl- dre Afsnit, bærer de stærkeste Vidnesbyrd om Evne til Nyskabelse og til Tilegnelse af de nye Muligheder, som aabnede sig. Hermed begyndte en ny Tid, som ret beset fører lige op mod vore egne Dage. Sten- alderen staar os jo saa overmaade fjernt. Vi kan sætte os ind i de gamles Tankegang paa mange Punkter, men naar saa meget endnu er dunkelt, og naar det ofte er de mere udvendige Sider, vi evner at fremdrage, da ligger Aarsagen ikke mindst i, at baade det materielle og det aandelige, religiøse Grund- lag saa stærkt afveg fra de senere Tiders. Det er saa meget lettere at forstaa, hvorledes Bronzesværdet støb- tes, end at opfatte de særlige Færdigheder, som maatte til for at tildanne en Flintdolk. Dyssen og Jætte-

stuen staar for den almindelige Bevidsthed endnu ligesom paa Grænsen til det uforstaaelige. Man ser det mægtige Arbejde, som er udført, men fatter næppe de dybt indgribende religiøse Love, som fremkaldte det. Med Jordhøjen har man lettere ved at blive fortrolig, og i højere Grad end Stenmindesmærkerne har den sat sig Spor i Sagn og Digtning.

Man kunde da tænke sig i de *Navne*, som *Højene* bærer, at finde noget gammelt bevaret. Det er imidlertid næppe saa; det er sjældent at finde Højnavne, som tilkendegiver gammel Oprindelse. Ved adskillige ligger Anledningen til Navnet lige for: „Østerhøj“ (Fig. 1, Nr. 10) af Beliggenheden, „Spidshøj“ af Formen, „Hushøj“ vel af Størrelsen; fremdeles henviser ogsaa Navne som „Rishøj“ (Kjelleklinte), „Grønhøj“ (Nr. 2), „Ræverøgel“ (Nr. 7) og „Baunhøj“ (ved Uby) tydeligt nok til nyere Tidens Forhold, og heller ikke Navne som „Tyrehøje“ (Frankerup), „Stubbehøj“ (19), „Spaanhøj“, „Solhøj“ eller „Ladhøj“ synes at være af særdeles gammel Oprindelse. „Kongens Høj“ kunde vel være betegnet saaledes efter sin Størrelse, „Lysthøj“ har sikkert faaet sit Navn fra Præstegaarden, paa hvis Jord den laa, og „Korshøj“ er vistnok en ret ny Afløsning af „Troidhøj“. I dette sidste Navn ligger derimod sikkert en Tilknytning til overtroiske Forestillinger, og „Guldbjerg“ (jvf. Fig. 1, Nr. 8—9), der ogsaa var Betegnelse for de Høje, Banken bærer, kunde staa i Forbindelse med Skattegraveri eller Forventninger om Muligheden derfor. „Thinghøje“ (Fig. 1, Nr. 11—12) er den eneste Betegnelse, som *kan* have og vistnok *har* en virkelig Begrundelse fra ældre Tid. Her maa sikkert Arts Herreds Ting have været holdt, en kortere eller længere Tid igennem, uvist hvornaar,

men i hvert Fald tidligere end det 17. Aarh. Udgang. Ved den Tid rejstes nemlig Tinghusene, og den gamle, middelalderlige Sædvane, at holde Tinget under aaben Himmel, mellem de fire Tingstokke, op-hørte. Dette Navn har altsaa en Ælde af mindst 200 Aar, men det er ogsaa vel forstaaeligt, at just et saadant Navn har kunnet bevares gennem lange Tider*).

Af Jordhøjene staar da kun „Lysthøj“ endnu tilbage (efter Provst Becks Udsagn indeslutter den intet Kammer), og den vil om ikke ret mange Aar-tier være det eneste Minde om de mange Høje, som forud fandtes. Af de øvrige er alt nu højst en ringe Forhøjning, ofte kun Navnet tilbage. Og des-værre, de mange Fund, som er fremkomne fra dem, er for en stor Del gaaede tabt.

Som bekendt er Høje byggede i én Støbning og dækkende over en eneste Grav efter Stenalderens Tid sjældne. Der findes saadanne, især fra den tidlige Bronzealder, men de er ikke mange, og ingen af Højene i Uby vides at have været af den Art. Heller ikke blandt Fundene er der noget, som kunde tillade Formodning derom. Langt snarere tyder Fun-dene fra Bronzealderen paa, at den samme Høj gen-tagne Gange er benyttet, oftest med store Tidsmellem-rum, med eller uden Forøgelse af Højens Bredde og Højde.

Fra *den ældre Bronzealder*, fra den fjerde af de 6 Tidsperioder, hvori Dr. *Sophus Müller* deler den i sit senest fremkomne Arbejde: *Bronzealderens Begyndelse og ældre Udvikling***), er et Fund, der

*) Om Thinghøje og Thingdysser, se *Carl Neergaard*, i Aarbøger f. n. Oldk. 1902.

**) Aarbøger f. n. Oldk. 1909.

1851 indsendtes af Provst Beck. Det stammer fra „Kongshøj“, der dengang ejedes af Gaardejer Peder Rasmussen. Det er et stort *Bronzesværd*, desværre medtaget og overbrudt, samt en Art *Hammerhoved*, ligeledes af Bronze. Sværdet betegner Graven som en Mands. Hammeren — der ogsaa er noget beskadiget — forekommer sjældent i Fund fra Grave, der jo i det hele gemmer den personlige Udrustning, Klædedragt, Smykker og Vaaben, sjældnere Redskaber. Andre Genstande, der samtidig indsendtes fra Højen, er langt yngre og maa antagelig stamme fra 2—3 Urnegrave foroven i Højen: Ragekniv, lancetformet „Pilespids“, Niptang, 2 Tatoverenaale og en Dobbeltknap. Nærmere Oplysninger foreligger ikke (Mus.-Nr. 12058—64).

Adskilligt er fra *yngre Bronzealder*. Nævnes kan 5 forskellige, desværre af Finderen sammenblandede Urnefund fra den vestligste af Tinghøjene (Fig. 1, Nr. 11), indsendte 1888 af Proprietær *Lund*, Aldersro; imellem Oldsagerne var Brudstykker af en Bronzekam med Indlægning af Harpiksmasse (Nr. B 4057—66). Vel oplyst er et smukt Fund fra den yngre Bronzealder, fremdraget af Provst Beck ved den foran omtalte Udgravning af „*Korshøj*“. Ca. 1,25 M. under Toppen stod et Lerkar, omhyggelig skærmet med Tang og en Stenomsætning: „en Hvælving opsat af Kampesten for det meste af uregelmæssig trekantet Form, hvori stod en rundbuget Urne af en usædvanlig Størrelse, helt ompakket lige til Hvælvingens Sider med et Lag Tang af omtrent 9 Tommers Tykkelse“. Urnen havde et indfalset Laag. Ligesom Urnegraven saaledes var særlig omhyggelig opsat, et Udtryk i det smaa for den Omhu, som saa ofte møder én ved alt, hvad der vedrører

Gravlægningen i ældre Tider, og som kun kan forklares som udgaaet fra tvingende Motiver af religiøs Natur, var ogsaa Indholdet særlig rigt. I Urnen laa brændte Menneskeben og ved disse Dødegaverne: En Miniaturefterligning af et Sværd af Bronze, med Fæstet endende i ombøjede, traadbeviklede Spiraler, en „Pilespids“ i Lancetform, en lille, enegget Kniv med Greb, samt Toiletredskaber: Niptang (af sjælden Form) og Ragekniv. (Mus. Nr. 7970—74.) Andre Urner fandtes ved søndre Højfod. Urner med brændte Ben m. m. er ogsaa i ældre Tid fundne i „Lysthøj“.

Endnu skal omtales „Thinghøj“ (Fig. 1, Nr. 12). Den undersøgtes af Museet ved *Vilh. Boye* 1884. Talrige Urnefund o. lign. fremdroges forud, ligesom ogsaa senere, i de efter Undersøgelsen tilbageværende Udkanter. Da Ejeren begyndte Afgravningen, var det et smukt Monument. Beliggende paa Toppen af en mod Landevejen stejlt affaldende Skraaning havde den et meget anseligt Udseende; som det oftere er bemærket ved Høje, var Beliggenheden utvivlsomt valgt med dette Hensyn for Øje. Inden for Foden fandtes en jorddækket Kreds af temmelig store Sten. Der kendes fra Højen i det mindste 29 Grave, hvoraf 9 var paa Højbunden og vistnok omtrent samtidige, fra tidlig Bronzealder, de øvrige op gennem Højen fra alle Tider til Bronzealderens Slutning. Endnu en Grav paa Højbunden, sikkert en Gravkiste fra Stenalderen, er foran omtalt. Gravene paa Højbunden var simpelt anlagte og indeholdt kun ringe Gravudstyr. Fundet er af en egen og hidtil ikke ret tydet Karakter. De yngre Grave var derimod af sædvanlig Art: 14 Urnegrave (eller Hobe af brændte Ben) løst i Jorden, 5 smaa, stensatte Kister til brændte Ben, Stenlægninger til Understøttelse for Trækister

o. lign. Oldsagerne var mest Toiletredskaber o. lign. Ved flere af dem fandtes Rester af groft, vævet *Uldtøj*; ved en af de tilsyneladende frit i Jorden nedlagte Benhobe sporedes Rester af en Trækasse. (Mus. Nr. B 3421—46, 3592—95, 3916—24 og 6807—8.)

Saaledes er altsaa den senere Del af Bronzealderen forholdsvis stærkt repræsenteret, den ældre Tid særdeles fattigt. Mulig vil noget endnu kunne fremkomme fra Højtømterne. Der er al Grund til, om saadant skulde ske, at foranledige nøje Undersøgelse.

Fra *Mark* og *Mose* foreligger forskellige samlede Fund, alle temmelig sene. De skyldes vistnok alle Henlæggelser af religiøse Motiver, som Offer til Guddomme, ell. lign. Under en Sten paa Gaardejer Jørgensens Mark i Kløby fandtes 1859 en Spydspids af Bronze, stor og smuk, 2 ens Halsringe og Fragmenter af Bronzearmringe. (Nr. 18340—42.) Et smalt Bronzesværd med spids Grebtunge, 0,60 M. l., er fra Kjelleklinte Mose, og endelig fremdroges 1909 et stort Fund fra den yngre Bronzealder i en lille Mose ved Kjelleklintegaard (nyt Matr.-Nr. 4); det indsendtes til Museet ved Proprietær *Fraas*. Fundestedet var ca. 16 Cm. over Mosebunden. Fundet indeholdt ca. 38 Genstande, hele eller (oftest) Brudstykker. Der var et Hængekar, Ringe til Hals, Arm og Finger, Knive og Økser („Celter“), Fiskekroge, Støbeknolde (altsaa Affald fra Bronzestøbning) m. m.; det smukkeste Stykke var en sjælden stor og velbevaret „brilleformet“ Bøjlemaal. Fundet har saaledes en ejendommelig Sammensætning; det maa dog vel snarest være hengemte Sager (Nr. B 8962—9000).

Jernalderen i Uby Sogn er derimod paafaldende lidet kendt. Fra alle de ældre Perioder, den før-

romerske Jernalder, den romerske Tid og Folkevandringstiden, de 1000 Aar fra ca. 400 f. Kr. til 600 e. Kr. haves slet intet. Fra den efterromerske Tid, 600—800, synes en lille Gravplads at hidrøre, der er fundet øverst paa det samme Plateau ved Uby, hvorpaa „Lysthøj“ ligger. (Matr.-Nr. 1 e. Ejeren i 1905 var Carl Lundgaard.) Paa Foranledning af Bestyrer af Uby Fortsættelsesskole, *Jens Nylev*, blev her foretaget en lille Undersøgelse. Der findes enkelte Skeletter under saadanne Forhold, at de tør henføres til nævnte Tid, af Oldsager dog næsten intet.

Hermed maa der da sluttes. Men „Gubbestenen“ ved Frankerup, vil man spørge, denne mægtige Sten, der maaler 4 M. i Længden, det halve i Bredden, og som med sin brede Rygning rager halvtredje Meter op over Jordfladen, er den da intet Fortidsminde? Jo, paa sin Vis endda et meget mærkeligt Fortidsminde. Den har jo ligget der og set det altsammen. Isen havde baaret den hertil og lagt den til Rette, længe før den første Menneskefod betraadte dansk Jord, længe før den første Menneskebolig rejstes i dens Nærhed. Mennesket kom; han saa Stenen ligge der, og et Tegn paa, at han saa paa den ikke blot med Undren over dens Størrelse og den vældige Naturkraft, der førte den til Danmark, som Nutiden gør det, men tillige med Følelser af religiøs Natur, er det, at der i en tidlig Tid, i Bronzealderen, eller mulig helt tilbage i Stenalderen, blev indgnedet et stort Antal af de gaadefulde skaaldannede Fordybninger, 20 større og tydelige, mange smaa og lidet kendelige, paa dens Flade. Og en langt senere Tid fortalte, at Trolden

havde villet knuse Uby Kirke med et Kast af Stenen, og at Mærkerne af hans Fingre endnu var at se. Sikkert har den ogsaa vakt andre Forestillinger, som atter er glemte og forsvundne. Den er ligesom et fast Punkt, uforanderligt gennem de mangfoldig skiftende Tider, som er gaaede hen over Landet, og hvis Spor kan kendes selv paa det lille Omraade, som begrænses af Uby Sogneskel.

Holbæk gamle Stadsret.

Holbæk har af Kong Erik Menved faaet en saakaldet *Stadsret*. Denne gamle Stadsret eller Købstadlov blev fornyet 1549 (altsaa under Kristian den tredies Regering). Den er ret vidtløftig, indeholder hele 36 Punkter med Bestemmelser om Bøde for Manddrab og Vold, Hærværk, Ufred paa Ting og paa Gaden, om Bagere og Bryggere, Handel og Købmandsskab og meget andet.

Stadsretten begynder saaledes: „Item Thætæ eer Holbechs Statutæ syom ær beskreffuitt och fornyet och ære then gamle Statutæ tha mandt skreff anno domini 1549. St. Bendts Dag vti faste [St. Benedicti: den 21. Marts].

I Gudtz nafn. Amen.

Then alsommectestæ konning til loff Hedher oc ære och Holbeckis stadtz Borgeræ oc them till fredh som till them komme oc till fly y therris nøødh och nøthertælighett [Nøødtøøft] ære thessæ efftherkomne statutæ æller rættth till szammen settæ aff holbeckis borgeræ met werdige Hærræ Konning Erick oc saa met hans Hedherlige clerkæ oc ligmendtz velbyrdige, oc andres gott oc nøtheligt oc fuldkommeligt beraadt oc szamtyckæ, som heer effther komme“.

Man vil se, at det gamle danske, ved lidt Eftertanke, ikke er saa vanskeligt at forstaa. Ved Om-

talen af Stadsrettens forskellige Punkter vil disse dog af praktiske Grunde blive gengivne med nyere Retsskrivning.

Det første Punkt handler „om fremmitt Mand-slæth innen frædkorsszett“*) og lyder saaledes [Retsskrivningen ændret]:

Først da skikke vi og sige for Ret, at hvo, som kommer fremmed eller udvortes til Holbæk, og slaar der nogen ihjel i Byen, eller inden Fredkorset, han skal bøde og give til Konningen firti Mark og Byen saa meget, om han bliver greben, uden han gør Nødværge. Bliver han ikke greben med det, og siger nej derfor, fri sig eller værge sig med tre Gange tolv Mænd [36 Mænds Ed].

Bliver der nogen fremmede slagen i Byen, eller som tilforn sagt, af nogen andre fremmede, som ikke er Borgere, han skal ogsaa bøde, baade mod Konningen og saa Byen, eller ogsaa fri sig eller værge sig som før er sagt, uden han er svoren Gildebroder i Byen. Er han svoren Gildebroder, fri sig eller værge sig med tolv Mænds Ed, om han siger deres nej fore [siger nej dertil].

I Punkt to kommer vi til: „Om Borgere slaar hinanden ihjel“. Item om en Borgere slaar en anden ihjel, han skal bøde og give ni Mark, som kaldes *theyngieldh***), for Konningens Ret og saa meget

*) Fredkorset, et Kors, der var opsat som Mærke, hvor en Bys Grund eller Omraade begyndte — hvor altsaa Byfreden skulde overholdes.

** *theyngieldh* eller *Thegengield* var tolv Mark Penge, som Manddrabereren maatte bøde til Kongen, naar Bod blev fæstet hjemme og Sagen aftinget, før Sendemændene havde svoret (Jyske Lov). Her er altsaa kun fastsat ni Marks Bøde.

Byen eller fri sig med tre Gange tolv Mænd, om han er ikke svoren Gildebroder. Er han svoren Gildebroder, fri sig eller værge sig med tolv Mænds Ed.

Tredie Punkt: „Om Borgere slaar nogen fremmed ihjel.“ Om nogen Borger slaar nogen anden fremmed ihjel, han skal bøde og give tolv Mark Penninge, eller værge sig og fri sig, som tilforn sagt er og staar.

Medens Straffen for Drab hidtil blot har været en Pengebøde, fares der haardere frem i den følgende Straffebestemmelse, der tager Sigte paa dem, „som tager Jomfru eller Kvinde med Vold“: Item skikke vi og sige for Ret, at hvo, som Jomfru eller Kvinde tager med Vold, han skal bøde, som Konningen tækkes (tykkes), og Loven siger det. Han skal bøde med Halsen og halshugges, om han greben bliver med Gerningerne. Men bliver han ikke greben med Gerningerne eller i Sagen, og kendes det ikke, og er ikke svoren Gildebroder, fri og værge sig med tre Gange tolv Mænds Ed.

Derefter følger en Række Bødestraffe for „Hærværk inden Byen“ og for dem, som „farer udi anden Mands Gaard med Forræderi og vil gøre Hærværk eller Vold“. Er den skyldige Borger eller svoren Gildebroder, er Straffen mindre. „Men er han ikke Borger, da skal han bøde efter Lands Loven, eller værge sig“.

„Om nogen Borgere gør anden Blodwidhe*) udi Byen eller paa Gaden“, skal han give hannem tre Mark. Gør nogen anden det, skal han give hannem 40 Mark og Konningen 40 Mark og Byen saa meget.

„Om nogen fortørner andre paa Tinge“, skal

*) Blodbrøde, at saare nogen til Blods.

han give tre Mark. Den, som slaar en anden Kindhest paa Gaden eller paa Tinget eller skubber til ham uden at gøre Blodvide, han skal give tre Mark til den, som Skaden eller Huggen fik og lige saa meget til Kongen og Byen.

Med Henblik paa Gadefreden dette: Item bør der og skal være Fred paa Thorgaden og Torvet fra det ringer Ottengang og indtil det ringer sammen til Hovmesse og holdes strængeligen af alle. —

Thorgaden [Portgaden, Hovedgaden] bestemmes til at være „fra det Stræde, som ligger ned til Stranden, og indtil det Stræde, der ligger til Smedelundh og til Kloster“.

Vi kommer saa til Bagere, der bage falske (undervægtige) Brød. Er Brødet mindre end Fogden og Borgerne tykkes skelligt at være godt, og det er vejet efter, som Sædvane er, og fundet undervægtigt, da skal Bageren bøde 9 Skilling Penninge, som deles mellem Fogden og Borgerne, eller værge sig med to af sine Naboers Ed. Gør han det anden Gang, betaler han tolv Mark Penninge, eller værge sig med tolv af sine Sognemænd. Kendes han tredje Gang skyldig i samme Forseelse, „da skal han ej bruge sit Embede i det Aar, og saa dertil pines med legemlig Pine“.

Bryggere, som brygger „falskelig og uskellige“, skal ligeledes bøde, men ikke pines. Bryggere, som sender Øl til Kroen for at sælges, skal give en halv Grot om Volborg Messe [1. Maj] og halv om Hellemesse [alle Helgens Dag].

Det samme Beløb og til samme Tider skal hver Borger yde aarlig til Kongens Foged. Lige saa skal hver Borger betale Byskat af sine Gaarde og Haver og Jorder, baade bygte og øde. Vil Kongens Foged

anklage nogen, skal han stævne eller kalde ham til Bytinget og der afgøre hans Sag efter Loven og Byens Sæd.

Men paa visse Tider af Aaret, ved Julehelg, Høsthelg og Fastehelg, kan Fogden ikke kalde nogen til Tings: Item skal ej Fogden nøde eller kalde nogen til Tings eller for Ret for nogen Sag fra første Søndag i Jul eller Advent og indtil 20. Dag Jul og fra Sct. Olai og indtil Mikkelmesse, som kaldes Høsthelg, og ej fra Fastehelgens Søndag og indtil den Søndag næst efter Paaske.

De fremmede, som kommer til Byen og der køber Heste, Faar og Svin, som de vil føre ud af Byen, giver for Heste og Fæ en Skilling, for et Svin to Penninge.

Kommer nogen fremmed Købmand til Byen med Kram og vil sælge, skal han først betale en Afgift til Byen paa fire Skilling. Sælger han noget før Afgiften er betalt, bøder han tre Mark til Byen.

Den, som kommer sejlende ind for Byen med noget Købmandsskab eller Gods, han skal først lade Borgerne købe. Gør han det ikke, bøder han til Byen en halv lødig Mark.

Videre: Kommer nogen Købmand til Byen med Kram og vil blive i Byen om Vinteren, han skal give Byen 12 Skilling. Men de, som kommer med Skib, skal give Byen 2 Sk., som hedder Brygge-Penninge (Havnepenge).

Hvis nogen dør i Byen, og han ikke der har sine rette Arvinger, alt hans Gods, som hedder *Danefæ*, skal en Borger vel gemme og forvare Aar og Dag, at intet mindskes eller bortkommer. Og kommer ikke der forinden hans rette Arvinger med god og sand Bevisning, da skal Kongens Foged

det altsammen tage, foruden al „gensielszce“ [Indsigelse].

„Ingen fremmed maa stævne nogen Borger for Retten anden Steds“. Han skal først stævne eller kalde den, som han haver Sag mod, til Raadhuset. Og efter Borgernes og Raadets retvise Dom skal han fange Ret, og skal retvises efter Loven og Byens Sædvane. Og skal ej nogen Borger stævnes til Landsting, og ej heller for Konningen eller anden Sted uden den, Borgere selv vil. Men han skal gøre efter som hans Raad siger hannem at gøre, og bøde mod hannem, som hannem kærer paa, og haver gjort imod eller Uret.

Bliver nogen anklaget af anden og han falder i Sagen, for hvilken Sag som hannem bør at bøde med Penninge, han skal først bøde mod Sagvolderen, siden mod Byen, og saa mod Fogden, om hans Gods kan til række. Haver han intet at give eller bøde med, da skal han bøde med andet, hvad han har eller kan, efter Fogdens og Dommernes retvise Dom, som de vide, at Ret er.

„Om at købslaa udi lovlig Tid paa Torvet“. Strængelig vil vi, at det skal holdes, at, om nogen, hvo som helst, køber noget i lovlig Tid paa Torvet, hvilket Køb, som gøres ej behov eller bør at have Vidne til, om nogen kommer siden og kender sig derved og siger, at det var hans og var hannem stolet [lovet] og taget fra med Urette, han, som det købte, skal da fri og værge sig det Gods til med Rette.

„Alle Embeder skulle holdes ved Magt“, og ingen Borger maa hindre nogen ny Mand i at drive Erhverv (Embede) i Byen: Item forbyde vi paa vor naadige Herre Konningens Vegne alle

Bagere i vor By bosat, der ikke fortørne eller fordrive nogen anden, som Bagerembede vel bruge og bjerge dem deraf, om der kommer nogen nye til Byen. Og skal ej gøre efter en gammel ond Sædvane, at hvilken Bager, som ny kommer til Byen, han være ej saa vis og klog og forsøgt i det Embede, at han skulle ej give først Bagerne tre Mark og halvt til deres Gilde, førend han maatte noget bruge sit Embede. Og haver Konningen aflagt denne onde og gamle Sædvane, under Konningens Hævn. Men dog skal han, der først begynder at bruge Bager-Embede, give Konningens Foged en halv Mark Penninge.

Naar Borgere har noget til gode hos andre, som ikke vil betale, hvad de er skyldige, da gives dem Lov og Magt til at tale [tiltale, sagsøge] deres onde Betalere og ved Byfogdens Hjælp kræve deres Ret.

I et af de sidste Punkter i Stadsretten bestemmes, „at Borgerne maa være toldfri over alt i Danmark“: Item haver vor naadige Herre og Konning undt og givet os denne synderlige Frihed, [at] vore Borgere skulle være toldfri i hvor som de komme i Danmark med Kram, Gods eller Købmandsskab, eller hvad som de have at fare med, baade til Bys og fra, købe og sælge. Undtagen er Høstmarkedet paa Skanør og Falsterbo og Dragør og andre Sildelejer i Danmark, dèr skal de give Told efter gammel Sædvane, saasom andre i Riget skulle gøre (jfr. Kong Christoffers Privilegier 1443).

Endelig træffes i det sidste Punkt i Stadsretten Bestemmelse „om lowsøre eller Holbecks Old“: Item haver Hs. Naade og saa undt, at de Jordsmon paa Marken, som hedder *Lowsøra* eller Holbæks Old,

skal høre til Holbæk til ret Ejendom, til deres Jorddrift, til deres Fæ og Kvæg, for hver Mands Gensigelse [fri for nogens Modstand eller Indsigelse], under Konningens Hævn. Amen!

— De to sidstnævnte Punkter i Stadsretten, angaaende Toldfrihed og Græsning paa Lowsøra, findes ogsaa i Kong Christoffers *privilegia* af 1443 til „wore ælscheliche Bürger og menisheth i Holbech“. Det hedder deri:

„Item wne [forunde] Wij them nadilighe at hwor the Kome i Wort Righe Danmarck om there kopmanskap, ther schule the Wære tolfrii oc kome oc fare oc kopsla friit Wden pa Wort markneth Schanør, Falsterbode, Drakøør oc pa andre sildeleye Wm høsten ther schule the giffue there toll oc ahnen rættighed“.

Og videre: „Item wne Wy them irii greesgang paa Lowsore till there fææ oc qwigh, som the them aff alder haftt haffue“.

Om Betegnelsen Lowsøra eller Lowsore siger Dr. J. H. Larsen ved Omtalen af Privilegia-Brevet, at Navnet sandsynligvis paa Middelalderens Dansk-Latin er sammensat *læn*: lav og *ora*: Strandbred. Lowsora indbefattede Engene og Markerne langs Holbækfjorden i Øst ned omkring Bramsnæsfjorden til Elverdam.

Anders J. Eriksholm.

Af Livet i den gamle Købmandsgaard.

Erindringer ved *O. Lund.*

(Fortsættelse fra Aarvog IV, 1910.*)

Da jeg var 11 Aar gammel, blev jeg taget ud af Baggers Skole og sendt til København for at fuldende min videre Uddannelse i Bohrs Skole paa Nørrebrogade (det senere v. Westenske Institut). I Kalundborg stod Oplysningen i den Tid ikke just paa noget højt Standpunkt. Min Søster Augusta fik sin Lærdom hos to gamle ugifte Søstre, der nede i Skibbrogade holdt Skole for Pigebørn af Byens „bedre Familier“. Den ene af Søstrene var noget arrig og gnaven og kaldtes „den strænge“, medens den anden, som var venlig og blid, kaldtes for „den go'e“. Sidstnævnte læste en Dag for Pigebørnene Historien om Molboerne, der satte Spegesildene i Gadekæret, for at de dør skulde formere sig, men blev meget skuffede, da de Aaret efter trak Vaad i Kæret og ikke fandt Spor af Sild. Efter Oplæsningen henvendtes følgende Spørgsmaal til et af Pigebørnene: „Kan

*) I Aarvog 1910, Side 67 og 68 er mine Forældres Bryllupsdag angivet til 1838; dette er en Fejl, som herved rettes til 1836.

du nu sige mig, lille Emilie, hvorfor der ingen Sild var? Tænk dig nu godt om!“ Emilie, som ikke havde skænket Løsningen af dette Problem en Tanke, tav stille. Da henvendte Lærerinden sig til hele Avditoriet og forklarede med Salvelse og Overbevisning: „Jo, ser I, Børn, for Silden er en Trækfisk!“

I Borgerskolen lærte Børnene lige akkurat at skrive og regne til Husbehov. Religionsundervisningen indskrænkedes til en delvis Opplapren af Luthers liden Katekismus og Balles Lærebog, som iøvrigt var for Børnene som en Slibesten, og deres Kundskaber var derfor ogsaa af højst primitiv Art, naar de i 14-Aars Alderen mødte hos Præsten til Konfirmationsforberedelse. Saaledes spurgte Præsten Kristen Skomager, da Talen faldt paa Guds Allestedsnærværelse: „Er Gud synlig, kan man se ham?“ Kristen mente jo. „Hvordan tror du da, han ser ud?“ fortsatte Præsten. Uden Betænkning svarede Kristen: „Han har kun ét Øje, og det sidder midt i Panden.“ Mærkeligt nok for Resten midt i det 19. Aarhundrede endnu at træffe Spor af den oldnordiske Asa- og Odinslære her i Kalundborg.

Imidlertid blev jeg, som fortalt, sendt til København for at gaa i Skole og var der i 6 Aar. Jeg kom i Huset hos min Onkel, Justitsraad *Ferdinand Lund*, Kontorchef i Nationalbanken. Onkel var gift for anden Gang. Hans første Kone var født Kierkegaard, Søster til Søren Kierkegaard og Aalborg-Bispen Peter Kierkegaard. I dette Ægteskab var følgende Børn: 1) Vilhelm, 2) Henriette (Jette), 3) Christian og 4) Peter Severin*). Anden Gang var

*) 1) Vilhelm Lund, Etatsraad, Ejer af Annissegaard. 2) Jette Lund, Forfatterinde til „Erindringer fra Hjemmet“ m. m.

Onkel gift med Fars ældste Søster Trine, og Børnene i dette Ægteskab var ⁵⁾ Ferdinand, ⁶⁾ Ole Henrik og ⁷⁾ Troels*).

Om Vinteren boede vi i Onkels Gaard paa Gammeltorv og om Sommeren paa gamle Bakkehus, som dog heldigvis endnu ikke den Gang var omdannet til Idiotanstalt.

Alt gik efter en Snor dér i Huset. Naar vi kom hjem fra Skole, maatte vi øjeblikkelig tage Støvlerne af og iføre os nogle gamle Sko, som stod paa Geled i Entréen; boede vi paa Bakkehuset, maatte vi, naar vi gik ud i Haven efter Regnvejr, tage Trætøfler uden paa Skoene, og ved Maaltiderne maatte vi sidde urørlige ved Bordet, uden saa meget som at give et Kny fra os.

Naar vi om Vinteren boede paa Gammeltorv, blev vi præcis Kl. 3 udkommanderet til at gaa Tur med Onkel, ligegyldigt hvorledes Vejret var, og saa maatte vi trave, Aar ud og Aar ind, nøjagtig den samme bestemte Strækning oppe paa Vestervold. Om Sommeren derimod gik det bedre; da slap vi for at gaa Tur, formodentlig i Betragtning af, at naar vi to Gange om Dagen tilbagelagde Skolevejen mellem Bakkehuset og Nørregade, saa maatte yderligere Gaaen-Tur anses for unødvendig.

Om Sommeren maatte vi op Kl. 6, om Vinteren Kl. 7 og om Aftenen i Seng bestemt Kl. 9, hvad enten det var Vinter eller Sommer.

³⁾ Christian Lund, Ejer af Bregningegaard, senere Ritmester. ⁴⁾ Peter Severin Lund, Cand. theol., faldt paa Als i 64.

⁵⁾ Ferdinand Lund, Etatsraad. ⁶⁾ O. H. Lund, Justitsraad, Sekretær paa Bregentved. ⁷⁾ Troels-Lund, Professor, Historiker.

I Onkels Hus fik jeg Lejlighed til at se og gøre Bekendtskab med mange forskellige Mennesker, saasom Onkels Svogre Søren og Peter Kierkegaard, som jeg dog den Gang var for grøn til at kunne afvinde nogen Interesse; jeg fandt dem nærmest grumme kedelige. Derimod staar Frøken Kilde (som Kusine Jette saa meget omtaler i „Erindringer fra Hjemmet“) lyslevende for mig. Hun var en høj, meget smuk og distingveret ældre Dame, der i sin Ungdom havde været en fejret københavnsk Skønhed. Første Gang, jeg saa hende, var ude paa Bakkehuset, og hun gjorde et overvældende Indtryk paa mig. En saadan Anstand og Holdning havde jeg endnu aldrig set, og i mit stille Sind takserede jeg hende straks til at være i det mindste noget i Retning af Enkedronningen. Formodentlig har hun bemærket mit forfjamskede Udtryk og set, at jeg maatte være importeret direkte fra Bondelandet, og det var nok for hende til straks at ville have Løjer med mig. Hun skred majestætisk hen imod mig og spurgte med myndig Røst: „Véd du, hvem jeg er?“ Jeg skælvede af Ærefrygt og Benovelse, men turde ikke svare. Hun slog sig da med den flade Haand paa Laaret, saa det klaskede, og sagde: „Jeg er en udbrudt Slave, kan du ikke høre Lænken rasle?“ Saa maatte jeg jo opgive Enkedronningen.

Vor Huslæge var Professor Ole Bang; men han blev aldrig tilkaldt til os Drengene; den eneste Sygdom, vi led af, var „Skulkesyge“, og den kurerede Tante Trine selv, altid med Held ved Hjælp af amerikansk Olie og engelsk Salt.

Det var, som sagt, kun i Sommertiden, naar vi boede paa Bakkehuset, at vi fik Lov til at gaa saa nogenlunde paa egen Haand. Saa levede jeg

først op igen og tog Erstatning for Vinterens ensformige Tilværelse inde i Byen. I Forbindelse med Forpagterens Drengene fra Ny Bakkegaard (det nuværende Ny Carlsberg) snarede vi Gedder i Kanalerne i Søndermarken og Frederiksberg Have, noget, der var strengt forbudt, men som vi altid kom godt fra, da vi havde opfundet den Snedighed at tøjre de fangne Fisk med et Sejlgarn til en Bukseknep, saaledes at de hængte ned langs de bare Laar indenfor Bukserne, en udmærket Opfindelse, som Opsynsmanden aldrig blev klog paa.

I Ny Bakkegaards Have var der et Vandhul eller Park, hvor vi stadig gik og rodede efter Rav; vi fandt ikke saa lidt, naar vi gravede dér; men det var af en meget simpel og mørk Kvalitet, saa Drejeren paa Vesterbro vilde aldrig give os noget for det. Jeg antager, der endnu maa kunne findes Rav, hvis man gravede i Ny Carlsberg Have, dér, hvor Vandhullet maaske endnu er eller i alt Fald har været, lige nedenfor Skrænten, hvor den gamle Frugt- og Urtekælder med det spidse Straatag var gravet ind i Bakken.

I Skolen klarede jeg mig saa nogenlunde; jeg var aldrig blandt de første og heller ikke blandt de voveste, jeg fulgte den gyldne Middelvej. Historie var det Fag, der interesserede mig mest; men vi naaede aldrig længere end til Trediveaarskrigen; der blev den Gang lagt mest Vægt paa den gamle Historie og Middelalderen; den nyere Tid befattede man sig ikke med. Ja, det lyder utroligt, men dog er det sandt, at da jeg forlod Skolen fra 8. (øverste) Realklasse, havde jeg ikke læst et Ord om Napoleon. Vel havde jeg hørt, at en Herre af det Navn havde eksisteret, men hvad han ellers havde bedrevet,

havde jeg ingen Forestilling om; det erfarede jeg først senere ved Selvstudium.

Omendskønt jeg er mig fuldkommen bevidst, at det er en mislig Sag at inklade sig paa Skolehistorier, kan jeg dog ikke modstaa Fristelsen til at fremdrage af min Erindring en enkelt Historie fra Bohrs Skole; jeg skal indskrænke mig til denne ene, skønt der kunde fortælles adskillige andre. — Vi havde en Lærer, der hed Hattesen; hans Far, Farfar, Brødre og Onkler, hele Familien, var Skomagere, og selvfølgelig gik han derfor ogsaa selv blandt os Drengene under Navnet „Skomageren“. Dette havde han opdaget, var rasende derover og dum nok til at lade sig mærke med det, hvad der ikke skulde gøre Sagen bedre. En Dag tegnede en Dreng paa den store Klasses tavle med Kridt en Sko og nederunder skrev han „mager“. Hr. Hattesen kom ind fra Frikvarteret, opdagede straks Tegningen og raabte arrigt: „Hvem har gjort det?“ Rette vedkommende rejste sig straks og sagde: „Det har jeg!“ Frem kom Anmærkningsprotokollen fra Kathederskuffen, Anmærkningen skrevet og Synderen sendt med den ned paa Nr. 3, hvor Rektor residerede mellem sine Marterredskaber. Rektor agerede som sædvanlig selv Profos, det hele afgjordes i en Haandevending, Spanskrøret susede ned over Rygstykkerne, og dermed var den Sag ordnet. I Parantes skal bemærkes, at Rektor havde Spanskrør af varierende Tykkelse, hver bestemt for Offerets forskellige Alder og Modstandsevne, men alle var de svedne i Enden for ikke at revne ved den stadige Brug. De allermindste Drengene fra Forberedelsesklassen løftedes op, saa de kunde hænge med Hænderne i en Knagerække, med Bagsiden ud ad, i Reglen 3—4 Stykker paa Geled;

saa tog Rektor det allertyndeste Spanskrør og gav dem én efter én et Smæk; selvfølgelig brølede Ungen, slap med Hænderne og dumpde ned paa Gulvet, men blev straks hængt op igen, hvilket gentoges, til Straffen var udsonet.

Men tilbage til Hattesen. Synderen, der var af de Veteraner, der var vant til Besøg paa Nr. 3, agtede ikke videre paa Afstraffelsen, men gik op i Klassen og satte sig rolig paa sin Plads. Lidt efter lød det fra ham: „Hr. Hattesen!“ — Intet Svar. Noget efter lidt højere: „Hr. Hattesen!“ — „Naa, hvad er det, Dreng?“ — „Hr. Hattesen! Det var for Resten en Galosche!“ Almindelig Fnisen over hele Klassen, Hr. Hattesen højrød i Hovedet af Arrigskab; men der var jo ikke mere at gøre ved den Ting.

Naar Far og Mor en Gang imellem kom til København, var det naturligvis en Festtid for mig; saa indrømmedes der mig Udgangstilladelse fra Gl. Torv, og jeg tilbragte da Tiden, naar jeg ikke var i Skole, i Onkel Troels*) og Tante Sophies Hjem paa Østergade, hvor Far og Mor altid boede. Jeg kom da med paa Komædie og i Tivoli, noget jeg ikke var synderlig forvænt med. Onkel Troels var et Par Aar ældre end Far. De to Brødre holdt umaadelig meget af hinanden; begge var af et fornøjeligt Temperament, gode og vittige Hoveder, saa der altid var Liv og Lystighed, hvor de var sammen, og fandtes der en eller anden af de tilstedeværende, som sad og maabede, han skulde snart blive tøet op. Blot Far stemmede i med de utallige gamle Viser, hvoraf han aldrig kunde mere end det første Vers, men som Onkel Troels da jævnlig supplerede, saa var

*) Professor, Teatermaler Troels Lund.

der straks Humør overalt og ingen sure Ansigter. Tante Sophie var en lille Tyksak, men en meget køn Kone, med smukke, brune Krøller og et blaåt og et brunt Øje (Ja, det havde hun virkelig.). Hun havde en usædvanlig smuk Sangstemme og var i det hele taget meget musikalsk. Hun havde et ejegodt Hjerte, var livlig og altid glad.

I de 6 Aar, jeg var i København, kom jeg kun hjem to Gange om Aaret, nemlig i Sommer- og Juleferierne. Rejsen til og fra København var i de Dage ikke saa bekvem som nu; Jernbanen gik kun til Roskilde, saa der var 10 Mil at tilbagelægge ad Landevejen. Rejsen i Juleferien var særlig kedelig og uhyggelig, da jeg altid foretog den alene. Kl. 11½ Aften gik Toget fra København, og Kl. ca. 1 blev man i Roskilde stoppet ind i Deligencen, som havde Plads til 6 indvendige Passagerer foruden Konduktøren, der sammen med Postsagerne var anbragt i et særligt Rum. Da min Juleferie faldt sammen med Rigsdagens, var Deligencen altid stoppende fuld af jyske Rigsdagsmænd, brede, stortalende Bønder i tykke Vadmelklæder, som lugtede muggent, store Sivsko paa Fødderne, og som i deres solide Embalage fyldte Pladsen op for to. Selvfølgelig var der Ingen, der tog fjerneste Hensyn til en saadan Ubedydelighed som min lille Person; jeg blev furet hen i en Krog og sad dør som i en Skruestik, uden at kunne røre et Lem, halvkvalt af Tobaksrøg (Biskop Nr. 2). Havde jeg ikke straks ved Indstigningen været saa heldig at faa Fødderne i min Fodpose, saa var der ikke Tale om at redressere dette senere, Fodposen blev straks traadt flad og overspyttet, og jeg maatte sidde hele Natten, ofte i adskillige Gra-

ders Frost, og fryse, saa Fødderne tilsidst var som helt døde. Belysning var der ikke Spor af i Deligencen, saa man anede ikke, hvorledes de Folk saa ud, man rejste sammen med. Først hen paa Morgenstunden, naar Dagen begyndte at gry, kunde man skimte hinanden.

En saadan Nat i Deligencen paa Roskilde Landevej var en ren Lidelse for en lille enlig Fyr som mig; men Bevidstheden om, at hver halve Time, der gik, bragte mig nærmere hjem, holdt Modet oppe. Endelig Kl. ca. 10 næste Formiddag tudede Kusken i Hornet, Deligencen holdt ved Posthuset i Kalundborg, og med højt bankende Hjerter saa jeg Far staa paa Fortovet for at tage imod mig.

Rejsen hjem i Sommerferien gik for sig paa en ganske anden fornøjelig Maade. Fættrene og Ludvig Zinck*) var altid her ude i Sommerferien, og Søren Gotfred mødte da i Roskilde med de to tykke Brune — „Lise“ og „Lotte“ — for den 3-stolede Ferievogn og afhentede os og vor Bagage paa Banegaarden. Sjældent er vist et lykkeligere, gladere og forventningsfuldere Selskab kørt ad Kalundborg til; vi var jo ogsaa alle den Gang pur unge, og vi kørte bort fra al Tvang og Alvor, ud til den herlige lange Sommerferie med alle dens Muligheder og tillokkende Glæder. Vi bedede altid i „Dammen“, hvor vi fortærede umaadelige Masser Tykmælk og haardkogte Æg; i Faurbo Kro drak vi Mælk eller Kaffe, saa vi kom ikke fastende til Kalundborg. Hele Vejen fra Roskilde sang vi eller røg Tobak, en Idræt, som var strængt forbudt i Onkels Hus i København, men som netop derfor

*) Ludvig Zinck, Cand. theol., Arkæolog.

nu, da vi var slupne ud i den frie Natur, fri for alle Baand, dreves med en saa meget større Ihærdighed. Fætter Peter, der allerede var Student ligesom Zinck og saaledes ældre end os andre, var derfor ogsaa hjemme i København nødt til ved given Lejlighed at optræde med Myndighed overfor os, naar vi gik udenfor Reglementet og overtraadte Hustugtens Forskrifter; nu i Ferien var han derimod Kammerat med os, den gladeste og gemytligste af os alle og den, der som oftest gav Tonen an ved alle vore Bedrifter; ikke mindst derfor var det, vi holdt saa meget af ham.

Naar Søren Gotfred saa om Aftenen svingede ind ad Porten her hjemme, stod Far og Mor med glade, smilende Ansigter og bød os velkommen; de gamle Karle og Piger i Gaarden nikkede fornøjet til os. Og saa mærkede jeg rigtig, at jeg var en ægte Kalundborg-Dreng, der var kommet hjem igen. Efter at have faaet en solid Aftensmad maatte vi absolut et Svip omkring i Stalde, Kældere, Brænderi, Loftet osv. for at forvise os om, at alt var, som da vi sidst forlod det; en lille Passiar skulde vi jo ogsaa have med hver af Folkene, og først naar denne foreløbige Inspicering var tilendebragt, kunde der tænkes paa at komme i Seng.

Vore Beskæftigelser i Sommerferien var mangeartede; men den største Del af Dagen tilbragte vi paa Gisseløre, dels i Vandet, dels paa Landjorden, men i begge Tilfælde splitterneøgne, hvilket dog ikke kunde vække Forargelse, da man den Gang ikke mødte en Kat, endsige et Menneske derude. Vi løb Væddeløb, spillede Kav, kastede med Discus (en flad Strandsten) og slog Smut, alle Øvelser, hvori vi tilsidst opnaaede stor Færdighed. Brændte

Solen under disse timelange Øvelser for stærkt paa det nøgne Skind, gik vi blot ud og tog en Dukkert; men disse idelige bratte Overgange fra Vand til Luft bevirkede, at vi paa hele Kroppen saa ud som kogte Krebs og led af en permanent Sviden i Huden; men det generede ikke synderligt, det var jo noget, som nu en Gang hørte med til Sommerferiefornemmelserne, og som ikke kunde være anderledes.

Fiskeri paa Fjorden var ogsaa en yndet Sport. Vi roede ud paa fastende Hjerter Kl. 3 om Morgen, medhavende en Pose med nye Kartofler, en Kasserolle, Stegepande og en vældig Klump Smør, og naar vi saa havde fanget et tilstrækkeligt Antal Hvillinger, Smaatorsk og Flynder, gjorde vi Landgang paa Asnæs. Her tændte vi Baal, kogte Kartoflerne og stegte Fisken. Jeg har aldrig senere smagt saa delikate Fisk; men maaaske kommer det af, at vi den Gang var fastende og skrupsultne, og nægtes kan det heller ikke, at vi brugte en urimelig Mængde Smør; enhver, endog særlig flot anlagt, Husmoder nu til Dags vilde vist betænke sig paa at bruge en Trediedel Margarine imod det Kvantum af veritabelt Smør, vi anvendte til Stegningen. Vi fangede ogsaa oppe paa Møllebakken grønne Firben og Snoge, som blev anbragt i Kasketten og sat paa Hovedet, saa de ikke kunde løbe væk; men det fandt Mor og Jomfru Herbst var noget Griseri; vi syntes, det var umaadelig praktisk.

Onkel Troels og Tante Sophie var ogsaa for det meste herude i Sommerferien, saa vi var mange samlede. Far og Mor førte et stort og gæstfrit Hus; her kom desuden mange af Slægt og Venner fra Byen og Omegnen, saa i Sommerferien var Mor altid belavet

paa at modtage et ubegrænset Antal Gæster. Jeg tænker saa ofte paa, hvor himmelvid Forskel der er paa den Tid og nu; alt er forandret; hele Idyllen er væk. I hine Tider laa vi saa rart af Vejen her i Kalundborg; vi var endnu ikke „opdagede“, og vi førte en rolig, tilbagetrukket Tilværelse, havde nok i, hvad der passerede i vore egne smaa Omgivelser; vi levede under patriarkalske Forhold og berørtes kun lidt af, hvad der bevægede den øvrige store Verden. Naar Slægt og Venner kom her med de store Kufferter og Vadsække, da glædede vi os; thi vi vidste, at den lange besværlige Rejse ikke var gjort for en Dags Tid; havde vi dem først herude, slog de sig til Ro en 14 Dages Tid eller mere. Det var det hyggelige ved Besøgene langvejs fra; man havde Tiden for sig, kunde efterhaanden faa meddelt hinanden sine Tanker og Oplevelser; man kunde arrangere snart det ene, snart det andet til fælles Fornøjelse uden at risikere, at Gæsterne pludselig forsvandt og spolerede hele Arrangementet.

I Kolera-Sommeren 1853 boede vi, som sædvanligt, paa Bakkehuset. Kort før Epidemiens Udbrud blev jeg, som en anden Job, slagen med Bylder paa Ryggen og Benene og maatte ligge en 14 Dages Tid, inden jeg kom mig igen. Jeg har senere tænkt, at det maaske var denne Udrensning, der friede mig fra Koleraen, der ogsaa viste sig paa Bakkehuset og bortrev en ung Pige, der boede ved Siden af os. Skolerne lukkedes kort før Sommerferien, og alle, der kunde, forlod Byen og drog ud paa Landet. Her hjemme i Kalundborg var Besøget den Sommer meget stort, og hvert Rum her i Gaarden, der kunde benyttes, var fuldt belagt. Vi var saaledes en Mængde Mennesker samlede, og da det

i det hele var livlige Folk, gik Tiden fornøjeligt nok for os, og ingen tænkte synderlig paa Koleraen. Saa en Morgenstund slog det som en Bombe ned i Byen: „Borgmesteren er pludselig død i Nat af Kolera.“ Og meget rigtigt, Borgmester Quistgaard, som boede lige overfor os, var virkelig død af Kolera; mærkværdigt nok, det eneste Koleratilfælde, der forekom her i Byen. Det pludselige Dødsfald vakte naturligvis stor Bestyrtelse overalt, men da der var gaaet nogle Dage, og ingen flere Tilfælde viste sig, faldt Sindene snart til Ro igen. Det eneste, der endnu her i Byen minder om denne Kolera-Sommer, er et tjæret Træskur oppe paa St. Olai Kirkegaard, der var bestemt til Kolera-Lig, men som aldrig blev brugt og nu anvendes til Materialskur.

*

Efter 6 Aars Ophold i København kom jeg her hjem, udrustet med ret hæderlige Skolekundskaaber, Meningen var, at jeg, som var bestemt for Handelen, skulde deltage i alt muligt Forretningen vedrørende for derved lidt efter lidt at sætte mig ind i og faa Interesse for Sagerne. Dette var absolut et uheldigt Arrangement; jeg havde i Virkeligheden den Gang ikke Spor af Lyst til Handelsvirksomheden. I Grunden havde jeg i de Aar mest Lyst til alt andet end netop det, jeg var bestemt til; jeg var et Friluftsmenneske og kunde kun daarligt finde mig i regelmæssigt og bundet Arbejde inden Døre.

Min største Lyst var at gaa paa Jagt; men dette maatte jeg for en Tid opgive, da jeg var saa uheldig i 18—19-Aars Alderen at skyde 3 Fingre af min højre Haand paa en Andejagt her i Fjorden. En anden Idræt, som ogsaa interesserede mig i høj

Grad, var sammen med Zinck at udgrave Kæmpehøje. Denne Sport, som vi til at begynde med drev for Fornøjelsens Skyld, udviklede sig efterhaanden for Zincks Vedkommende til et alvorligt Studium, der lagde Beslag paa hans bedste Kræfter og gjorde Granskningen af Arkæologi til hans Livsopgave. Vel kunde jeg ikke, da jeg senere fik andet at tænke paa, saaledes som han ganske hellige mig til disse Undersøgelser; men jeg bevarede Interessen gennem Tiderne, og i ca. 40 Aar, lige til hans Død, gravede vi ufortrødent hver Sommerferie, og mange er de Oldsager fra Sten- og Broncealderen, vi har bragt for Dagens Lys her paa Egnen. 30 Aar efter, at vi havde foretaget vor første Udgravning, holdt vi Jubilæum hjemme hos Zinck i København, ved hvilken Lejlighed jeg som hans højre Haand var indbudt sammen med lutter Arkæologer som Japetus Stenstrup, Henry Petersen, Sophus Müller, Captn. Madsen, Herbst, Magnus Petersen o. fl. Alle beundrede hans fortrinlige og omfangsrige Samling. Navnlig Lerkarrene fra Stenalderen vakte udelt Begejstring; men det var ogsaa vor Specialitet at sætte alle de gamle Skaar sammen, saa man kunde se Formen og Størrelsen, noget, man den Gang ikke kendte til paa Museet eller i alt Fald ikke ansaa for Umagen værd. Efter Zincks Død overgik hans værdifulde Samling til Museet.

Imidlertid gik Tiden, og da jeg var 20 Aar gammel, forlovede jeg mig; det var i Begyndelsen af 1860. Far og Mor havde ikke noget videre at bemærke til det, men fandt dog, at jeg var lovlig ung, og det toges derfor under Overvejelse, om ikke den unge Kærlighed kunde have godt af at luttres ved et Par Maaneders Adskillelse, og jeg kunde jo

kun have Gavn af at se mig lidt om i Verden. Jeg havde ogsaa selv Lyst til at komme ud, og Mandag Middag den 23. April 1860 drog jeg da afsted med „Fingal“. Det stod imidlertid skrevet i Skæbnens Bog, at jeg ikke skulde komme saa snart hjem igen som planlagt; der gik $1\frac{1}{2}$ Aar hen, inden jeg atter gensaa Kalundborg.

Paa denne Rejse kom jeg langt omkring og besøgte foruden England ogsaa Rusland, Port Elisabeth og Port Natal i Syd-Afrika, St. Helena og Brasilien. Jeg førte nøjagtig Dagbog paa hele Rejsen; men det bliver for vidtløftigt her at give en Beskrivelse af, hvad jeg saa og oplevede.

Efter min Hjemkomst tog jeg med Lyst og Alvor fat paa Forretningen, som nu interesserede mig, navnlig Korn- og Tømmerforretningen. I Kornsaesonen havde jeg fuldt op at tage Vare, medens jeg i Sommertiden havde megen Frihed, som jeg benyttede til at tilfredsstille min Lyst til at fuske i forskellige Videnskaber, særlig Arkæologi og Ornithologi, som jeg iøvrigt havde dyrket, lige siden jeg var Dreng. „At samle“ var noget, der altid optog mig; men hvad jeg samlede, beholdt jeg aldrig selv, men overlod det gladelig til Museer og andre Samlere. Jeg kom da ogsaa i Tidens Løb i Berøring med mange af Landets Videnskabsmænd, hvilket ofte var mig til stor Fornøjelse. Personlig har jeg desværre ikke kendt gamle Thomsen, Stifteren af Museet; men jeg har endnu fra ham liggende et Brev, hvori han takker for en Samling Vaaben og Redskaber, som jeg hjembragte fra Syd-Afrika og forærede til etnografisk Museum.

Paa Sandbankerne ved Algoa Bay havde jeg samlet en Mængde forskellige Græshopper, deraf

nogle saa store, at jeg havde maattet tage Indmaden ud af dem og udstoppe dem med Bomuld. Denne Samling sendte jeg efter min Hjemkomst ind til Fætter Troels og bad ham gaa op paa Zoologisk Museum og forespørge, om de vilde have dem dér. Troels stillede ogsaa med Kassen under Armen hos Professor Schytte og aflagde den Besked, han havde faaet; men Professoren, som forstod det saaledes, at det var noget, Troels vilde sælge, afbrød ham med de Ord: „Vi har ikke Tid til at se paa alt det, som den ene og den anden kommer rendende med, vi har andet at bestille.“ Troels blev selvfølgelig gnaven og forsikrede, at Professoren saa udmærket godt kunde blive fri; men han fandt dog, at naar hans Fætter havde tænkt paa Museet og vilde gøre dette en Foræring, saa var det ikke mere end simpel Høflighed, at man i det mindste saa, hvad det var, der tilbødes. Tilbudet var dog Tak værd. Professoren, som aabenbart følte det rigtige i denne Bemærkning, blev da lidt blidere stemt og erklærede sig villig til at se paa Sagerne. Aldrig saa snart havde han lukket Kassen op, før hans Ansigt undergik en fuldstændig Forandring; det fortrædelige Udtryk var som bortblæst og afløst af et straalende Smil; han gned sig velbehagelig i Hænderne og udbrød med formelig Begejstring: „Fortræffeligt! fortræffeligt! Men det maa jo have været en ældre Videnskabsmand, der har kunnet samle alt dette.“ Han kunde slet ikke fatte, at denne ældre Videnskabsmand var en ung Fyr paa 20 Aar; men glad var han. Han overøste Troels paa Fætters Vegne med Komplimenter og bad endelig hilse og sige saa mange Tak.

Allerede medens Professor Reinhard levede, var

jeg Museets Tillidsmand her paa Egnen, og dette Samarbejde er senere vedvaret under Professorerne Japetus Stenstrup, Lütken og nu Jungersen. Paa Arkæologiens Omraade var det nærmest Japetus Stenstrup og Worsaae, jeg kom i Berøring med. Begge satte megen Pris paa Zinck og var levende interesserede i vore Udgravninger. Gamle Stenstrup stod vi særlig i livlig Forbindelse med og sendte ham altid de Dyreben og Knogler, som vi fandt ved Udgravningerne, og som han da som Zoolog nærmere bestemte. Menneskebenene derimod undersøgte af min Fætter, Professor *Chiewitz*, som ogsaa var meget interesseret og jævnlig deltog i vore Udgravninger, og som bl. a. af de fundne Skeletdeles Udseende konstaterede, at adskillige af vor gamle Forfædre havde været plaget af Gigt i en ganske utrolig Grad. Vi fandt saaledes ikke saa ganske faa hele Rygsøjler, der endnu efter 3—4000 Aars Forløb var fuldstændig stive og ubøjelige, idet de enkelte Hvirvler var ligesom sammenloddede ved kalkagtige Gigtaflejringer. Eller vi fandt Armknogler, der var fuldstændig smeltede sammen i Albueledet, saa vedkommende Forfader aldeles ikke har kunnet bøje Armen.

Det morede os meget, naar Stenstrup selv var med; han mødte altid med bestemte, forudfattede Meninger, som han forfægtede til det yderste; han gav sig grumme nødig, selv om vi ogsaa af de tilstedeværende Forhold kunde bevise ham, at hans Opfattelse ikke passede. Naar han saa endelig til sidst blev nødt til at give os Ret, gjorde han det kun med det Forbehold, at det kunde dog maaske alligevel godt være, at hans Mening var den rigtige. Jeg har i det hele taget haft megen Tilfredsstillelse

af mit mangeaarige Samarbejde med forskellige Museer, og det var mig derfor en stor Glæde paa min 70-aarige Fødselsdag at modtage en anerkennende Hilsen saavel fra Zoologisk som Nationalmuseet.

*

Ivrig Jæger, som jeg var, undlod jeg selvfølgelig ikke at melde mig ind i det borgerlige *Fugleskydningsselskab* her. Selskabet var af gammel Oprindelse, men det var i Aarenes Løb sygnet hen; Medlemmerne havde enten forladt Byen eller meldt sig ud, saa det eksisterede i Virkeligheden kun af Navn. Jeg lagde mig da i Selen for at faa det bragt paa Fode igen, og det lykkedes over al Forventning. Snart sagt den hele By meldte sig villig; de gamle Muskedonnere kom frem fra Lofter og Pulterkammere, hvor de havde staaet gemt og glemt i aarevis, og vi havde da i flere Aar nogle meget fornøjelige Dage paa Gisseløre, hvor den aarlige Fugleskydning afholdtes, sædvanligvis omkring St. Hansdag. Saa længe jeg var i Bestyrelsen, overholdt vi nøje Traditionerne fra Fædrenes Tid. Skytterne samledes om Morgenen paa Torvet og marcherede med fuld Musik for at afhente Fuglekongen fra det foregaaende Aar. Med denne i Spidsen samt en Mand, der bar Gevinsterne paa en Præsenterbakke, drog Toget gennem Byen ud til Festpladsen, ivrigt tilnykket af glade Medborgere og Medborgerinder, der overalt kom frem i Vinduer og Døre. Ankommen ud paa Gisseløre marcheredes med fuld Musik omkring Fuglestangen under dundrende Salut fra Batteriet „Glisman“ og ustandselig Jubel fra Gadedrengene. Nummertrækningen foretoges, Skydningen begyndte

og fortsatte et Par Timerstid indtil Frokost. Denne indtoges i et stort Telt; det var altid gode Sager fra Byens bedste Hotel, der serveredes, og da Snapse ogsaa var til Stede i rigelig Mængde og stærkt efterspurgte, varede det ikke længe, før Humøret var sat adskillige Grader op. Det kunde endog hænde, at en og anden paa denne tidlige Formiddagstime fik en saa alvorlig Blessure, at han maatte efterlades i Teltet og først dukkede frem igen langt hen paa Eftermiddagen.

Jeg husker en Gang, vi havde genoptaget Skydningen efter Frokost, at en Gevinst efter et afgivet Skud hængte saa løs, at den absolut maatte falde ved næste Skud. Listeføreren raabte med høj Røst: „Næste Skytte, Nr. 38, frem!“ Intet Svar, og ingen viser sig. Raabet gentages med samme Resultat. Saa raabes der af alle i Munden paa hverandre: „Hvem har Nr. 38?“, og paa Listeførerens Svar: „Det er Konsulen“, lyder det fra alle Sider: „Frem med Konsulen — hvor er han? Han var her til Frokost, frem med ham, han skal skyde, men lad det gaa lidt gelik.“ Saa viser Værtens smilende Ansigt sig i Teltaabningen; han erklærer, at Konsulen befinder sig under hans Varetægt inde i Teltet, og da han just lige for Tiden er beskæftiget med at tage sig et lille Blund, henstilles til Dommeren, om ikke en af de andre Herrer kunde skyde for ham. Dommeren, en gemytlig, gammel Borger, protesterer; det kan der ikke være Tale om, Konsulen skal, Pinedød, selv skyde. Et Par haandfaste Klubvenner gaar da ind i Teltet, purrer Delinkventen ud, stiver ham af, hver fra sin Side, og fører ham under almindelig gemytlig Deltagelse og opmuntrende Tilraab hen til Skydestolen, hvori han lempelig ned-

lades. En Riffel lægges paa Anlægspælen; Konsulen, som hele Tiden har nikket med det mest smilende Ansigt til de omkringstaaende, er imidlertid blevet instrueret om, hvordan han skal trække den af, og „Bum“, nu gaar den. Om at tage Sigte havde der selvfølgelig ikke været Tale; men Kuglen traf paa Jernstangen, 4—5 Alen nedenunder Fuglen, hvorved denne kom til at ryste saa stærkt, at Gevinsten faldt ned. Endeløs Jubel og Kanontorden fra „Glisman“. Konsulen førtes atter i Triumf ind i Teltet for at fortsætte det afbrudte Blund. Han var ved sin Skyden blevet en Ragoutske rigere, og det ligesom Jeppe „ganske uforskyldt“.

Naar Fuglen, i Reglen hen ad Aften, var skudt ned, og man havde faaet vasket det værste Krudt-slam af Ansigt og Hænder, samlede man i Teltet til det store Gilde. Her indfandt sig saa godt som alle Selskabets mandlige Medlemmer; man spiste og navnlig drak med god Vilje, saa alle Skranker snart var sprængte og Komersen i Gang over det hele. Slag i Slag fulgte Talerne paa hverandre, og jo højere Stemningen steg, desto mere sindssvagt var det, der blev udtalt; men jo galere, jo bedre — man var kommet ud for at more sig, og man morede sig.

Man *kunde* ogsaa more sig, naar man da ikke var en Stivstikker, men havde Sans for rigtig ægte, lidt grovkornet, gammeldags Gemytlighed, og jeg regner absolut disse Fugleskydnings-Gilder for de fornøjeligste, jeg har deltaget i her i Byen, langt at foretrække for de kedelige Klubsammenkomster, hvor man kendte hinanden ud og ind og aldrig kunde finde paa andet end at spille Kort. Paa Gisseløre derimod var man sammen med saa godt som hele

Byen: Haandværkere, Købmænd, Embedsmænd og Landmænd, kort sagt Folk i alle mulige Livsstillinger, som man vel kendte af Navn og Udseende, men som man ellers aldrig talte med. Kun ved denne Lejlighed kom man hinanden nærmere paa Livet; man tilraabte og tiltrak hinanden som gamle Venner og mangeaarige bekendte og opdagede hos mange af disse Folk et saa sprudlende Lune og et saa uimodstaaelig godt Humør, at man maatte være en ren Dødbider, om man ikke blev revet med. Naar saa den nye Fuglekonge mødte op med de traditionelle Flasker Champagne, var alle Dæmninger sprængte, Lystigheden tog større og større Fart, og medens Murermester Jørgensen med det frejdige, evigglade Ansigt ved den ene Bordende holdt en begejstret Tale for Kvinden, istemte Bager Fangel ved den anden Bordende med høj Røst „Joachim udi Babylon“, alt imens „Glisman“ dundrede løs med Kanonerne, ikke 3 Alen fra Teltvæggen, saa det raslede mellem Glas og Flasker.

Før Solen begyndte at lyse op paa Tømmerup Banker, var der ingen, der tænkte paa at gaa hjem; men naar man saa endelig besluttede sig til det, tog man hinanden under Armen, hvad nok kunde tiltrænges, og med Musikken i Spidsen drog det glade Tog henad Landevejen, gennem den slumrende By, og afleverede den nye Fuglekonge paa hans Bopæl, undertiden i en alt andet end kongelig Forfatning.

At være Fuglekonge var jo som Regel kun en Ære, som ikke kastede noget af sig, dog har jeg set, at det ogsaa kunde medføre Fordele. En Brygger, som var bekendt for sit ualmindelig tynde Øl, blev et Aar Fuglekonge. Dagen efter sin Tronbestigelse lod han Trommeslageren gaa igennem

Byen og efter en Hvirvel paa Trommen udraabe: „I Dag bekommes Øl fra „Kongens Bryghus.“ Det slog udmærket an, inden Aften var han af med alt sit Sprøjt.

*

Da Bygforretningen paa England efterhaanden antog større og større Dimensioner, blev det almindeligt, at Fars gamle Forbindelse, H. Puggaard & Co., som havde købt flere af Flaadens udrangerede Fregatter og Korvetter, som „Havfruen“, „Tordenskjold“, „Freia“, „Rotha“, „Najaden“ og „Saga“, sendte disse Skibe hertil for at inlade Byg til Hull. Den Gang var der kun 12 Fod Vand i Havnen, saa disse dybt-gaaende Skibe ikke kunde lægge til ved Bolværket, men maatte ankre op ude paa Rheden. Det var derfor en besværlig og langsom Historie at faa Ladningen om Bord, hvilket udførtes ved Fiskerbaade, som hver indtog 10 Tønder ad Gangen, og derfor fik en Betaling af 4 Skilling pr. Tønde. Der anvendtes en Masse Baade, og der var saaledes et usædvanligt Liv i Havnen ved disse Afskibninger, der altid imødesaas med Glæde af Fiskerbefolkningen, som derved havde en god Fortjeneste.

I de Tider var det almindelig Skik, at de ganske unge Sekond-Løjtnanter i Marinen søgte Orlov et Par Aars Tid for at gaa i Koffardifart som Styr-mænd, og Puggaards Skibe, som hovedsagelig gik i Langfart, var særlig søgte af disse unge Mennesker. Naar derfor de gamle Fregatter kom her, var der som Regel en eller anden ung Løjtnant om Bord, og da Opholdet her under ugunstige Vinterforhold kunde strække sig over Uger, faldt det ganske af sig selv, at disse unge Mennesker hyppigt kom i Land som Gæster hos os, og da de og jeg var om-

trent jævndrende, sluttede vi os let til hinanden, og jeg fik da Lejlighed til at gøre Bekendtskab med adskillige, som jeg dog senere aldrig har truffet paa; nogle er døde, andre nu Kommandører og Admiraler. Den, jeg den Gang sluttede mig mest til og ogsaa senere hen i Livet har truffet en enkelt Gang, er den nu afgaaede Vice-Admiral Uldahl; han var her den Gang i 6 Uger, og vi delte Værelse sammen, naar han ofte 3—4 Dage ad Gangen var i Land.†]

*

I Begyndelsen af Treserne forøgedes Sommerferiegæsternes Antal med *Otto Zinck* (Skuespilleren), som kom herud med Broderen *Ludvig*. O. Zinck var en meget fornøjelig Gæst, altid i godt Humør, fuld af Brandere og Vitser og altid med til al Slags Sport. Navnlig om Aftenen var her Liv og Lystighed, naar Mor mødte op med en stor Bolle Æggepunsch; saa kunde Far, Onkel Troels og Zinck overbyde hinanden med gamle Rundsange og Viser, saa det ofte trak langt ud paa Natten, inden der blev Ro i Huset. Otto Zinck havde for Resten den tvivlsomme Fortjeneste at være den første, der indførte en „Salonbøsse“ her i Byen, et Apparat, som den Gang var ukendt her, men som snart blev en Ødelæggelse for Tagruderne og en Forbandelse for alle Husejere. Vi havde ellers megen Fornøjelse af denne første Salonbøsse. Alle skulde jo prøve den, og vi fik snart indrettet en permanent Skydebane oppe i Baggaarden. Far, som ellers ikke interessede sig for den Sport, skulde da ogsaa prøve den. Han var imidlertid saa lubesindig at skyde paa en stor Kobberfløj, som var anbragt paa Magasinet, og han opnaaede ogsaa at skyde en Bule i den. Dette Eksempel var just ikke saa heldigt; thi fra den Dag

skød vi allesammen efter Fløjen, som tilsidst kun bestod af Buler og Huller. Aarene gik, Fløjen stod fremdeles paa sin Plads, indtil Stangen, vel 30—35 Aar efter, rustede over, saa den maatte tages ned. Da jeg fik fat i Kobberpladen og paa nært Hold rigtig saa det Utal af Kuglemærker, der fandtes paa den, kom jeg til at tænke paa Otto Zinck og sendte ham Pladen, ledsaget af en Skrivelse, hvori jeg gjorde ham ansvarlig for al den Molest, Salonbøsserne havde foraarsaget her i Byen, siden han havde indført denne Plage her. Dette morede Zinck meget, og han hængte straks Pladen op i sin Stue „zum Andenken“.

*

Som alle andre Købstæder havde Kalundborg selvfølgelig ogsaa sin *Borgervæbning*, som dog senere hen i Tiden omdannedes til et Politikorps, men som nu forlængst er ophævet. Den rigtig gamle Borgervæbning stod endnu i fuldt Flor i Slutningen af Halvtredserne og Begyndelsen af Treserne, og denne Krigsmagt var ikke det mindst seværdige, vi havde at byde paa her i Byen. Naar Korpsets Saga skal skrives, da er det absolut nødvendigt at begynde med Kaptejnen, da denne var saa uopløselig knyttet til Korpset, at det er aldeles umuligt at tænke sig den ene uden det andet. Altsaa, Kaptejnen var af borgerlig Haandtering Købmand, oven i Købet en dygtig Købmand og en flink, omgængelig og hjælpsom Mand; men saa snart han kom i Hærklæderne, var han som bidt af „en gal Militær“ og optraadte som saadan med en uhyre Majestæt og Værdighed. Kaptejnen havde dertil et varmt Hjerte for sine undergivne og tillige en rodfæstet Følelse af sit ansvarsfulde Kald. Hans personlige Fremtræden

var imponerende, og naar han ved Manøvrerne viste sig i fuld, ulastelig Uniform med virkelige Generaldistinktioner paa Skuldrene, hilstes han med levende Bifaldsraab fra Gelederne. Han var lille af Vækst, meget korpulent og korthalset, det kuglerunde Hoved var kortklippet, Ansigtet fyldigt og glatraget, Udtrykket paa én Gang velvilligt og determineret, op-højet og nedladende. Et Par smaa Rynker i Panden og en vis fornem Sammentrækning af Øjenbrynene lod ane en slumrende Vulkan under det rolige Ydre, og ve den, over hvem Krateret udspyede sin Lavastrøm, trekantet Hat og Glavind — saa har De ham!

Korpset bestod af henved 100 Mand, 1 Kaptejn, 2 Løjtnanter, 3—4 Underofficerer og et Musikkorps. Som Regel var Krigerne velnærede; velvillige, rødmussede Ansigter straaledede frem fra Gelederne, der Sommereftermiddage fylkede sig uden for Kaptejnens Bopæl i Storgaden. Tykke og tynde, store og smaa, alle strømmer de sammen i et jævnt Luntetrav for at naa Samlingsstedet, sædvanligvis et godt Kvarter eller en halv Time efter den befalede Tid. Styrken formeredes i 3 Geledder under billig Hensyntagen til Uniformeringen. Denne var nemlig altid noget blandet, men udelukkede paa ingen Maade den Orden i Tingene, som er en militær Hovedsætning. I 1. Geled stilledes de rigtig gamle traditionelle Borgere (populært Borkere) med hvide Bukser, rød Livkjole, meget høj, bredpullet Chakot, garneret med uldne Snore og en morderlig „Donnermar“ midt i Panden. „Donnermaren“ var en mindst en halv Alen lang, hvid, rødtoppet Pompon, der i en snæver Vending erstattedes af de i Tørvemoserne voksende „Dunhammer“ (populært „Donnermarer“), og fra

disse stammede Fællesnavnet saavel for de ægte som for de ved Dypning i Mel og Rødsten eftergjorte. I 2. Geled stilledes Mænd fra de blandede Distrikter, navnlig saadanne Personer, som, blottede for militær Takt, stillede i rød Kjole og sorte Bukser, eller som udmærkede sig ved kun at være iført enkelte Dele af den reglementerede Uniform. En Mand, der mødte i sine egne Klæder, men med den lovbefalede Chakot, vilde saaledes absolut blive henvist til 2. Geled. I 3. Geled endelig stilledes det saakaldte „Studenterkorps“, Individier, der mødte udelukkende i deres eget (muligvis ogsaa laante) daglige Tøj, og hvis Hovedbedækning varierede mellem laadden Hue, Kasket, høj Hat, Straahat o. s. v. Dette 3. Geled, der bestod af Personer, som ganske manglede Alvor til at opfatte Situationen, blev betragtet som Hærens — *enfants perdus*; de gjorde Officerspersonalet mange Bryderier, og det eneste ensartede, der nogensinde udmærkede dem, var Hovedbedækningen, naar de drog hjem fra en Manøvre; — de mødte da alle uvægerlig med „Blyhat“.

Bevæbningen for alle tre Geledder var ens, og de betydelige Uregelmæssigheder, som Omstændighederne medførte, blev ikke ændrede. Hver Mand havde et Gevær, i Reglen med Flintelaas; undertiden manglede denne Luksusgenstand ganske, medens man ogsaa kunde se hæderlige Bestræbelser for at erstatte denne med en Hængelaas. I det sorte Båndolær hængte „Citrontasken“ (opkaldt efter dens praktiske Anvendelse) af Størrelse som et almindeligt Skoletornister, og ved Siden af denne anbragtes Sabelen, af højst forskellig Størrelse og Model. Bajonetskede havde de alle, men Bajonetten glemtes sædvanligvis hjemme. Hveranden Mand i det mindste

havde Hund med. — Efter at Fanen er afhentet i Kaptejnens Kontor, hvor den har sin Plads ved Siden af hans Bomuldsparaply, føres Korpset gennem Gaden af yngste Løjtnant og gør Holdt udenfor „Postgaarden“, hvortil Kaptejnen alt har begivet sig, for at „conferere“ med ældste Løjtnant, Værten. Her indtager Chefen nemlig efter nedarvet Skik en Hjertestyrkning, medens Mandskabet i mere eller mindre opløste Rækker spreder sig over hele Gaden. Efter Udløbet af et ganske bestemt Tidsrum viser Kaptejnen sig i Døren, tørrer sig om Munden med det hvide Lommetørklæde, trækker de hvide Handsker paa, idet han samtidig mønstrer de opløste Skarer med et Blik, der forholdsvis lynsnart bringer dem paa Geled igen. Han lægger den behandskede Haand paa Sværdgrebet, gør et Par raske, spændstige Skridt hen ad Fortovet, stadig med Haanden paa Hjaltet, hvorved han kommer til halvvejs at vende Ryggen mod Kompagniet, — Klingen lyner af Balgen, og med tordnende Røst lyder Kommandoordet: „Bataillon, r—r—r—ret!“ Rækkerne slutter sig sammen, Krigshundene sparkes ud af Gelederne, og atter tordner Kommandoen: „Ge—vær i Hvil! — Til Højre med Sektioner bry—y—d aff! — Mar—r—r—ch!“ Og af Sted gaar det med Musiken i Spidsen hen forbi Apotheket, hvor den glade Apotheker smækker Vinduerne op og hamrer paa to Messingbækkener, istemmende: „Radating! Radatingtingting“, medens hans gode Ven og Klubkammerat Løjtnanten lønner hans Bestræbelser ved at tage Chakoen af og nikke anerkendende til ham. Den store Tromme buldrer, Bækkenerne skingrer, Piberne hylér, Basunerne hvæser, og ustandseligt gaar det videre hen over de smaa, toppede Brosten, hoppende og snublende,

springende og dansende, ikke Spor af Takt, medens Studenterkorpset, der danner Arièregarden, indlader sig i smaa private Fejder med Hundene og Gadedrengene, der som en Flok hungrige Hyæner følger Hæren med Hyl og Piben i Fingrene. Det var mig altid en stor Fornøjelse at være paa Gisseløre, naar der afholdtes Manøvrer, og jeg forsømte sjælden Lejligheden til at være til Stede derude, naar Korpset med fuld Musik marcherede op paa Øvelsespladsen. Kaptejnen holdt ikke af at marchere med Korpset fra Byen, men foretrak at vise sig senere paa Øvelsespladsen i et eller andet privat arrangeret Optog, der altid sikrede ham en begejstret Modtagelse, naar først Mandskabet havde haft Lejlighed til at indtage de dertil fornødne Snapse. Det var i Reglen 2. Løjtnant, der førte Korpset ud paa Gisseløre, og ved Manøvrerne forefaldt mange pudsigelige Scener, som jeg selv personlig har set, og hvoraf jeg skal fremdrage nogle enkelte.

Ankomsten til Gisseløre gør Skaren Holdt, Fanen afleveres i Marketender-Teltet, Geværerne sættes i Pyramider, og man belaver sig paa med et længere Hvil at indlede Dagens Manøvre. Hvilten bliver dog kun kort — Kaptejnen kommer! Med mægtig Røst kalder han sine trofaste til Kamp — et fjendtligt Kavallerichok truer! I en Haandevending er der dannet Karré med Kaptejnen i Midten, og paa Kommandoen: „A—a—an! Fyr!“ falder samtlige Gadedrengene paa Ryggen, smækker Trætøflerne i Vejret, holder sig paa Hoved, Mave og Ben og brøler: „Aa! Aa! Av! Av!“ — Frivilligt markerer de Fjenden og gør det lige saa ihærdigt, som de morer sig kongeligt. Kaptejnen rynker Brynene og skælder Drengene ud. Manøvren fortsættes. Legionerne bevæger

sig ustandselig fremad og nærmer sig tvende Matroser, som ligger i Græsset og betragter Slagets Gang. Ingen af disse Amfibier gør Mine til at flytte sig; Mandskabet, som fatter Øjeblikkets Alvor, men tillige dets Vigtighed for Disciplinen, gaar paa med roligt Mod. Kolonnen bruser hen over de to ulykkelige, — aandeløs Spænding. Man venter at se to sønderknuste, uformelige Lig. Da dukker pludselig de to Søgutter frem i bedste Velgaaende, holdende imellem sig Trommeslageren, som de har fanget ved at tage ham i Benene. En heftig Kamp udvikler sig; det ender med, at Trommeslageren bruger sine Trommestikker saa vel, at han med Bravour slaar sig igennem og atter optages af Kolonnen, medens Matroserne slutter sig til en Mand af Studenterkorpset, der med Nakken støttet imod et Muldvarpeskud er efterladt paa Valen. Denne Synder var vist ud af Geledet formedelst Livsfarlighed, da han to Gange under Fremrykningen havde gennemboret sin Formands Hattepul med Bajonetten.

Ved en anden Lejlighed, d. 25. Juli, afholdes stor Manøvre i Dagens Anledning. Korpset er samlet paa Gisseløre, og mindre Evolutioner foretages forinden Kaptejnens Ankomst. Da røres pludselig Trommen, og Hornene gjalder — Chefen er i Sigte! Ud fra Havnen glider sagte en almindelig Fiskerbaad, roet af et Par gamle, vejrbidte Fiskere i deres sædvanlige gamle Hverdagstøj; men fra Agterstavnen slæber et mægtigt Dannebrogslag med Fligene i Vandet, og under det sidder Kaptejnen, prydet som sædvanligt med Generaldistinktionerne og den trekantede, hvis vajende Fjerbusk tumler sig for de lette Zefyrer. I Forstavnen sidder den forsultne Adjutant, holdende mellem Knæene en mægtig

Punchedunk. Paa den lave Strand kan Baaden ikke flyde ind; Chefen maa ikke blive vaad paa de vel-blankede Støvler, derfor to Mand frem af Geledet; han bæres i Land i Guldstol. Musiken intonerer „Vel mødt igen, Kong Frederik, ved Hæren“. En Mand af Studenterkorpset bjerger Dunken. Adjutanten maa klare sig selv. Vel arriveret i Land pudser Kaptejnen lidt paa Uniformen, træder med spændstige Skridt frem for Fronten, slaar ud med den hvidbehandskede Haand og taler: „Kammerater! Isted-Solen skinner over jer; kom i Hu de faldne Helte derovre. Og naar Fødelandet atter kalder, da gør jeres Pligt, og, om det er nødvendigt, da sæt Liv og Blod ind for Kalundborg. Kalundborg leve!“ Endeløs Jubel, Fanfare fra Musiken, og Løjtnanten træder frem og takker i Korpsets Navn Kaptejnen for de smukke og gribende Ord, som er trængt ind i alle Hjerter.

Henrevet af den patriotiske Stemning, der har grebet alle, befaler Kaptejnen, at Manøvrerne skal indstilles for i Dag; man skal udelukkende ofre sig for Glæden. Punchedunken kommer frem, Gevær og Armatur bortlægges, og man grupperer sig i Græsset. Den ene patriotiske Tale afløser den anden; men først og fremmest er det Chefen, der er Genstand for Massernes Jubel og Demonstrationer. Hans runde Ansigt formelig gnistrer af nedladende Velvilje og Selvfølelse, og da det omsider lakker mod Aften, og han med samt sin Dunk og Adjutant atter begiver sig om Bord paa Flaaden, slaar han til Afsked ud med Haanden og raaber med Stentorrøst (à la Frederik VII.): „Tak, Børn! Tak! Gaa nu rolig hjem — og hils jeres Koner!“

Korpset forbliver endnu et Par Timers Tid paa

Gisseløre. Punchens Aand har mildnet og blødgjort Gemytterne, alle er de Brødre, og da der atter marcheres hjem, støtter den ene Broder broderlig den anden af i de vaklende Geledder. Men Fanen skal afleveres paa Chefens Bopæl, og hele Korpset bør være med ved denne Handling. Dog, da Byen naas, tyndes Rækkerne, Længsel efter Hjemmet vaagner hos den gode Borger, Synet af hans egen Gadedør frister ham til at knibe ud, og det bliver kun en lille Flok trofaste, der er samlet om Fanen til det sidste.

Endnu et Billede fra Gisseløre:

Kaptejnen ventes, Mandskabet holder Hvil, lejrede om smaa, firkantede Huller i Grønsværet, hvor der koges Kaffe, Punch o. s. v. Saa lyder det pludseligt: „Der har vi ham!“ Og han kommer, men som en ny Aabenbaring; han er til Hest. Sligt havde man endnu aldrig oplevet, end ikke forestillet sig i sine vildeste Fantasier. Man gned Øjnene og stirrede maalløs; jo, det var ikke noget Sansbedrag, men „ham selv“ lyslevende paa Ryggen af en af de tykke, røde Køreheste, Generalsuniformen, den trekantede og det hele. De korte, tykke Ben naaede kun halvvejs ned paa Siden af Dyret; men, Herregud, de var nu én Gang ikke længere og bidrog desuden i væsentlig Grad til at forhøje Totalindtrykket. Man stimlede sammen om ham. Løjtnanten tolkede i velvalgte Vendinger sin og Mandskabets Tak og Beundring for denne pompøse Fremtræden, der ikke vilde undlade ogsaa at kaste Glans over Korpset, og henstillede til Chefen, om denne ikke maatte finde Anledning til ved denne Lejlighed at nyde et Glas Punch paa Korpsets Velgaaende. Huldslig smilende rækker Kaptejnen Haanden ud efter den

fristende Drik, tørrer sig om Næsen med Bagen af Haanden og skal lige til at føre Glasset til Munden, da — *Bum*; en menig af Studenterkorpset har listet sig til at brænde et Skud løst Krudt af lige under Halen paa Rosinanten. Dyret stejler, Punchen løber ned af Facaden paa Uniformen, og med Fortvivlelsens Kraft klamrer Chefen sig med begge Hænder til Manken. De tililende faar dog hurtig beroliget Dyret og hjulpet den uheldige Rytter af. Følelse sig atter med fast Grund under Fødderne er Kaptejnen dog straks Karl igen; Ugerningsmanden kaldes frem for Fronten og faar en Røffel, hvorved Krumslutning, Spidsrod og Deportation er det lempeiligste, der stilles ham i Udsigt. Siden den Dag viste Kaptejnen sig ikke mere som Kavallerist, men mødte i en nedslaaet Wienervogn.

Foruden at være Chef for Borgervæbningen var Kaptejnen ogsaa Brandmajor og havde som saadan Kommandoen over samtlige Byens Sprøjter. Naar Borgerkorpset stillede for at gøre Vagtjeneste ved Ildebrande, var der det samme Halløj som ved Manøvrerne paa Gisseløre. Ingen brød sig om, hvad Kaptejnen kommanderede, men enhver kom og gik, som han havde Lyst til. Jeg har en Gang ved en Ildebrand ude paa Bjerget set en Borgervagt paa 4 Mand slæbe et Bord og 4 Stole ud af den brændende Bygning, anbringe disse Genstande i en tilstødende Have og ganske gemytlig sætte sig til at spille 66. Ved en anden Ildebrand forsvandt en hel Brandvagt; Kaptejnen rasede og gav sig til sidst til selv at lede efter Desertørerne. Langt om længe fandt han dem i et Værtshus, hvor de, uden at skænke Ildebranden en Tanke, sad og indtog diverse Genstande. Paa hans forbitrede Tilraab: „Hvad S....

sidder I her efter?“ fik han det Svar: „Vi slukker, Hr. Kaptejn!“

*

I 1863 overdrog Far mig en Part, han havde, i en her hjemmehørende Skonnert, og da jeg tillige havde nogen Indtægt af et Kaffelager, som Puggaards havde her, og som jeg bestyrede, blev der Udsigt til, at disse nye Indtægter i Forbindelse med den Gage, jeg fik her i Forretningen, vilde sætte mig i Stand til snart at tænke paa Giftermaal trods min unge Alder, 24 Aar. Naturligvis var min Kæreste og jeg glade over disse Udsigter, og vi begyndte saa smaat at sanke til Rede. Ingen af os anede, at der snart skulde komme tunge Tider over Landet, Tider, der nok skulde bidrage til, at vore lyse Forhaabninger ofte fordunkledes og maatte vige for den sørgelige Virkelighed. I November døde Frederik VII., og man havde straks en Følelse af, at der var Uro i Luften, og et Uvejr var i Anmarch; men man haabede dog stadig paa, at det nok vilde drive over. Saa blev Soldaterne indkaldt efter en større Maalestok, Slægtninge og Venner maatte afsted, alle til samme Maal: Dannevirke. Saa forstod man, at det var ramme Alvor. Mine to Svogre Niels*) og Hermann**) blev straks indkaldt og senere mange andre; saaledes Niels Møller***) her fra Forretningen.

Vi gik jo her og ventede i Angst og Spænding paa Efterretninger derovre fra; men de fleste var dog ved godt Mod: Dannevirke var sikkert nok, det

*) N. D. Ostermann, Landmand, Dannebrogsmænd.

**) Hermann Ostermann, Kaptejn. Undertrykte Negeroprøret paa St. Croix 1878.

***) Niels Møller, Sognefoged, Gaardejer i Nyrup.

skulde Fjenden nok løbe Panden imod. Ingen anede, hvor usselt alt var forberedt til at modtage et Angreb.

Saa kom Efterretningen om Affæren ved Bustrup, hvor vor gode Ven Løjtnant H. P. Hjort blev dødelig saaret, og derefter fulgte Begivenhederne Slag i Slag. Den hæderfulde Kamp ved Mysunde forøgede ydermere Troen paa Stillingens Fortræffelighed. Men de, der havde Slægtninge og Venner med ved de Regimenter, som havde været i Ilden, maatte vente mange drøje Dage, inden de hørte, om deres endnu var i Live og uskadte. Svoger Niels kunde heldigvis melde, at han var i Behold. Daglig indløb nu Telegrammer, som blev slaaet op paa den gamle Borgerskole paa Hjørnet af Lindegaden og Skibbrogade; jeg afskrev dem straks og sendte dem til min Kæreste paa Kelleklintegaard (min Morbroder og Svigerfader, Proprietær Simon Ostermanns Ejendom), hvor de naturligvis gik i stadig Ængstelse for Sønerne og Brødrene. Eftersom Begivenhederne paa Krigsskuepladsen skred frem, voksede Telegrammerne saa stærkt, at jeg maatte leje en Dreng, der, saa længe Krigen varede, ikke bestilte andet end løbe de to Mil til og fra Kelleklintegaarden. Min Kæreste opbevarede alle Telegrammerne fra disse bevægede Maaneder; vi har dem liggende endnu og ser dem af og til igennem, skønt Minderne, de fremkalder, er alt andet end lystelige.

Saa kom den store Katastrofe: Dannevirkes Rømning. Det første Telegram slog ned som et Lyn fra en klar Himmel; ingen vilde tro paa det. Men der kom flere Telegrammer, mere udførlige; der omtaltes en heftig Kamp ved Sankelmark, hvor 1. og 11. Regiment skulde have standset Østrigerne og dækket Tilbageetoget; der nævntes Navne paa faldne

og saarede. Men hvor var Resten af disse to Regimenter? Endnu hørte man ikke, at de var passeret Flensborg. Var de maaske blevet helt oprevne og afskaarne ved Sankelmark? Svoger Hermann var Løjtnant ved 1. Regiment. Var han endnu blandt de levende? Endelig hørte man om de første Troppers Ankomst til Dybbølstillingen; flere og flere fulgte efter, og man trak Vejret lettere, da man endelig hørte, at hele Arméen var samlet paa Dybbøl og Als.

Straks, da det rygtedes, at Dannevirke var rømmet, var Sorgen og Overraskelsen saa stor, at man stod forskræmt og maalløs overfor den Kendsgerning, at det umulige, det utænkelige virkelig var sket; men det varede ikke længe, inden Tungerne løsnedes, og det svirrede om én med rasende Udraab som „Forræderi“, „Kæltringestreger“ o. s. v., o. s. v. Kongen overdængedes med hadefulde Skjældsord, og der var navnlig ingen Grænse for de Haansord, der væltedes ud over de Meza. Jeg husker godt, hvor meget alt dette Raseri var mig imod; jeg syntes, at Ulykken var stor nok i Forvejen, man behøvede ikke at gøre den større ved at opflamme hinanden til Had og Vrede; man savnede jo endnu enhver Forudsætning for at kunne danne sig en blot nogenlunde begrundet Mening om det forefaldne, og jeg ønskede kun, at Folk vilde forsøge paa at holde sig i Ro, til man fik noget nærmere at vide om Bevæggrunden til Tilbagetoget. Muligvis udsatte jeg mig for at synes ligegyldig og uden Følelse for den almindelige Sorg og Harme; men jeg kunde nu en Gang ikke være med til at skamskænde saa mange hæderlige Folk, alene fordi Skinnet syntes at være imod dem. Naa, det viste sig jo ogsaa senere, at jeg ikke havde haft saa ganske Uret; gamle Kong

Christian var god nok, og de Meza hviler nu med Hæder i sin Grav.

Det var hovedsagelig Navnene paa de faldne og saarede Officerer, der nævntes i Telegrammerne; for de meniges Vedkommende fik man først Tabs-listerne senere ad anden Vej, og det kunde derfor hænde, at de paarørende i Hjemmet ganske tilfældigt og undertiden paa en alt andet end skaansom Maade blev underrettet om en Søns, Broders eller Kærestes Død. Jeg skal nævne et Eksempel.

Vi havde her en pæn lille Kokkepige, Hansine eller „Sine Kok“, som hun sædvanligvis kaldtes. Hun var forlovet med en Karl, Rasmus, som var Soldat og stod paa Dybbøl. Naturligvis gik hun stadig og ventede paa Brev fra Kæresten, og en Aften, Folkene sad inde i Køllestuen og snakkede om Krigen, fik hun ogsaa Efterretning om ham. Der kom nemlig en fremmed Karl ind i Stuen, og med den Tilfredshed, der føles ved at være den første Overbringer af en Nyhed, braldrede han op i den mest gemytlige Tone: „Der er kommet Brev derovre fra; de har smadret Rasmus med en Granat — hele Hovedet er a'!“ — Stakkels lille Sine Kok; det var paa en lidt haardhændet og mindre hensynsfuld Maade, hun erfarede Rasmus's Død. Men hun var en sund og naturlig Bondepige; hun hverken besvimed eller tog paa Vej, men satte sig om bag Køllen og græd ganske stille.

Imidlertid gik Tiden sin Gang her hjemme. Forretningen passedes som sædvanlig; men man begyndte dog at blive lidt ængstelig for, at den engelske Kornhandel kunde blive afbrudt, da der gik Rygter om, at der blev sendt østrigske Orlogsskibe til Nordsøen. Far skrev til Puggaards og bad dem

forespørge i Ministeriet, hvorledes dette forholdt sig, og om der var Tale om ogsaa at sende danske Orlogsmænd dertil. Svaret lød paa, at det forholdt sig rigtigt med Østrigerne, og at „Niels Juel“, „Jylland“ og „Hejmdal“ (der førtes af Fars Fætter, Kaptejn-Løjtnant Sigvard Lund) var afgaaet til Nordsøen. Saa oprandt 9. Maj, den eneste virkelige Glædesdag i den ulykkelige Krig. Man modtog Efterretningen om Sejren ved Helgoland med Jubel, og noget af den gamle Stemning fra 48 kom op igen; dog, den holdt sig kun kort — alle de Ulykker, der i de faa Maaneder havde ramt Landet, kom snart i Forgrunden igen.

*

Vi havde hidtil ikke set noget til Krigen her; det vakte derfor stort Røre i Byen, da der pludselig kom Ordre til, at vi skulde forberede os paa en større Indkvartering. Det var *Aarøes Korps*, indbefattende fire Kompagnier, der skulde have Station her for længere Tid. Nu oprandt en travl og bevæget Tid for Byen, da Korpset blev her ca. 1½ Maaned og herfra foretog Strejftog til Nørre- og Sønderjyllands Kyster for at forurolige Fjenden. Til disse Strejftog disponerede Korpset over Dampskibet „Jylland“ og 2 Transportbaade, og desforuden medbragtes nogle Feltkanoner og en Snes Dragoner. Korpset bestod af lutter frivillige, unge Folk i alle mulige Livsstillinger, og desforuden var der en hel Del Svenskere og Normænd.

Hovedkvarteret var her i Gaarden, saa vi levede stadig for aabne Døre baade Nat og Dag; men der var altid en Skildvagt posteret ved Hovedtrappen og i Porten, saa ingen kunde komme ind eller ud uden at bemærkes. Vor Indkvartering var meget betydelig; foruden Chefen, Kaptejn *Aarøe*, havde vi Kom-

pagnikommandørerne *Esmann* og *Frits Holst**), disses Oppassere, en halv Snes Dragoner med Heste, en Del menige Infanterister og Artillerister samt 5 Feltkanoner. Alle disse Mennesker fik fuld Forplejning, og da her jævnlig kom Besøg af andre Officerer, havde Mor og vor Husjomfru Meta Johansen (Søster til Artilleri-Kaptejn Johansen, som faldt ved Dybbøl) nok om Ørerne. Det var heller ikke nogen billig Sag med saa stor og langvarig Indkvartering; thi det fulgte af sig selv, at der ikke var Tale om noget Vederlag. Man var glad til, at man kunde faa Lejlighed til at gøre det lidt godt for Soldaterne. Imellem de menige befandt sig min Skolekammerat fra København *Jonas Collin*. Hans Far, Etatsraad Collin, var en Ungdomsbekendt af Far; senere hen i Livet havde de haft Forretninger sammen vedrørende Grevskabet Lerchenborg; og da vi hørte, at Jonas var med i Korpset og tilmed var bleven syg, fik vi ham opspurgt og udleveret af hans Kvartervært og anbragte ham i det fineste Gæstekammer, hvor han laa og smækkede sig en 8 Dages Tid, hvorefter han leveredes tilbage til Kompagniet, spillevende og velnæret, dog med det Forbehold, at Kompagniet kun fik ham, naar han skulde med ud paa et Strejftog, ellers beholdt vi ham. En Ordning, som han aabenbart befandt sig meget vel ved.

Min Morbroder, Købmand H. C. Ostermann havde blandt andre i Kvarter Forvalter *Niels Juel Simonsen* (den senere Kammersanger). Han havde allerede den Gang en usædvanlig smuk Sangstemme og sang med en god Vilje, saa ofte Damerne opfordrede ham dertil.

*) Forfatteren, Oberst F. Holst.

Vi fik ogsaa en ny Indkvartering af en hel anden Slags. Løjtnant Holst fik en Dag Besøg af sin Frue*), som kom herud fra København for at se til Gemalen, og da hun syntes at befinde sig saare vel herude, foreslog Far, at hun skulde blive her med det samme, hvad hun ogsaa straks var villig til. Hun blev her da en halv Snes Dage, saa vi fik Lejlighed til at lære hende lidt nærmere at kende. Hun var en meget smuk Dame, om end lidt vel junonisk; men trods hendes Fyldighed manglede hun dog ikke en vis Aandsnærværelse og Handlekraft. En Dag skulde der foretages en Ridetur til Lerchenborg, og Fruen vilde gerne med; men hertil behøvedes en Ridekjole. I en Fart blev der anskaffet en Mængde storblomstret Møbelsirts, der i Løbet af forbavsende kort Tid blev rimpet sammen til en pragtfuld Ridedragt; og da Fruen noget efter drog afsted paa en Dragonhest, tog hun sig virkelig aldeles brillant ud.

Jeg vil just ikke paastaa, at Disciplinen i Korpset overholdtes saa overmaade strengt; saa vidt jeg erindrer, afholdtes der kun grumme sjælden Øvelser i al den Tid, Korpset laa her, og Mandskabet drev derfor for det meste omkring og hittede paa alle mulige Narrestreger. Der var et Par Normænd, som selv medbragte Bagladerifler, noget den Gang temmelig nyt, og det var derfor en yndet Sport at skyde til Maals med disse Rifler. At gaa ud paa Gisseløre eller andet afsides Sted for at foretage Skydningen, var der ingen, der gad; det var meget nemmere at skyde inde i Byen, snart efter en Fløj, snart en Flagstang eller Skorsten, og Resultatet blev derfor

*) Skuespillerinden Louise Holst, født Carpenter.

ogsaa, at Riffelkuglerne tilsidst hvinede omkring i Luften over hele Byen. Dette kunde jo være farligt nok og blev ogsaa meldt til Kaptejn Aarøe; men han gjorde ikke noget ved det. Saa en Eftermiddag, vi alle sad og drak Kaffe under et Træ oppe i Haven, kommer en Kugle pibende gennem Træets Krone, saa Kviste og Blade raslede ned; det var dog for alvorligt, Kaptejnen sprang op med det Ud- raab: „Nej, dette her er virkelig for galt!“, og der blev straks givet Ordre til, at al Skyden i Byen skulde ophøre for Fremtiden. Hos en Enkefrue var nogle svenske Officerer i Kvartér. De fordrev Tiden med at skyde med Revolver efter en Skive, der var anbragt paa en Vognport i Baggaarden. En 14 Dages Tid efter, at Korpset havde forladt Byen, skulde Fruen paa Landet og gav Ordre til at tage Wiernervognen frem. Da Porten blev lukket op, viste Vognen sig at være gennemhullet som et Sold af utallige Revolverkugler og saa ramponeret, at den maatte underkastes en Hovedreparation, før den atter blev i brugelig Stand.

Korpsets jævnlige Strejftog til Kysterne af Nørre- og Sønderjylland foruroligede vel nok Fjenden, men det var dog kun sjældent, at der opnaaedes noget synligt Resultat. I Reglen var det kun et eller højst to af Kompagnierne, der ad Gangen sendtes ud paa disse Ekspeditioner med „Jylland“; gennem Spioner var man paa Forhaand underrettet om, hvor der med nogen Udsigt til Held kunde gøres Landgang og en fjendtlig Feltvagt eller Indkvartering paa en afsides liggende Gaard overrumpled, og det var derfor altid om Natten, at disse Landgange foretoges. Et Sted, oppe ad Aarhuskanten, tror jeg, det var, omringedes en Nat en Gaard, hvor nogle prøjsiske

Husarer laa indkvarterede, og hele Besætningen, 5—6 Mand, samt deres Heste blev taget til Fange. En af disse Husarer søgte at skjule sig paa Loftet, men var saa forfjamsket, at han løb med en tændt Staldlygte i Haanden og saaledes frembød et tydeligt Maal for Skytterne, der stod i Mørket og fyrede efter Lygten, som tilsidst ogsaa blev skudt i Stykker, medens Manden mærkværdigt nok blev taget uskadt.

Det var en stolt Dag for Korpset, da „Jylland“ lagde ind i Havnen med disse sølle Husarer; det var de første Fjender, vi havde set her i Byen, og de blev selvfølgelig begloet fra alle Ender og Kanter. Det Kompagni, som havde taget dem, var Genstand for almindelig Hyldest og Beundring; alle skulde jo have Besked om, hvordan det hele var gaaet til, og man kunde ikke fortænke Soldaterne i, at de havde deres Morskab af at binde de gode Kalundborgere den ene Krønike værre end den anden paa Ærmet. Husarerne blev foreløbig inde-spærrede paa Raadstuen, hvor de fik god Forplejning og blev behandlet godt. — Ved en senere Lejlighed toges en østrigsk Feltvagt paa en halv Snes Mand, anført af en Kornet. Dette gik dog ikke af uden Blodsudgydelse, idet et Par af Østrigerne blev skudt paa Stedet, og et Par andre blev saa haardt saarede, at de maatte bringes i Land i Bogense. Resten kom hertil med „Jylland“, og de menige anbragtes paa Raadstuen sammen med Husarerne. Det var alle sammen Sydlændere, sandsynligvis Kroater, mørkhaarede med graagul Teint, som smeltede sammen med den skidne, lysegraa Uniform.

Noget saa forsultent og sørgmodigt som disse Folk har jeg aldrig set; ikke et Smil kunde lokkes frem paa deres alvorlige Ansigter. Man fik det Ind-

tryk, at alt, hvad der passerede om dem, var dem saa fuldstændig ligegyldigt, og kun én Følelse hos dem fortrængte alt andet: Hjemvé efter deres fjerne Fædreland, som de var revet bort fra for at slaas for en Sag, som var dem saa ganske uvedkommende, og som de ikke forstod et Ord af. Kornetten var et ganske ungt Menneske paa 18—20 Aar, Søn af en General; som Officer kom han ikke sammen med de menige op paa Raadstuen, hvorimod Kaptejn Aarøe og de andre Officerer hos os tog sig af ham og bragte ham her hjem til os. Han spiste til Middag sammen med os andre, og jeg husker tydeligt, at jeg ikke kunde faa Øjnene fra hans unge, forgræmmede Ansigt, hvori Fortvivlelse og Haabløshed kun stod at læse. Taarerne løb ham ned ad Kinderne, og al den Venlighed og Deltagelse, der vistest ham saavel fra Officerernes som fra vor Side, formaaede ikke at lindre hans Tungsind. Stakkels Fyr, han havde ogsaa nok at spekulere over; ved hans Hjemkomst ventede der ham Kassation og dermed Afslutning paa hans militære Karrière. Fangerne blev sendt til København, og ved deres Afrejse foretoges forskellige Forberedelser, som højst sandsynligt er almindelige i Krigstid, men som ved denne Lejlighed forekom mig ganske unødvendige. Et Par Vogne holdt udenfor Hovedtrappen, Fangerne førtes frem af en Deling Soldater med paasatte Bajonetter og beordredes op i Vognene i de midterste Agestole. Seks Mand raabtes derpaa frem paa Fortovet, Geværerne ladedes demonstrativt paa Kommando med skarpt, Fænghætter paasattes, og denne Eskorte placeredes derefter i Vognene med to Mand i den bageste Agestol og én hos Kusken. Det var maaske min Fejl, men jeg kunde ikke lade være at ærgre mig over

alle disse Anstalter. Herregud, hvad skulde der være at risikere ved at sende de sølle forgræmmede og modfaldne Fyre af Sted paa en noget mindre pompøs og opsigtvækkende Maade; alle var de i en fremmed, let kendelig Uniform, de vidste hverken Vej eller Sti, ikke et Ord forstod de af Landets Sprog. Der var virkelig grumme lidt Sandsynlighed for, at de skulde tænke paa at løbe deres Vej.

En Dag opskræmtes Byen ved Rygtet om, at Fjenden var i Farvandet. Et Bud ude fra Refsnæs havde bragt den foruroligende Efterretning, at en ukendt og meget fordægtig Damper var gaaet til Ankers ude i Kirkebugten. Ganske vist var den ikke ret stor, men den var sortmalet (!) og saa ud til at indeholde alle Haande. Hvorfor det netop skulde være en Tysker med onde Hensigter og ikke et ganske almindeligt fredeligt Fartøj, var der ingen, der kunde give Besked om; man malede i de Tider Fanden paa Væggen, og følgelig kunde der ikke være nogen Tvivl om, at det var en Tysker og oven i Købet en Kanonbaad. Noget maatte der gøres, og et halvt Hundrede Mand fik Ordre til at stille nede paa Havnepladsen. Jeg gik derned for at se, hvad der skulde foregaa, og passerede da nede i Skibbrogade en Mand, som jeg ikke kendte, og som forekom mig noget aparte i Klædedragten. Ved at se nærmere til opdagede jeg, at det var Kaptejn Aarø selv i egen Person, iført Fars Klæder, som var meget for vide til ham, og i Haanden holdt han nogle af mine egne Fiskesnører, som jeg ogsaa straks genkendte. Idet vi gik forbi hinanden, blinkede han til mig, saa jeg kunde forstaa, at jeg skulde holde min Mund og lade, som jeg ikke havde set ham.

Yderligere spændt paa Opløsningen af disse

Gaader ilede jeg ned til Havnen og saa da Kaptejnen gaa ned i en Jolle og alene ro ud ad Gisseløre Fyr til. Nu stod det hele klart for mig: Kaptejnen vilde som en anden Tordenskjold egenhændig udspionere den formentlige Fjende. De ca. 50 Mand, der stod opmarcheret langs Bolværket, fik Ordre til at lade skarpt og anbragtes derefter i 3—4 Fiskerbaade, hvori de sammenstuedes saa tæt, at de næppe kunde røre sig, og hvorved Baadene overladedes saa stærkt, at Vandet gik op til et Par Tommer fra Essingen. I denne Stilling afventedes nærmere Ordre. Imidlertid var der sendt et Par Dragoner ud paa Refsnæs for at observere den mistænkelige Damper; men i Stedet for at ride ad Landevejen, hvor de selv usete kunde holde Øje med, hvad der passerede i Kirkebugten, red de ganske ugenert langs Strandkanten, saa man kunde se dem fra hele Fjorden. Og hvad enten det nu var dette Syn, der forskrækkede Folkene paa Damperen, eller de var blevet ked af at ligge der længere, saa hev de nu deres Anker hjem og forsvandt lige saa pludselig, som de kom.

Det blev aldrig opklaret, hvad det var for en Damper, og godt var det, at den forsvandt, uden at der skete nogen Malør; havde det virkelig været et armeret fjendtligt Skib, og det var Alvor at ville entre det fra de overlastede Baade, saa var det gaaet galt; et eneste Kanonskud fra Skibet vilde have sendt hele Flotillen nedenom og hjem, inden den naaede ind paa Geværskuds Distance. Jeg har altid tvivlet om denne mystiske Dampers Farlighed og onde Hensigter, og jeg er mest tilbøjelig til at antage, at Kaptejn Aarø heller ikke tillagde den nogen som helst Betydning; men den gav Anledning og

Lejlighed til at kvikke Folkene lidt op, og jeg tror heller ikke, Kaptejnen ganske kastede Vrag paa lidt Effekt, der kunde imponere Borgerskabet.

Da Dybbøl var faldet, havde Fætter Peter Severin straks meldt sig som frivillig. Hans Motiv var her som til alt, hvad han foretog sig, højsindet og ædelt. „Nu trænger Landet til os alle sammen; ingen maa holde sig tilbage“, sagde han. Hans Soldaterliv blev kun kort; den Morgen, Als blev taget, fik han en prøjsisk Kugle gennem Brystet, og i ham mistede Danmark en af sine bedste og haabefuldeste Sønner og vi en trofast Ven. Nu hviler han paa Ulkebøl Kirkegaard. — Han bliver ikke glemmt!

Svoger Niels var med ved Kjær By. Hans Kompagni blev fuldstændig oprevet, og kun selv tredje slog han sig igennem til Hørup-Hav, hvorfra han i god Behold slap over til Fyn. Han blev dekoreret med Dannebrogskorset, hvad han sikkert ogsaa fortjente. En Kugle ramte hans Tornyster, gik igennem et Par Støvler og en Ost samt et Fotografi, men tørnede heldigvis mod Bøjlen til Tornysterremmen, saa Retningen forandredes, og den gik ud igennem den sammenrullede Kappe oven paa Tornysteren, næppe en Tomme fra Nakken. Fotografiet, en Familiegruppe, hænger endnu med Kuglehullet midt igennem i Glas og Ramme paa Væggen i hans Stue.

Strejfkorpsets Ophold her i Byen var nu forbi; men forinden Afmarchen herfra arrangeredes en større Forestilling, nærmest til Ære for Byens Damer og andre Honoratiores. Et Kompagni samt Dragonerne afsendtes tidlig paa Morgenstunden til Asnæs Dyrehave; det var Fjenden. De andre tre Kompagnier skulde gøre Landgang derovre. Noget op paa Formiddagen samledes vi om Bord paa „Jyl-

land“, og med de to Transportbaade, indeholdende Landgangsstyrken, paa Slæb, dampede vi afsted. Ud for Sildesalteriet stoppedes, Transportbaadene kastedes los og bevægede sig langsomt mod Land, medens vi blev liggende med Damperen nogle Hundrede Alen ude. Saa snart Transportbaadene tog Grunden, myldrede Soldaterne ud og sprang i Vandet. Hidtil havde der ikke været saa meget som en Kat at se i Land; men nu knaldede det pludselig fra hver Busk og Dige, og en hæftig Kugleregn modtog de i Vandet vadende Landgangstroppe, som dog paa ingen Maade lod sig afficere deraf, men leende og raabende Hurra klemte paa for at naa ind paa tørt Land, den ene snublende og faldende over den anden, saa Vandet sprøjtede omkring dem. Vi om Bord paa „Jylland“ var heller ikke ledige; Kanonerne dundrede, og der sparedes hverken paa Granater eller Kartæsker. Kysten var snart fejet ren, saa Landgangstroppe kunde komme op af Vandet og udvikle sig til en tæt Skyttekæde paa Landjorden. Nu standsede Kanonaden fra Skibet; men i Land rasede Kampen vildere og vildere, Geværernes Knitren blandedes med Klagen af Signalthornene. Man belavede sig paa at foretage et Bajonetangreb, da Fjenden syntes bestemt paa ikke at ville vige, men haardnakket satte sig fast i Skovbrynet og vedligeholdt derfra en morderisk Hurtigild. Da paa en Gang skingrede Trompeten; mellem de høje Stammer sprængte med blinkende Sabler i stigende Karriere de lyseblaa Dragoner frem, i Spidsen den fra Vorbasse bekendte Løjtnant Sauerbray. Han red en prægtig Blodshest, taget fra Prøjserne i samme Affære; den var hvid af Skum, og Blodet fra Sporerne dryppede ned ad Flankerne; der var Fart i det hele.

Men Infanteristerne var heller ikke sene i Vendingen; i en Ruf blev der sluttet Karré, og en Mur af Bajonetter pegede frem mod det frembrusende Kavalleri. Ingen vilde vige, Sablerne lynede i Luften, ustandseligt gik det fremad; Karréen sprængtes, men hvad gjorde det — man tumlede omkring imellem hinanden, Heste og Mennesker i én Kørevælling, dunkede hinanden med Sabelhæftet og de bare Næver; men altsammen i lutter Gemytlighed og paa den fornøjeligste Maade af Verden. En enlig Infanterist forfulgtes skarpt af en Dragon; han vilde ikke give sig, men løb ud i Vandet og forsøgte at bjerge sig ud til Transportbaaden. Det syntes at skulle lykkes — da dumpede han i et Hul mellem nogle Sten, gik paa Hovedet og forsvandt fra Havets Overflade. Dragonen var straks paa Siden af ham, og da han atter dukkede op, blev han grebet i Nakken og med et rask Snuhtag lagt tværs over Sadlen og bragt i Land af sin sejerstolte Overvinder.

Saa afsluttedes Manøvren, der blæstes sammen, Venner og Fjender gik i Samdrægtighed om Bord i Transportbaadene, hvorefter hele Flotillen dampede til Kalundborg, hvor der gaves Punch over en lav Sko.

Dermed endte Strejfkorpsets Saga her i Kalundborg; et Par Dage senere afmarcherede hele Styrken for ikke mere at vende tilbage. — Dog, det er sandt; endnu kan tilføjes: Kun paa ét Punkt maatte vi klage over Indkvarteringen. Der kom en Dag en lille Damper fra Als med et halvt Hundrede Sukkerfæde stoppende fulde af gamle Uniformspjalter, som skulde sendes videre til København. Disse Sager blev kørt op og lagt ind paa Magasinet i Baggaarden. Der var ingen, der tænkte mere paa det, før Far en Dag tilfældigvis kom derop og opdagede,

at hele Brolægningen udenfor Magasinet vrimlede af Tusinder og atter Tusinder af Lus, rigtig spillevende Soldaterlus. Der blev straks gjort Anstalter for at forhindre videre Udbredelse af dette væmmelige Utøj; der blev smurt en tyk Streg af Tjære udenom hele Magasinet. Men det forslog ikke; Lusene gik bare til Vejrs og sad i hele Kager op ad Murene. Far maatte da meget alvorligt anmode Kaptejn Aarøe om at skaffe os af med denne Indkvartering, og da Kaptejnen ved Selvsyn havde forvisset sig om, at her var ikke Tale om nogen Overdrivelse, gav han øjeblikkelig Ordre til, at samtlige Garderobegenstande og Lus ufortøvet skulde sendes til København, hvor de da formodentlig endte i en eller anden Papirmølle.

Der blev nu sluttet Vaabenstilstand, som senere hen paa Efteraaret afløstes af den endelige Fred.

*

Kort efter Krigen kom *Kristian Mantzius*, kgl. Skuespiller, herud sammen med Otto Zinck for at spille et Par selvlavede Komedier paa Byens Theater, som laa oppe i Munkesøgade. Dette Theater var højst primitivt indrettet; Lysekronen f. Eks. bestod af et almindeligt Tøndebånd med 6 Stearinlys i, ophængt i en Snor og indrettet saaledes, at den kunde hejses op gennem et Hul i Loftet, naar Tæppet gik op, for atter at nedfires, naar dette gik ned. Maskineriet var ikke altid i den bedste Orden; jeg mindes en Aften, da Lysekronen pludselig midt under Forestillingen raslede ned og blev hængende om Halsen paa en gammel Dame blandt Tilskuerne. Ved en anden Lejlighed opstod ligefrem Panik mellem Publikum, navnlig blandt Damerne, da nogle Drengene lod fire halvvoksne Kattekyllinger dumpe ned

i Hovedet paa Folk gennem nogle Huller, som var anbragt i Loftet for Ventilationens Skyld.

Zinck og Mantzius foreslog, at jeg skulde være Maskinmester, da der paa Theatret skulde skiftes Dekoration fra en Skov til en Stue. Jeg vilde nødig, da jeg ikke kendte noget til Maskineriet, men tilsidst lod jeg mig dog overtale. Alt forløb ogsaa vel med Undtagelse af, at jeg havde glemt en mægtig Hyldebusk, som, da Tæppet gik op for 2. Akt, stod midt paa Gulvet i Stuen. Mantzius, som stod mellem Kulisserne lige overfor mig, opdagede straks Busken, rullede frygteligt med Øjnene, truede ad mig med knyttet Næve og raabte tværs over Scenen: „Tag den Busk væk!“ Jeg lod mig imponere af hans fingerede Raseri, og saa nødig jeg vilde, maatte jeg ind paa Scenen og slæbe Genstanden ud, til stor Fornøjelse for Publikum, der straks var med paa Situationen og tilklappede mig livligt Bifald. Mantzius mente ogsaa, at dette lille Intermezzo ingenlunde havde været til Skade for Forestillingen — tværtimod.

Dagen efter Forestillingen inviterede Far Mantzius og Zinck til Frokost ude i „den lille Have“. I Parenthes kan bemærkes, at „den lille Have“, som ligger mellem Baggaarden og Hovedbygningen, er af meget gammel Oprindelse. Paa et Kort over Gaarden, tegnet af Landinspektør Ehlers 1791, findes ikke alene Haven anført, men de 4 store Lindetræer, som endnu den Dag i Dag er Havens vigtigste Pryd, findes allerede afsat paa dette Kort. Det var overmaade gemytligt og fornøjeligt, erklærede Mantzius. Senere, da han blev udspurgt om denne Kalundborgtur, svarede han, at det eneste, han erindrede, var en Have, hvor der var „Frokost og en ganske dejlig Rhinskvin“.

Efter dette første Møde med Mantzius blev jeg gennem adskillige Aar hans betroede Mand, naar han kom her til Byen for at læse op. Jeg havde for Resten aldrig lovet ham, at jeg vilde have noget med det at gøre; men det anfægtede ham ikke; han bare skrev: „Kommer i Overmorgen og læser op, sørg for Lokale. Kristian Mantzius.“ — Der var altsaa ikke Tid til, at jeg kunde svare ham, om det passede eller ej; jeg havde blot at parere Ordre, hvad jeg da for Resten ogsaa gjorde med god Vilje, da jeg godt kunde lide ham og fandt, at der var noget tiltalende ved den Ugenerthed, hvormed han uden nogen som helst Dikkedarer disponerede over mig. Naar han saa kom, i Reglen fra Holbæk, hvor han ogsaa havde læst op, mødte han før Oplæsningen her oppe for at faa Besked om Arrangementet. Vi har senere ofte mindedes, hvorledes han en Aften kom herop, og min Kone spurgte ham, om han ikke trængte til at nyde noget efter Rejsen. „Jo, Tak, en Cognac-toddy kunde ikke være af Vejen.“ I en mægtig Pokal kom han saa Sukker og ca. $\frac{1}{2}$ Fl. Cognac og langede Glasset hen til min Kone, der stod ved Maskinen parat til at give ham varmt Vand i. Næppe havde hun dog faaet drejet Hanen, før han snappede Glasset igen med Udraabet: „Gud vel-signe Dem, kære Frue, det er dog en rædsom Mængde Vand, De pøler i!“

En anden Gang kom han og var i daarligt Humør, fordi han skulde barberes. Jeg maatte da paatage mig at skaffe fat i den halvtyske Barbér og bringe denne ned paa Hotellet, hvor Mantzius lo-gerede, og hvor Oplæsningen skulde gaa for sig. Publikum var allerede begyndt at samles i Salen, da jeg førte Barbéren ind i Mantzius's private Værelse,

hvor han gik, kun iført Benklæder og Skjorte, som om det slet ikke var ham, der skulde læse op. At han var gal i Hovedet, var let at se. Indsæbningen foregik i Taushed og al Fredelighed. Barbéren strøg Kniven og skulde lige til at skrabe væk, men var forinden saa ubesindig at spørge: „Har De Virbler?“ (Hvirvler). Ildrød i Hovedet og dirrende af Raseri fo'r Mantzius op fra Stolen og brølede ind i Ansigtet paa Barbéren: „Virbler? Hvad S i hede H kommer det Dem ved!“ Barbéren blev saa betuttet, at han retirerede hen i en Krog, og jeg maatte lægge mig imellem, saa Barberingen og Paa-klædningen dog blev tilendebragt, inden Publikum var blevet alt for utaalmodigt.

Efter endt Oplæsning kom Mantzius i Reglen op og spiste til Aften hos os sammen med nogle andre indbudte; han var da altid i godt Humør, elskværdig og fornøjelig, og Glanspunktet var, naar han begyndte at synge Bellmanske Sange, hvori han ligefrem var en Mester.

Naar jeg skulde gøre Afregning med ham, var dette saare let; Regnskabet vilde han aldrig se, og naar jeg vilde tælle Pengene op til ham, bad han sig fritaget for de Narrestreger — han bare ragede Skillingerne sammen og proppede dem løse i Bukselommen uden mindste Begreb om Summens Størrelse. — Vi holdt meget af Mantzius, og vi har mere end én Gang haft Lejlighed til at mærke, at han havde et godt Hjerte og inderst inde var af en blødere Natur, end det ydre lod formode. Hvor kunde han ikke være hyggelig, med hvilken barnlig Glæde kunde han ikke sidde og godte sig over de syltede Valnødder, som var den største Delikatesse, man kunde byde ham, og som min Kone derfor ogsaa

lavede alene med Tanken paa ham, hvilket han aldrig glemte at fremhæve og fornøje sig over. Vore Børn elskede ham. Naar han kom, var de rigtignok forlængst puttet i Seng og sov paa deres grønne Øre; men de vidste, at han altid kom ind til dem og lagde nogle Kager paa deres Hovedpude. Næste Morgen fandtes saa Kagerne nede i Sengen i mere eller mindre ukendelig Skikkelse, men dette gjorde intet Skaar i Nydelsen.

Medens jeg skriver om Mantzius, falder det mig ind, at jeg en Gang, han var her, viste ham Robert Watts Oversættelse af Mark Twains „En Begravelse“, som jeg lige havde faaet. Han kendte den ikke, men morede sig meget over den, og den blev senere et af Glansnumrene ved hans Oplæsninger.

*

I Midten af forrige Aarhundrede var det almindelig Skik, at Postmesterembederne besattes af gamle afgaaede Majorer og Kaptejner, Folk, som ikke havde fjerneste Begreb om Bestillingen, men som skulde forsørges, og saa faldt det nemmest at putte dem ind i Postvæsenet. Vi havde ogsaa her i Byen et Par Eksemplarer af den Beskaffenhed, brave og hæderlige Folk begge to, men ganske umulige som Embedsmænd.

Den ene, Major *Dorchaus*, var lam i Benene; han var dog saa fornuftig ikke at blande sig i Embedssagerne, som han ganske overlod til en dygtig Fuldmægtig, medens han selv ofrede sig for de skønne Kunster. Det var især Theatret oppe i Munkesøgade, han helligede sine Kræfter, og heri understøttedes han ivrigt af sin unge, kønne Kone, der ved alle Dilettantforestillinger afgjort var Prima-donna.

Theatret var i en maadelig Forfatning; det var derfor Majorens Formaal at faa det forbedret, navnlig ved Tilvejebringelsen af nye Dekorationer. Penge var der imidlertid ingen af i Kassen; men Majoren var ikke forknytt, og resolut tog han Affære. For den, som ikke har noget klart Begreb om, hvorledes Theatermaleri *kan* praktiseres, vilde det have været baade belærende og fornøjeligt at kigge ind i Theatret en Formiddag, naar der arbejdedes paa en ny Dekoration. Majoren, der, som bemærket, ikke var mobil, sad alene midt paa Tilskuerpladsen for aabent Tæppe, og oppe paa Scenen stod en gammel Murerarbejdsmand med en Kalkkost paa en lang Stang og omgivet af Spande og Bøtter med Limfarve af forskellige Kulører. Majoren kommanderede med høj Røst: „Lars, et Strøg med den brune Kulør paa det Træ dér til venstre!“ o. s. fr. Man skulde ikke tro, at der kunde komme nogen Helhed ud af en saadan Arbejds metode; men med lidt god Vilje kunde man dog, naar Dekorationen var færdig, se, at det maatte være noget i Retning af en forhistorisk Skov eller en Vulkan under Udbrud. Saa meget er vist, at Majorens Dekorationer tog sig brillant ud i fuld Theaterbelysning og udøvede en forbløffende Virkning paa et taknemmeligt og beundrende Publikum.

Dorchaus Efterfølger var ligeledes Major og uden al Tvivl en af de mest typiske Originaler, vi har haft her i Byen. Han var en født Holstener, hvad hans Maal tilfulde bekræftede, en brav og fuldtro dansk Mand lige til Hjerterødderne, men saa konfus og naiv, at man næppe gør sig nogen Forestilling herom. Utallige er Historierne om Majorens Fadæser og Konfusion; men aldrig skabte han sig

en eneste Uven, da han under alle Forhold var Elskværdigheden selv og saa godmodig og naiv, at det var umuligt at blive vred paa ham, hvor ubegribeligt han end bar sig ad. Kun ved én Lejlighed var der et ungt Menneske, der indsendte en Klage over ham i Anledning af en eller anden Bagatel. Majoren fandt sig højlig forurettet og udtrykte sin Misbilligelse saalunde: „Han klager ofver maj for den ene Brief; naj! da jaj var i Neustadt, klagte de och ofver maj, och i den Klagen var elf Punkter, alle vel motivirt!“

Ved en anden Lejlighed blev der fra en Gaard i Nærheden indleveret en stor og en mindre røget Skinke til Besørgelse til København. Otte Dage gik; der kom ingen Skinker til København, og man forhørte sig da paa Posthuset. Majoren erklærede, at han ganske bestemt erindrede, at Afsendelsen var sket; han slog op i Bogen og opdagede da Adressebrevet, som han havde glemt at sende med. Han gjorde mange Undskyldninger: „det kan jo ske, men bør ikke ske“. Nu skulde han imidlertid straks sætte sig i Bevægelse og skaffe Oplysning om Skinkernes Skæbne. Atter gik otte Dage; men saa var Majoren ogsaa oven paa — Gaaden var løst, og i berettiget Stolthed over sin Dygtighed som Opdager erklærede han som noget ganske selvfølgeligt, at „den store Flæsk“ laa in Aalborg og „den lille Flæsk“ in Rønne.

Fra samme Gaard blev ogsaa sendt en Fougstage med Frugt, ligeledes til København. Den naaede aldrig til Bestemmelsesstedet, og paa Forespørgsel om, hvor den var bleven af, erklærede Postmesteren med det frejdigste og velvilligste Ansigt af Verden: „Tja! det er majet rigtig — den Fustags stod hier po mange Dage; men hvor skulde vi sende

den hin, vi hatte jo verloret den Adresbrief, und da vi kunde lugte, der var Æbler in den, so spiste vi dem; det var doch Synd, de skulde staa og blifve verderben.“

En Dag stod en Mand og talte med Fuldmægtigen i det forreste Kontor paa Posthuset; Døren ind til det andet Kontor stod aaben, og dør sad Majoren og talte sammen med høj og lydelig Røst: „To, fem, syv, elleve — galt, om igen. To, fem, otte, tolv — galt, om igen“: saa efter en lille Pause: „Tja! jeg kunde jo lade den Fuldmægtig gjøre det, men so blifver han maj so vigtig.“

En Sommerferie rejste Zinck som sædvanlig herfra med Deligencen til Slagelse. Der var indtegnet ialt 4 Passagerer herfra, og en femte skulde staa paa i Aagerup. De 3 Passagerer sad inde i Vognen, men da Vejret var godt, havde Zinck sat sig op hos Kusken. Majoren kom ud for at se, om alt var i Orden og blev meget forbavset ved kun at finde tre inde i Vognen; efter Papirerne skulde der være fire. Han løb fuldstændig sur i det hele, men jo mere han grundede over dette Mysterium, des mere forfjamsket blev han. Paa én Gang gik der dog et Lys op for ham, da han opdagede Zinck paa Bukken; han nikkede op til ham med det velvilligste Smil og udbrød: „Ah! jaj forstaar, jaj forstaar; det er den Herre, som staar paa in Aagerup.“

I Selskabslivet var Majoren meget velset, ikke alene for hans store Elskværdighed, men særlig for alle de Historier, han med største Beredvillighed gav tilbudste, og som han selv troede paa som et Evangelium. Saaledes fortalte han om et Bal, han som ung Løjtnant havde været med til. „Gulfvat var glat, et Par faldt, fire næste Par, som ikke kunde

standse, faldt ovenpaa. Min Dame bliver blek, men jøj bevarer Verfatningen, griber hende fastere om Livvet und rober: „Frøken, har De Mot?“ — und so likefrem flyer vi hin over de fem Par, der laa po Gulfvet und duckte sig.“

Hermed er vi kommet saa nær op til Nutiden, at jeg vil slutte disse Optegnelser, som oprindeligt kun var bestemte for mine Børn, og som jeg aldrig havde tænkt mig skulde fremkomme paa Tryk. — Ansvar for Offentliggørelsen lægger jeg paa de gode Venner, som har ansporet mig til at vove mig ud paa den literære Glidebane. Har en og anden følt sig tiltalt ved mit Skriveri, da skal det glæde mig; for de mange andre, som maaske vil finde, at det er lovlig meget Gammelmandssnak, jeg er kommet med, maa mine fyldte 71 tjene som „formildende Omstændigheder“.

O. L.

Mere om den gudelige Forsamlingsbevægelse paa Tissøegnen 1830—1848.

Ved Højskolelærer *J. P. Jensen*, Høng.

I Aaret 1842 gav *D. G. Monrad*, den senere saa velkendte Biskop og Minister, følgende Karakteristik af det gudelige Forsamlingsfolks Frihed i Danmark:

„Naar en Mængde Mennesker, der er forsamlet efter Solens Nedgang, læser sammen i Bibelen, da er Forsamlingen ulovlig, men kaster de Bibelen under Bordet og tager Kortene frem, da er Forsamlingen lovlige; hvis en af de forsamlede læser en Prædiken af Luthers Huspostil, da er Forsamlingen ulovlig, men giver de sig til at føre gækkelig Snak eller at synge en letfærdig Vise, da bliver Forsamlingen straks lovlige.“*)

Ja, saaledes var de aandelige Tilstande her i Landet for 70 Aar siden. Her var ikke ret megen personlig Frihed. Med Rette undres vi Nutidsmennesker over, at jævne fredelige Folk blev tiltalt og dømt ved Retten for noget saa uskyldigt som at samles i Husene til Bøn, Salmesang, Læsning i

*) *D. G. Monrad*: „Flyvende politiske Blade“ Nr. 3, S. 67.

gudelige Skrifter og Udlægning af den hellige Skrift. Men det var ogsaa en gammel hundredaarig Forordning af 13. Januar 1741 — i sin Tid givet med helt andre Forudsætninger for Øje — der nu i dette Tidsrum toges i Brug af Kancelli og Biskop, Præster og Herredsfogder, naar det for disse gjaldt om at hæmme det frie gudelige Forsamlingsrøre udenfor Statskirkerne. Disse mindre hyggelige Tilstande blev vort Folk ved at leve under indtil 1849. Da først blev Religionsfriheden indført i Danmark.

I Aarbogen „Fra Holbæk Amt“ 1909, Side 56—103, er der fortalt om Lægprædikanten, Skolelærer Ole Jensens Virksomhed paa Tissøegnen i Aarene lige før 1848. Denne Skildring fortsættes og suppleres her med en Fortælling om en anden af Tissøegnens Lægprædikanter, *Skomager Peder Sørensen af Gørlov*, der fra 1834 til 1844 var velkendt som en af det gudelige Forsamlingsfolks Ordførere i Vestsjælland.

Peder Casper Herman Sørensen

var født i Slagelse d. 13. December 1805 af Forældrene Arbejdsmand Søren Sørensen og dennes Hustru Inger Pedersen. Drengen var hjemme til Konfirmationsalderen, da han saa blev sat i Skomagerlære hos en Mester i Slagelse. Læretiden varede $5\frac{1}{2}$ Aar, og da den var forbi, rejste Sørensen med sit Svendebrev i Lommen til København, hvor han efterhaanden kom til at arbejde hos forskellige Mestre, deriblandt en Skomager Hemmingsen.

Peder Sørensen tog derefter Tjeneste i 2 Aar som Underofficer ved 2. Livregiment, indtil han paa

Grund af Brystsvaghed og en Benskade blev afskediget. Han tog da igen fat paa sit gamle Haandværk, kom til Slagelse og fik en Tid Arbejde hos Skomager Wetter. Senere flyttede han til Gørløv, hvor han uafbrudt virkede og havde sin Bopæl indtil sin Død, der indtraf i Aaret 1858.

Det var omkring 1830, at Skomager Sørensen kom til Gørløv, og ved samme Tid var det, at den mærkelige Opvækkelsespræst, Pastor *Østrup*, havde begyndt sin Præstevirksomhed der paa Egnen. Skomager Sørensen, der rimeligvis har haft Lejlighed til at høre Østrup adskillige Gange, mens denne var Præst i Slagelse (1825—30), blev i Gørløv en af Østrups stadige Tilhørere; og ved sin nære Forbindelse med Slagelse har Sørensen vel ogsaa faaet et Indblik i det gudelige Livsrøre, der i de Dage gav sig tilkende i Egnen mellem Slagelse og Næstved. Nok er det, kort efter Østrups Død (1833) begyndte Sørensen at holde Forsamlinger i sit Hjem i Gørløv. Disse Forsamlinger skulde efter Lovene anmeldes for Sognepræsten, hvad Sørensen dog ikke har indladt sig paa lige straks. Først i 1836, d. 1. Februar, sender han den ny Præst i Bakkendrup, Hr. Appeldorn, en Seddel med følgende Ordlyd:

„Deres velærværdige Hr. Pastor Appeldorn!

Da jeg har erfaret, at her kommer adskillige hver Helligdag for at synge Salmer og læse Guds Ord, saa anmelder jeg for Dem, at her er Forsamling hver Helligdag fra Kl. 5 indtil Kl. 8; skulde det træffe en Dag, at jeg ikke bliver hjemme, skal jeg anmelde det for Deres Velærværdighed.

Gørløv, den 1. Februar 1836.

Underdanigst

P. Sørensen.

Efterskrift: Jeg beder Dem, om De vil være af den Godhed at give mig en skriftlig Seddel paa min Anmeldelse.“

En lignende Anmeldelse sendte han Pastor Appeldorn d. 2. April 1836; men denne Gang var det Onsdagsforsamlinger i Fasten, han tilmeldte Præsten.

Saaledes var Sørensens Forsamlinger kommen godt i Gang, da han pludselig blev tilsagt til at møde paa Løve Herreds Dommerkantor d. 5. August 1837, hvor et Forhør — efter Ordre af det danske Kancelli — skulde afholdes til Oplysning om Beskaffenheden af de gudelige Forsamlinger, der var afholdt hos Peder Sørensen. Det var Provst Beck, Ørslev, der i en Skrivelse til Biskoppen havde henledt Opmærksomheden paa Sørensens Virksomhed som Lægprædikant.

Sørensen vedgik i Forhøret, at han i en Tid af omtrent 3 Aar havde holdt gudelige Forsamlinger i sit Hjem. Disse Forsamlinger havde i Almindelighed bestaaet af 10 til 12 Personer, og det højeste Antal, som Sørensen erindrede at have været til Stede, var 30, alle af Egnens nærmeste Beboere. Sammenkomsterne havde været 2 à 3 Timer, fra Kl. 5 til 8, om Sommeren ved lys Dag, derimod om Vinteren ved tændt Lys, aldrig i Mørke. Da Forsamlingerne kun kunde holdes om Søndagen eller Onsdagen i Fasten, og der i Sognets Kirker holdtes Gudstjeneste baade Formiddag og Eftermiddag, saa kunde Forsamlingerne først begynde Kl. 5, ogsaa af Hensyn til Præsten, der ellers ikke kunde faa Lejlighed til at kontrollere Forsamlingerne. Sørensen indrømmede, at han havde tilladt Mandfolk og Fruentimmer at være samlede paa en Gang, uagtet Forordningen af 1741 forbød dette, hvor Forsamlinger holdtes. Men, paastod Sørensen, Fruentimmernes Antal havde altid været meget

ringe; de fleste havde været nøjere bekendte af ham, og dem kunde han ikke vel bortvise. Desuden sørgede han altid for, at Kvinderne blev anvist særskilte Pladser fra Mændene paa den anden Side af Bordet. Lidt skælmisk gjorde han den Bemærkning, at da han som Skomager havde særlig Fortjeneste af Kvinderne, vilde det være et betydeligt Tab for ham at lægge sig ud med disse. Forøvrigt havde han aldrig udtrykkeligt indbudt hverken Fruentimmer eller Mandfolk til Forsamlingerne; de var kommen aldeles af dem selv. Uorden af nogen Slags havde aldrig fundet Sted ved disse Forsamlinger. Det var ingenlunde af Trods, han havde handlet mod Forordningen af 13. Jan. 1741, som det meget smertede ham at maatte overtræde; men han kunde efter sin Overbevisning ikke andet, da den hellige Skrift efter hans Skøn tillod ham at tale Guds Ord for Mænd og Kvinder uden at byde, at det skal ske for hvert Køn særskilt. Angaaende hvad der var foretaget i disse Forsamlinger, oplyste Sørensen, at der altid til Indledning blev sunget Salmen „Søde Jesus, vi er her“, hvorefter Sørensen saa oplæste en Prædiken af Brochmanns Huspostil. Saa blev der atter sunget en Salme, af Brorsons Salmebog, og saa oplæste Sørensen et Kapitel af Bibelen, som han forklarede paa den Maade, at han deraf tog Anledning til at formane de tilstedeværende til sand Gudsfrygt og til ustraffelig Vandel, Afholdenhed fra alle Laster samt til Lydighed mod Regeringen og Troskab i Tjenesteforhold og deslige. Saa plejede Sørensen at bede en Bøn, og atter blev der sunget en Salme samt et Slutningsvers. Forsamlingen sluttede med Fadervor og en Velsignelse, der nedbades af hver især.

Sørensen bemærkede i Forhøret, at han selv ledede og talte i disse Forsamlinger. Kun en enkelt Gang havde Skolelærer Jensen fra Sæby været til Stede og talt, ligesom han havde besvaret forskellige Spørgsmaal med Hensyn til det foredragne. Fremmede tilrejsende havde ikke deltaget i Forsamlingerne. Sognepræsten, Hr. Appeldorn, havde aldrig indfundet sig i Forsamlingerne. Derimod vedgik Sørensen i Forhøret, at han for omtrent et Aars Tid siden af Dommeren var blevet betydet at holde sig Forskrifterne i Forord. af 13. Januar 1741 nøje efterrettelig.

En Udskrift af dette Forhør blev nu indsendt til Danske Kancelli, som i Begyndelsen af September 1837 anmodede Sjællands Biskop, Dr. Mynster, om en Erklæring i denne Sag. Biskoppen forlangte en Erklæring fra Sognepræsten i Gørløv, Pastor Appeldorn, som den 16. September svarede Biskoppen i følgende Skrivelse:

I Følge Deres Højærværdigheds biskoppelige Skrivelse af 9. ds., hvori jeg anmodes om at meddele Underretning saavel 1) om Skomager i Gørløv Peder Sørensens øvrige Forhold, som 2) om han endnu vedbliver med at holde gudelige Forsamlinger, og 3) om videre Uorden vides at være forefaldet, tillader jeg mig underdanigst at anføre:

at Rygtet taler ikke godt om denne Person, der tilforn har været Underofficer i København og nu er Indsiddet i Gørløv. Han er mig bekendt som et uvidende, udannet Menneske, der ingenlunde lader sig overbevise med Grunde. Da han desuden ser alt fra en mørk Side, er trætkekær, hæftig og til sine Tider uforskammet, undflyes han i denne Menighed af alle, nogle faa undtagne, der i Almindelighed enten er Klinten blandt Hveden eller de mest uoplyste Mennesker, hvilke, formedelst en ham egen Myndigheds Tone, saare let kan vildledes af ham.

— — — Det er mig ikke bekendt, at der i den sidste Tid er forefaldet nogen videre Uorden ved Forsamlingerne hos ham. Dog giver jeg mig den underdanigste Frihed at tilføje, at jeg

ikke har nøje Kundskab derom, da han bor en halv Mil fra Bakkendrup, og jeg aldrig har været i hans Forsamlinger, der mest skulde bestaa af udensojns, saavel Mandfolk som Fruentimmer.

Bakkendrup, den 16. September 1837.

F. C. Appeldorn.

Biskop Mynster lod Appeldorns Skrivelse gaa videre til Kancelliet den 26. Septbr. 1837 og gav selv en længere Betænkning, der sluttede med de Ord:

„— — Jeg skulde derfor være af den Formening, at det bør betydes Skomager Peder Sørensen, at saafremt han herefter vil holde gudelige Forsamlinger i sit Hus, da maa slige Forsamlinger kun bestaa af faa Personer og være endt ved Dagen, at han ikke maa tilstede Fruentimmer Adgang, og at han skal afholde sig fra selv vidtløftigen at forklare det forelæste, samt at han, dersom han oftere gør sig skyldig i Overtrædelse af Anordningen, maa vente derfor at blive dragen til Ansvar.

Mynster.“

Kancelliet fulgte Biskoppens Henstilling og lod den 10. Oktbr. følgende Skrivelse udgaa til Amtmanden over Holbæk Amt, Grev Moltke:

„Efter at Kancelliet ved Hr. Grevens behagelige Skrivelse af 17. August d. A. havde modtaget Udskrift af det under Løve Herreds Politiret optagne Forhør til Oplysning om de af Skomager Peder Sørensen i Gjørlov afholdte saakaldte gudelige Forsamlinger, har man over Sagen brevvexlet med Biskoppen over Sjællands Stift, der til Kancelliet har indsendt en af vedkommende Sognepræst afgiven Erklæring. Paa Grund af de Oplysninger, der indeholdes i denne, saa vel som i det optagne Forhør, maa Kancelliet være af den Formening, at det ikke kan tillades den ommeldte, som det viser sig, aldeles uvidende og udannede Mand hver Søn- og Helligdag at holde Gudstjeneste i sit Hus, hvorved han selv vidtløftigen forklarer den hellige Skrift, og hvortil han drager Fruentimmer saa vel som Mandfolk fra andre Sogne, hvilke om Vinteren gaar derfra i Mørke.

Man skulde derfor tjenstligt anmode Hr. Greven om at betyde Skomager Sørensen, at saafremt han herefter vil holde

deslige Forsamlinger i sit Hus, da maa disse kun bestaa af faa Personer og være endte om Dagen, at han ikke maa tilstede Fruentimmer Adgang, og at han skal afholde sig fra selv vidtløftigen at forklare eller fortælle, samt at han, dersom han oftere gør sig skyldig i Overtrædelse af Anordningen, maa vente derfor at blive dragen til Ansvar.“

Saaledes fik Skomager Sørensen sin første alvorlige Irettesættelse af det danske Kancelli. Den kunde han takke sin Sognepræst og Provst for. De havde ikke været milde i deres Indberetninger over Skomageren, og det værste var, at de mest dømte efter Rygter. Saa uvidende og udannet var Peder Sørensen nu ikke, som Pastor Appeldorn syntes at mene. Peder Sørensen kunde baade læse og skrive, og han havde Ordet godt i sin Magt. Naturligvis kunde han ikke maale sig med den begavede og kundskabsrige Lægprædikant Ole Jensen i Sæby, der var Egnens betydeligste Ordfører efter Pastor Østrups Død. Jensen var ogsaa mere mild i sin Forkyndelse end Sørensen, der vilde have, at Folk skulde „raskes op“ og have det strænge Ord at høre.

Skomageren blev, som Aarene gik, en søgt Forsamlingstaler, der ikke nøjedes med at holde Forsamlinger i sit eget Hus, men ogsaa holdt Forsamlinger flere Steder i Omegnen, særlig paa Kalundborgegnen og Næstvedegnen. Saaledes foretog han flere Rejser til Karrebæk Sogn ved Næstved, hvor der i sin Tid var en meget stor Opvækkelse og et udmærket Livsrøre forenet med stor Interesse for de gudelige Forsamlinger. Her var Sørensen særlig elsket og afholdt for sine evangeliske Taler.

Men Lovens Sværd hang over Forsamlings-

folkets Hoveder. Og da Ole Jensen og Peder Sørensen i 1837 hver havde faaet en skarp Irettesættelse af Kancelliet, begyndte Forsamlingsfolket paa Tissøegnen at føle sig utrygge. Nogle af de ivrigste af dem indgav da i Aaret 1838 følgende Andragende til Roskilde Stænderforsamling:

Til Roskilde Stænderforsamling.

At der i mange Egne af vort kære Fædreland er vakt et aandeligt Livsrøre, idet en alvorlig Tragten efter Sjælens Frelse og Salighed har hos mange afløst den store Ligegyldighed for alt Aandeligt, der i de sidst forgangne Dage var temmelig almindelig — hører vistnok til vore Dages glædelige Tegn; men naar nu de Folk, for hvem Tragten efter Guds Rige og hans Retfærdighed er det vigtigste, forfølges med Stævnemaal og Proces, med Tingfærd og Mulktering, fordi de samles til Herrens Lov og Pris, det maa dog vistnok enhver tilstaa, som vil dømmе upartisk efter Billighed, at dette ikke er ret, og ønske Ophævelse af det Lovbud, nemlig Forordningen af 13. Januar 1741, efter hvilket denne Forfølgelse foretages, og at Provindsialstændernes Forsamling i Roskilde ikke tæller faa af saadanne ædle, upartisk dømmende, billigtænkende Mænd i sin Midte, tør vi vistnok sikkert forudsætte.

Hvo der kender noget til de statskirkelige Forhold hos os, og ser hvilken Forskel der er paa dem nu og da Forordningen blev given, ved jo ogsaa, at den blev given under ganske andre Forhold, og hvad der den Gang kunde være rigtigt at befale som Lov, kan under de forandrede Forhold være højst urigtigt og ubilligt at anvende som Lov. Ja, skal Forordningens Bestemmelse om de gudelige Forsamlings Tid, deres Anmeldelse for Præsterne, deres Antal af Besøgende, Adskillelsen mellem Mandkøn og Kvindekøn anvendes, saa ophæves her ved i Grunden Forsamlingens Tilladelse i vore Dage under den store Forskellighed i Læren, som det er aabenbart nok der finder Sted, og at det altsaa er kun de færreste Steder, det kan ventes, at Præsterne ville sætte sig i venlig Forbindelse og saaledes gøre dem lovlige. Desuden blev jo Forordningen givet som et Værn imod Vildfarelsens Indførelse i Kirken udvendig fra, og ingenlunde til at forhindre, hvad Guds Ord, Landsreligion og Kongeloven befale og beskærme, men at denne Brug alene

er gjort af den i den senere Tid, er jo ubilligt for Enhver, som kender noget til de Processer, der i vore Dage er førte angaaende de gudelige Forsamlinger hist og her i vort Fædreland.

Guds Ord, som vi tror til Salighed, byder os frit at forsamles til vor Herres og Frelsers Lov og Pris, baade i Husene og Kirkerne, og kan derfor ingenlunde undlades af os. Det er derfor vort inderlige Ønske, at ingen Lov i Danmark maatte gøre nogen Indblanding i den Frihed, som Guds Ord giver, hvisaarsag vi bede, at der fra Stænderforsamlingens Raad maatte indgives Forslag om Ophævelse af ovennævnte Forordning af 13. Januar 1741 til den gode Konge, som Gud af Naade gav os.

Søby og Omegn, den 30. Oktober 1838.

O. Jensen, Skolelærer i Søby.	O. Poulsen, Skolelærer i St. Fuglede.	
P. C. Sørensen, Skomager i Gjørlov.	Lars Sørensen, Smed i Gjørlov.	
Jens Pedersen, Skomager i Vedby.	Hans Hendriksen, Hmd. i Vedby.	
Christen Hendriksen. Bmd. Hallenslev.	Johan Frederiksen, Tjener paa Falkenhøj.	
Mads Hansen, Tjener i Helsing.	Johan Christiansen, Hmd. i Reerslev.	
Peder Jensen, Hmd. i Sæby.	Hans Andersen, Tjener i Gjørlov.	Ole Henriksen, Hmd. i Uglerup.
Niels Jensen Bach, Bødker i St. Fuglede.	Th. Hasle, Ejer af Hesselbjerggaard.	
Jens Nielsen, Hmd. i Sæby.	Niels Jensen, Gmd. i Gjørlov.	
Jens Andersen, Tjener i Gjørlov.		
Peder Olsen, Bmd. i Helsing.	Peder Jensen, Tjener i Reerslev.	

Man lægger straks Mærke til, at det mest er Smaafolk, Husmænd og Tjenestefolk, der har underskrevet dette Andragende. Kun én Herremand og én eneste Gaardmand er der imellem Underskriverne. Det var Ole Jensen, Sæby, der havde forfattet selve

Andragendet. Det blev indbragt i Stænderforsamlingen ved Kammerraad Madsen og dør henvist til det Udvalg, der havde med Sognebaandsløsnings-sagen at gøre. I en skriftlig Henvendelse til Kammerraad Madsen udtalte O. Jensen sig paa Andrager-nes Vegne om Begrebet *Frihed*: „— — Frihed er det Løsen, som føres i vore Dage; men den Frihed, vi ønsker og begærer, er en saadan, der kan strække sig til alle uden at fornærme nogen“. Der blev imidlertid ikke i Stænderforsamlingen gennemført noget, der kunde bevæge Kancelliet til at hæve det Tryk, der var lagt paa det gudelige Forsamlingsfolk i Danmark.

I Slutningen af 1839 og Begyndelsen af 1840 holdt Skomager Sørensen nogle Forsamlinger i Svallerup Sogn. Søndagen efter Jul holdt han Forsamling hos Hmd. Hans Larsen i Bjerre. Her var Hmd. Peder Rasmussen af Bjerre Mark til Stede, og han blev saa glad ved at høre Sørensen, at han indbød ham til at holde Forsamling i sit Hus, hvad denne lovede, og Dagen for denne Forsamling blev fastsat til den 8. Marts.

Ved Mødet hos Hans Larsen havde Sørensen haft en Medhjælper i *Ungkarl Anders Johansen fra Vindehelsinge*, der havde oplæst nogle Stykker af en Bønebog, der hed „De Troendes Nødanker“. Da Sørensen den 8. Marts skulde ud at holde Forsamling hos Peder Rasmussen, Bjerre Mark, anmodede han igen Anders Johansen om at hjælpe sig og fik endvidere Ungkarl Henrik Nielsen af Ulstrup til at tage med til Bjerre den samme Dag. En hel Skare Tilhørere var mødt hos Peder Rasmussen, flere af Nysgerrighed efter at se „den hellige Skomager fra Gørløv“, som han i Almindelighed kaldtes for der

paa Egnen. „Sørensen holdt en Tale som en Præst“, fortælles der; og Anders Johansen oplæste noget af en Postil. Forsamlingen varede fra Kl. 3 til 5 om Eftermiddagen og var ikke anmeldt for Stedets Sognepræst, Hr. *Edsberg* i Svallerup.

Pastor Edsberg, der var meget bitter mod Forsamlingsfolket, klagede straks til Amtet over den Forsamling, der var holdt hos Hmd. Peder Rasmussen, og den 20. Marts udgik Amtets Ordre til Herredsiøged *Gude* i Kalundborg om at lade afholde Politiforhør i Anledning af Forsamlingen den 8. Marts. Den 25. Marts holdtes det første Forhør i Kalundborg, hvor Gaardmand Søren Larsen og Husmændene Peder Rasmussen og Hans Larsen, alle af Bjerre, tilligemed Gaardmand Janus Bell, Niels Sørensen og Hans Pedersen af Svallerup maatte gøre Rede for, hvorledes Forsamlingen var forløbet. Den 21. og 27. April og 28. Juli fortsattes Forhørene i Høng, hvor Skomager Peder Sørensen og Anders Johansen var indstævnedes. Sørensen forklarede, at han ikke havde gjort nogen Anmeldelse til vedkommende Sognepræst om disse Forsamlinger i Bjerre, da han antog, at dette maatte paaligge vedkommende Mand, i hvis Hus Forsamlingen afholdtes; dog havde han samme Aften, som den sidste Forsamling blev holdt, talt til Folkene om, at de for Fremtiden burde gøre en saadan Anmeldelse.

En Udskrift af Forhørsakterne blev nu gennem Amtet indsendt til Kancelliet, som hen paa Sommeren 1840 beordrede, at Skomager Sørensen skulde sættes under Tiltale, fordi han, trods Irettesættelsen af 11. Oktbr. 1837, havde „flakket omkring og afholdt gudelige Forsamlinger samt indladt sig paa ved disse at holde Foredrag, der maatte antages at

være stridende mod Forordningen af 13. Januar 1741“. Hmd. Hans Larsen og Peder Rasmussen fik en Irettesættelse, fordi de havde forsømt at gøre fornøden Anmeldelse til Sognepræsten om de i deres Huse afholdte gudelige Forsamlinger.

Sørensens Sag kom baade for Underretten og Overretten. Den 8. December 1840 faldt *Overrettsdommen*, hvorved Sørensen idømtes en Bøde af 20 Kr. samt tilpligtedes at betale Sagens Omkostninger med 23 Kr. 50 Øre. Da Peder Sørensen var en fattig Mand og svag af Helbred, betalte hans Venner disse Penge for ham.

Men Skomager Sørensen opgav derfor ikke sit Forsamlingsliv. I 1842 træffer vi ham i *Rørby Sogn*, hvor der holdtes nogle bevægede Møder. Den 3. Juli er der Forsamling hos Peder Pedersen, *Uggerløse*, og den 10. Juli hos Christen Nielsen, *Uggerløse*. Den 7. August er der stor Forsamling hos Bmd. Rasmus Jensen, *Uggerløse Græsmark*, og den 28. August holder Sørensen Møde hos Niels Andreasen, *Uggerløse*. Den 11. September er han hos Skrædder Anders Jensen af *Melby* og den 13. November hos Bmd. Peder Pedersen, *Uggerløse*. En Forsamling, som Sørensen skulde have afholdt hos Hmd. Jens Pedersen, *Kærby*, blev ved Sognepræstens Indskriden ikke til noget.

Ved Forsamlingen hos Christen Nielsen, *Uggerløse*, d. 10. Juli mødte Sognepræsten, Hr. Poulsen, tilligemed Sognefogden og to Sogneforstandere. Sognefogden havde efter Præstens Anmodning medtaget en Instruks fra Herredsfogden. Ved sin Indtrædelse i Stuen fandt Præsten „Huset aldeles fyldt af fremmede Personer, i et Antal af 60—70, Mænd og Kvinder tilsammen, med Skomager Peder Sørensen og

Ungkarl Anders Johansen samt nogle Sangersker i Spidsen“. Udenfor i Gaarden var en Del Mennesker fra Sognet forsamlet; de støjede og larmede, da de ikke kunde komme ind.

Sognefogden erklærede nu, efter at have oplæst Forord. af 13. Jan. 1741, Forsamlingen for ulovlig. Men da baade Sørensen og Johansen tilligemed en Kvinde gjorde Indsigelse herimod, holdt Pastor Poulsen med Bibelen i Haanden en Tale over Romerbrevet 13,2: „Hvo, som sætter sig imod Øvrigheden, modstaar Guds Anordning, men de, som modstaar, skulle faa deres Dom“. Præsten vendte sig derefter mod Sørensen for at imødegaa dennes Opfattelse af Skriftens Anvendelse paa Forsamlingslivet. Men efter 1½ Times Ordskifte mellem Præsten og Sørensen trak Præsten og hans Ledsagere sig ud af Huset, og Sørensen holdt derefter tilligemed Anders Johansen Forsamling med Bøn, Prædiken og Salmesang, som de plejede.

Bmd. Rasmus Jensen, Uggerløse · Græsmark, der havde deltaget i denne Forsamling, var nogle Dage senere til Stede ved en ny Forsamling hos Gmd. Niels Jensen, Gørløv Mark, hvor Sørensen og Johansen atter var Ordførerne. Her opfordrede Rasmus Jensen disse to til at holde en Forsamling hos sig Søndagen den 7. August, hvilket de ogsaa lovede. Rasmus Jensen anmeldte i god Tid denne Forsamling for Pastor Poulsen, men Præsten sendte Bud til Herredsfogden og bad ham tage Affære, hvad denne ogsaa var villig til. Den 5. August sendte Herredsfogden en Ordre til Sognefoged Peder Madsen i Rørby, der straks gik ud til Rasmus Jensen for at vise ham Herredsfogdens Skrivelse og faa Forsamlingen tilbagekaldt. Rasmus Jensen lovede

halvvejs at tilbagekalde Mødet, men udbad sig dog Betænkningstid til Søndag, da vilde han efter Guds-tjenesten sige Sognefogden Besked. Dette gjorde han ogsaa, idet han Søndag Eftermiddag fortalte Sognefogden, at da de to Prædikanter vilde komme, blev Forsamlingen alligevel afholdt. Sognefogden begav sig da med Sogneforstanderne Søren Jensen af Kærby og Hans Jensen af Uggerløse paa Vej ud til Rasmus Jensens Bopæl, hvor allerede en stor Del Mennesker var forsamlet, Mænd og Kvinder, unge og gamle tilsammen. Senere kom flere til, og da de ikke kunde rummes inde i Huset, stod en stor Del udenfor og hørte til, da Vinduerne var aftagne.

Sognefogden stod straks frem og oplæste Herredsfogdens Ordre; men da Rasmus Jensen paa Skomager Sørensens Spørgsmaal, om han vilde have Forsamlingen afholdt, svarede „Ja“, saa blev Forsamlingen afholdt under megen Bevægelse. Saadan som der blev sunget Salmer ved dette Møde, havde man aldrig hørt før. Selv Sognefogden og de to Sogneforstandere, der blev ved at være til Stede, forundredes over Sangen. Og selv da Forsamlingen var sluttet, gik Folk syngende og glade ud over Markerne i Retning mod deres Hjem.

Der blev nu ved Herredstingene i Kalundborg og Høng afholdt en Række Forhør over flere af de Personer, som havde deltaget i Mødet, og som Sognefogden havde noteret Navnene paa. Ved Forhøret i Kalundborg den 9. August svarede Bmd. Rasmus Jensen paa Spørgsmaalet om, af hvilken Aarsag han ansaa sig berettiget til at være Øvrighedens Ordre overhørig, at han ikke kunde indse, at der kunde være noget ulovligt i, at Folk kom sammen for at høre Guds Ord. Sognefogden gjorde

udførlig Rede for, hvorledes det hele var gaaet til. Han erkendte, at al Ting var gaaet ordentlig og stille af, men bemærkede tillige, at „der ikke ved Forsamlingen var tilstede nogen Præst, Skolelærer eller nogen anden til Kirken henhørende Person“ (!). Han nævnte, at foruden af Rørby Sogn havde der ogsaa været en stor Del Folk fra de omliggende Sogne: Aarby, Uby og Svallerup. Ved Forhøret i Høng den 20. August erklærede Skomager Sørensen, at Hensigten med hans Foredrag og Taler i Forsamlingerne ingenlunde var den at skille nogen fra Kirken, men derimod meget mere at opmuntre dem til Kirkegang. Han kunde ikke erkende, at Politimesterens Fortolkning af Forordningens Ord af 13. Jan. 1741 var den rigtige.

Disse lange Forhør, der drog flere efter sig og førte flere Personer ind i Forhørene, gjorde, at Kancelliet beordrede Tiltale mod Skomager Peder Sørensen af Gørløv, Ungkarl Anders Johansen af Vindehelsinge, Bmd. Peder Pedersen, Parcellist Christen Nielsen, Bmd. Rasmus Jensen, Bmd. Niels Andersen, alle af Uggerløse, og Skrædder Anders Jensen af Melby.

Den 2. Januar 1843 faldt Underrettsdommen. Skomager Sørensen idømtes en Bøde af 100 Kr., Anders Johansen 40 Kr., Rasmus Jensen 10 Kr. og de 4 andre Personer hver 4 Kr. i Bøde til Holbæk Amts Fattigkasse. Endvidere skulde de tiltalte betale Sagens Omkostninger.

Sagen gik til *Overretten*, som d. 2. Oktober 1843 stadfæstede Underrettsdommen. Skomager Sørensen og Anders Johansen, der ikke saa sig i Stand til at betale de store Bøder, rejste straks ind til Dronning Caroline Amalie for at formaa hende til at tale deres

Sag for Kongen. Efter Audiensen hos Dronningen var de til Middag hos Slotsgartneren paa Sorgenfri, der ligesom Dronningen havde Medfølelse for de forfulgte Forsamlingsfolk. Den 7. Juni indgav Sørensen og Johansen en lang skriftlig Ansøgning til Kongen, hvori de bad Majestæten om Eftergivelse af deres Straf og om mere Frihed for Forsamlingsfolket i Danmark. Det er et ret interessant Aktstykke at læse igennem. „Vi fattige Folk“ — saaledes udtrykker A. Johansen og P. Sørensen sig overfor Kongen —, „vi kan dog ingenlunde tro, at det er Deres landsfaderlige Villie, at der skal ligge tungere Baand paa dem, der er Kirkens rette og levende Lemmer, end paa dem, der har udskilt sig fra denne (f. Eks. Jøderne).“

Kongen lod sit Kancelli indhente nærmere Oplysninger hos Provst og Biskop om Skomager Sørensen og Anders Johansens Forhold til det gudelige Forsamlingsrøre. Og da Amtsprovst Beck havde modtaget de behørigte Spørgsmaal, bad han straks Pastor Poulsen i Rørby om at meddele sine Erfaringer med Hensyn til de to omstridte Personer. Pastor Poulsen var straks villig. Han skrev 4 Foliosider fulde og sendte dem til Provsten. Heri erklærer Poulsen, at han godt véd, det er Pastor Østrup, der i sin Tid begyndte den Bevægelse, som Sørensen nu stiller sig i Spidsen for. „Men Skomager Sørensen er ingen Østrup. Han er en mørk og farlig og fræk Fanatiker, som det ikke nytter at tænke paa at formilde ved at eftergive ham den idømte Straf.“

Hertil sluttede ogsaa Provst Beck sig. I sin Indberetning til Biskoppen og Kancelliet d. 16. Juli 1843 benævner Provsten Forsamlingsfolket som „disse

stridbare Folk“. Om Skomager Sørensen skriver han: „Denne Fanatiker hylder dette Slags Folks Valgsprog: man skal lyde Gud mere end Mennesker, for dermed at undskylde sine forskellige Lovovertrædelser.“ Provsten fraraader derfor paa det indstændigste, at Straffen bliver de to Forsamlingsprædikanter eftergivet, „da de derved ikkun ville vedblive endnu mere tøjlesløse at trodse Lov og Øvrighed“.

Biskop Mynster var af samme Mening. I et langt Indlæg paa 8 Foliosider, som han indsendte til Kancelliet den 19. August, skriver han saaledes til Slut:

„At eftergive de her paagældende de dem idømte Mulκτη vilde, efter alt hvad der er anført om deres Forhold, være et højest skadeligt og farligt Eksempel. Valgte man det langt bekvemmere at overse alle slige Overtrædelser, vilde det være til ubodelig Skade for Stat og Kirke.

Naar jeg har udtalt mig saa vidtløftigen over den foreliggende Sag, og derved har maattet gentage meget, som jeg tilforn flere Gange har haft Lejlighed til at fremsætte, da tør jeg haabe, det vil blive retfærdiggjort ved Vigtigheden af de Grundsætninger, efter hvilke Sagen efter min Formening maa bedømmes. Vi har modtaget den kristelige Kirke befæstet og ordnet i vort Land, og efter min fulde Overbevisning, som jeg tør holde mig forvisset om, at det høje Kollegium deler, vilde enhver, som har med Kirkens Sager at gøre, paadrage sig et stort Ansvar, dersom ved hans Forsømmelse noget skulde ske, som kunde bidrage til, at Kirken blev opløst, saa at Enhver uden lovligt Kald kunde paatage sig Lærerembedet, og at Landet saaledes blev givet til Pris for Sekterere og Vildfarelser. Dette vilde være lige saa fordærveligt for Folket som stødende mod Rigets Grundlov.

Kjøbenhavn, den 19. August 1843.

Mynster.“

Kancelliets Betænkning til Kongen blev i Overensstemmelse med, hvad Præst, Provst og Biskop

havde indberettet, i hvilken Anledning det behagede Hans Majestæt ved *Resolution af 25. Septbr. 1843* allernaadigst at befale, at det skulde tilkendegives Skomager Peder Sørensen af Gørløv og Ungkarl Anders Johansen af Vindehelsing, „at der ikke kan meddeles dem Tilladelse til at holde gudelige Forsamlinger, som er i Strid med de i Forordningen af 13. Januar 1741 fastsatte Regler“, og at Allershøjstamme i Sagens Omstændighed ikke havde fundet Anledning til at eftergive dem de Mulkter, de havde paadraget sig ved ikke at holde sig dette Lovbud efterrettelig. Skomager Sørensen og Anders Johansen skulde altsaa betale deres Bøder tilligemed Sagens Omkostninger. Og det kunde Peder Sørensen ikke. Øvrigheden maatte da ud og pantsætte hans Gods, og da viste det sig, at han ikke ejede saa meget Indbo, saa det kunde dække hans Mulkter og Sagsomkostninger. Men atter traadte hans Trosvenner til og betalte Bøden for ham.

Imidlertid var et nyt Uvejr trukket op over Peder Sørensens Hoved. Søndagen den 23. Juli 1843 havde han paany vovet at holde en Forsamling hos Bmd. Rasmus Jensen, Uggerløse Græsmark. De Folk var ikke bange. Men nu kom Efterspillet. Pastor Poulsen gjorde straks Anmeldelse om det skete til Herredsfoged Gude, Kalundborg. Præstens Skrivelse lød saaledes:

„Afvigte Søndag den 23. Juli afholdtes en saakaldt gudelig Forsamling hos *Bmd. Rasmus Jensen i Uggerløse Græsmark*. Skomager Peder Sørensen af Gørløv ledede samme og prædikede ved samme Lejlighed. Tilstede var 40 Personer omtrent fra fremmede Sogne og over 20 Beboere fra Rørby Sogn, mestendels fra Uggerløse. Forsamlingens Afholdelse var tilmeldt mig skriftligt samme Dags Morgen. Jeg kunde formedelst Sygdom

ej selv være tilstede, men sendte Skolelærer Hammer i Rørby i mit Sted for at iagttage, hvad der foregik.

Siden i Fjor, da Aktion anlagdes mod bemeldte Skomager, ere af og til i Uggerløse Græsmark afholdte mellem enkelte Beboere saakaldte gudelige Forsamlinger. Der er herfra ingen Vanskeligheder lagte, men Deres Velbaarenhed vil skønne, at jeg ingen Indflydelse kan øve mod Fremmede, som strejfe ind i Sognet, og jeg anser det derfor for min Pligt at sætte Dem i Kundskab om ovenanførte Forsamling.

Rørby Præstegaard, den 27. Juli 1843.

Ærbødigst

Poulsen.“

Herredsfoged Gude lod straks foretage Forhør i Sagen. Den 29. Juli holdtes det første Forhør i Kalundborg, hvor Skolelærer og Kirkesanger Christian Hammer fra Rørby var mødt efter Tilsigelse. Han forklarede, at han Søndag Formiddag den 23., omtrent Kl. 9 $\frac{1}{2}$, modtog Underretning fra Pastor Poulsen om, at der samme Dags Eftermiddag skulde afholdes en gudelig Forsamling hos Bmd. Rasmus Jensen i Uggerløse, og da Præsten selv var syg, anmodede denne Læreren om at møde paa hans Vegne i Forsamlingen.

Omtrent Kl. 2 $\frac{1}{2}$ indfandt Hammer sig paa Forsamlingsstedet, hvor der fandtes en Forsamling paa 60—70 Personer af forskellig Køn og Alder imellem hverandre. Saa mange, der kunde rummes, var i Stuen, de øvrige opholdt sig udenfor Vinduerne, som var lukket op. Da Hammer kom ind i Stuen, fandt han Ungkarl *Jørgen Larsen*, der tjente hos Gmd. gl. Søren Nielsen i Uggerløse, siddende for Enden af Bordet, læsende et Stykke af Luthers Huspostil, der omhandlede Dagens Evangelium. Da Jørgen Larsen var færdig med sin Oplæsning, sang hele Forsamlin-

gen en Salme, hvorpaa *Hmd. Johan Martin Johansen af Uggerløse* traadte frem midt i Forsamlingen og holdt en Takkebøn ud af Hovedet uden Bog eller Papir. Og atter blev der sunget en Salme. Endelig fremstod *Skomager Peder Sørensen af Gørløv* og holdt ud af Hovedet en Tale i Form af en Prædiken med Slutningsbøn for Majestæterne, Øvrigheden m. m., hvorpaa der atter blev afsunget flere Salmer. Handlingen varede i to Timer, og der havde ingen Uordener eller nogen Usømmelighed fundet Sted, bemærkede Hammer i Forhøret. Han tilføjede, at alle Salmerne blev afsunget efter „Kærnesalmebogen“, udgivet af Skolelærer Ole Jensen, Sæby. Og Hammer sluttede med at sige, at efter hvad han havde hørt uden om, skulde Ungkarl Jørgen Larsen forinden Hammers Ankomst have holdt en Indledningstale ud af Hovedet.

Bmd. Rasmus Jensen vedgik i Forhøret, at det var blevet aftalt mellem ham og Skomager P. Sørensen, da de var sammen Søndagen den 16. Juli i et andet Sogn ved en gudelig Forsamling, at der skulde afholdes en saadan Forsamling paa hans Bopæl den 23. Juli.

Den 2. August fortsattes Forhørene i Kalundborg. Her oplyste Tjenestekarl Jørgen Larsen, at han var født i Rørby og havde kun et Aar opholdt sig udenfor Sognet, nemlig i Aarby Sogn. Han var 28 Aar gl.

Hmd. Johan Martin Johansen forklarede, at han var født paa Nørager i Løve Herred, havde gjort Tjeneste som Soldat ved 1. Livregiment i København, hvor han oftere havde bivaanet gudelige Forsamlinger, ligesom han senere ofte havde overværet flere af P. Sørensens gudelige Forsamlinger i Omegnen.

Han var 32 Aar gl., var gift og boede i et Gadehus i Uggerløse.

Den 12. August begyndte Forhørene i Høng, hvor Peder Sørensen paastod, at Forordningen af 13. Jan. 1741 ingenlunde forbød nogen at rejse ind i et fremmed Sogn for dèr at opbygge sig med sine Medbrødre, naar det blot ikke skete i den Hensigt at deltage i Forsamlingen som omrejsende Prædikant.

Da Forhørene var sluttede, blev der anlagt Sag imod Peder Sørensen, Jørgen Larsen, Johan Martin Johansen og Rasmus Jensen. Underretsdommen faldt den 4. *Oktober 1843*. P. Sørensen idømtes 120 Kr. Bøde, Rasmus Jensen 8 Kr.; derimod frikendtes Jørgen Larsen og Johan Martin Johansen. Dommen blev appelleret til Overretten, der den 16. *Januar 1844* stadfæstede Underretsdommen og forpligtede de domfældte til at udrede Sagens Omkostninger.

Det var en trang Tid for den fattige Skomager. Atter besluttede han sig til at bede Kongen om Naade, og den 24. Februar 1844 indsendte han følgende Bønskrift til Kristian den ottende:

Til Kongen!

Efter Anmodning af min Ven, Boelsmand Rasmus Jensen af Uggerløse, Rørby Sogn, rejste jeg den 23. Juli 1843 om Eftermiddagen til ham, da han tilligemed nogle andre af vore Venner ønskede, at vi skulde opbygge os med Guds Ord hos ham. Det blev anmeldt for Stedets Præst, Hr. Pastor Poulsen, der i sit Sted sendte Kirkesangeren, Hr. Hammer, til at overvære Forsamlingen, der begyndte Kl. 2 om Eftermiddagen og varede til Kl. 5, da vi gik hjem hver til sit.

Da jeg vidste, at Præsten ikke kunde lide, at jeg holdt Forsamling i hans Sogn, saa holdt jeg mig tilbage og vilde hverken styre eller lede denne Forsamling eller tale i den, da der var tvende af Sognets egne Mænd tilstede, som selv holdt Forsamling. Da vi havde sjunget den Salme: „Søde Jesus, vi

er her!“, holdt Ungkarl Jørgen Larsen en Bøn, og derpaa læste han Luthers Prædiken over Dagens Evangelium. Derpaa blev atter sjunget en Salme, og derpaa holdt Tømmermand Johan Martin en Bøn. Flere af de tilstedeværende anmodede mig, at jeg skulde ogsaa tale nogle Guds Ord til dem. Jeg kunde for min Samvittighed nu ikke længer modstaa deres Opfordring, og det saa meget mindre, som jeg mente at have Forordningens Medhold, naar det i dens § 14 hedder, at „det var Enhver tilladt, som enten spørges eller naar det i andre Tilfælde behøves, at sige sin Mening i faa Ord om de Ting, der forhandles, efter den Kundskab, Gud haver givet Enhver til bedre Prøvelse, Rettelse eller Underretning“.

Efter som jeg har forstaaet denne §, er jeg i den faste Overbevisning, at jeg ikke har gjort andet, end den hjemler mig Ret til, og dog er jeg dømt som Overtræder af denne §. At ingen maa tale i gudelige Forsamlinger, som ikke har Grund i Guds Ord, føler jeg fuldkommen at være i sin Orden, men Kirkesanger Hammer har vidnet i Forhøret, at jeg havde Kundskab i Guds Ord og Gaver til at tale det. Naar det hedder, at det er Enhver tilladt at sige sin Mening om det, der er talt, saa mener jeg, at det er uden Hensyn til, enten han er fra det Sogn eller et andet, og det var om det, der var læst, sjunget og talt, at jeg sagde min Mening, og som jeg søgte at lægge de tilstedeværende paa Hjerte til bedre Prøvelse og Rettelse, og sluttede med en Bøn for Kongen og Dronningen, for Land og Rige, den gejstlige og verdslige Øvrighed, for Høje og Lave, Rige og Fattige, alt saaledes som det af Kirkesanger Hammer er vidnet i Forhøret. Det ses saaledes, at jeg her Intet har foretaget mig af *Trods*, men af Kærlighed til Gud og mine Medmennesker. Har jeg nu alligevel forset mig imod Loven, saa har jeg dog den Fred i min Samvittighed, at jeg lider som den, der intet Ondt deri har gjort eller har villet gøre. Vel har Hr. Pastor Poulsen anmeldt mig til Rettèn, som den der fortjener at straffes, og jeg blev ved Arts og Skippinge Herreders Ekstraret idømt en Mulkt af 120 Kr. og Sagens Omkostninger, hvilken Dom er under 16. Januar d. A. stadfæstet ved Lands-Overretten i København, for hvad jeg ifølge samme skal udrede beløber sig til 140 Kr. 33 Øre, men jeg haaber, at jeg ikke forgæves tager min allerunderdanigste Tilflugt til Deres Majestet med Bøn og Begæring om allernaadigst at frigive mig for den mig idømte Mulkt med Sagens Omkostninger, da jeg ikke ser mig i Stand

til at betale den, og skal nu den sidste Del af mit Gods sælges, saa er jeg bragt til Betlerstaven.

Deres Majestæts allerunderdanigste Arve-Undersaat
og tro Forbeder
Peder C. H. Sørensen.

Gjørløv By i Løve Herred, Holbæk Amt i Sjælland, den
24. Februar 1844.

Herredsfoged Manthey og Pastor Appeldorn anbefalede Skomager Sørensens Ansøgning til Kongen i Skrivelser, der blev vedlagt Ansøgningen. Slutningen af Herredsfogdens Anbefaling lød saaledes:

„— — Det er mig bekendt, navnlig fra en i forrige Aar affholdt Eksekutionsforretning for en Domfældelse for lignende Forseelse idømt Mulkt, at Skomager Sørensens samtlige Ejendele knapt vilde tilstrække til Dækning af ommeldte Mulktbeløb og Omkostninger, og saavel paa Grund heraf som fordi jeg maa anse P. Sørensen for at være en særdeles skikkelig Mand og stræbsom Familiefader, der sikkerlig ikke af Trods har overtraadt Anordningen som anført, tillader jeg mig allerunderdanigst at anbefale P. Sørensen — forsaavidt angaar det ansøgte — til Deres Majestæts Naade.

Løve Herredsfogderi, den 28. Februar 1844.

Allerunderdanigst

Manthey.“

Pastor Appeldorns Anbefaling var affattet saaledes og var, som man ser, ikke saa lidt forskellig fra den Omtale, han gav Sørensen i 1837:

„Idet Skomager Peder Sørensen i Gjørløv er mig nøje bekendt som en retsindig Mand, der, skønt svag af Helbred, dog, uden nogensinde at have nydt Understøttelse af Kommunen, hvilken han heller ikke har forlangt, paa redelig Maade ernærer sig og Familie ved sin Profession, men Intet ejer uden hvad han fortjener ved sine Hænders Gerning til det daglige Ophold, kan jeg ikke andet end allerunderdanigst anbefale denne hans Ansøgning til Deres Majestæts Naade; thi uden at Deres Majestæts Naade i Anledning af den gaar for Ret, vil han sandsyn-

ligvis blive ude af Stand til at sørge som Familiefader for sin svagelige Hustru og deres ukonfirmerede Søn, der nu søger Gjøløv Skole.

Skomager Peder Sørensen og Hustru var paa 23. Søndag efter Trinitatis f. A. sidste Gang Gæster ved Herrens Bord i Gjøløv Kirke, i hvilken jeg ofte ser ham.

Bakkendrup, den 28. Februar 1844.

F. C. Appeldorn,
Sognepræst for Gjøløv og Bakkendrup
Menigheder.“

Kort efter rejste Sørensen selv ind til Kongen for personlig at tale sin Sag. Han fik ogsaa Foretræde hos Majestæten, og efter hvad Sørensen en Gang har fortalt sine Venner, talte han saaledes for Kongen, at denne omsider brast i Graad og svarede: „Det gør mig ondt, min Søn, at de danske Love er saaledes indrettede, at Du ikke maa forkynde det Vidnesbyrd frit, som Du har at forkynde for Folket; men nu kan Du rejse hjem, og hvad jeg kan gøre for Dig i den Henseende, det skal jeg gøre.“*)

Men Rettens Vej er ofte lang. Den 7. Marts 1844 forlangte Kongen Kancelliets Betænkning i Anledning af Peder Sørensens Ansøgning, og Kancelliet maatte saa igen henvende sig til Holbæk Amtmand og Sjællands Biskop for at høre deres Erklæringer. Den 15. April kom der Svar fra Amtmanden, og den 9. Maj indløb Biskoppens Erklæring. Kun den sidste har nogen Betydning for os nu og fik ogsaa Betydning for Peder Sørensen. Efter en lang Oversigt over Sagens Forhistorie, hvor Biskoppen ikke glemmer at bemærke, hvor trodsig Peder Sørensen vedbliver at være, slutter han med følgende Vendinger:

„Hvor gerne man nu end vil anbefale den uvidende og

*) Efter en Optegnelse af L. Mortensen, Marbjerg.

forblindede Mand til Hans Majestæts Naade, *saa kan og bør dette kun ske paa den Maade, at han for Fremtiden aldeles afholder sig fra at deltage i saadanne Forsamlinger.* — —

Ved iøvrigt at henholde mig til, hvad jeg angaaende den Tilbøjelighed, der nu viser sig hos saa mange af Almuen til at træde frem som Lærere og Prædikanter, udførlig har udviklet i min over Sørensens tidligere Ansøgning under 19. August f. A. afgivne Betænkning, skal jeg tillade mig at tilføje en nylig offentliggjort Ytring af en særdeles nidkær Gejstlig [Pastor Tryde i Kvislemark], som synes at fortjene Opmærksomhed. I det han nemlig til Landhusholdningsselskabet har anbefalet Udgivelsen af gode religiøse Skrifter til Folkelæsning, anfører han dette som højst gavnligt ikke blot i ren religiøs og moralsk, men ogsaa i økonomisk Henseende. „Thi det er kun altfor sandt, at den sygelige pietistiske Retning i vort Folk let forleder Mennesker til at miskende andre Arbejders Værd og til at underkende alle jordiske Forhold og Stillinger, hvilket da atter medfører Lede og Ligeegyldighed for mange jordiske Fordele til stor Skade for de paagældende og dermed ogsaa for Samfundet.“

Kjøbenhavn, den 9. Maj 1844.

Allerunderdanigst

Mynster.“

Kancelliets Betænkning, undertegnet af Stemann, fylder 7 Foliosider. Den gik ud paa at tilraade, at Sørensen, efter Biskop Mynsters Anvisning, kun blev benaadet betingelsesvis.

Og derved blev det. Den 21. Juni 1844 kom den endelige Afgørelse i Form af *Kongens Resolution*. Den meddeles her i hele sin Ordlyd:

Resolution.

Vi ville allernaadigst, at det tilkendegives Skomager Peder Casper Hermann Sørensen af Gjørlov i Anledning af indbemeldte hans Ansøgning om Eftergivelse af en ham ved Lands Over-samt Hof- og Stadsretten afsagt Dom af 16. Januar 1844 for Overtrædelse af Forord. af 13. Januar 1741 idømt Mulkt — at vi i Sagens Omstændigheder ikke have fundet Anledning til at eftergive ham den Mulkt, som han har paadraget sig ved ikke

at holde sig hint Lovbud efterretteligt, men at Vi, i Betragtning af de anbefalende Vidnesbyrd, som for hans øvrige Forhold er ham meddelte af hans verdslige og gejstlige Øvrighed, samt da det er oplyst, at han sidder i trange Kaar, allernaadigst ville tillade, at Mulktens Udredelse stilles i Bero, under Vilkaar, at han aldeles afholder sig fra at deltage i *ulovlige* gudelige Forsamlinger, da Dommen i modsat Fald bør udføres, foruden at han bliver at tilkendegive, hvad Straf han ellers maatte have forskyldt for den begaaede nye Lov-Overtrædelse.

Kjøbenhavn, 21. Juni 1844.

Christian Rex.

Hermed ophørte for en Tid Peder Sørensens Forsamlinger i fremmede Sogne. Kun hjemme i sit Hus i Gørløv By blev han ved uhindret at holde sine Smaaforsamlinger. Den strænge offentlige Forfølgelse mod Forsamlingsfolket hørte ogsaa fra den Tid af næsten helt op. Peder Sørensen levede til 1858 og var i Aarene 1848—52 en ivrig Deltager i det politiske Liv, der gik hen over Egnen. Han deltog i Møder, optraadte som Taler og var med til at organisere Vælgerne til Beskyttelse af Smaafolks Ret og Frihed. Heri lignede Peder Sørensen saa mange af Ordførerne i det gudelige Forsamlingsfolk. Det blev dem, der ligesom udgjorde Kærnetropperne i den Hær, der fra 1848 kæmpede for et dybtgaaende politisk Frigørelsesarbejde i vort Folk. Peder Sørensen kunde tit i Forsamlingerne være haard og streng i sine Udtalelser, saaledes ogsaa i politisk Henseende. Her var han ofte haard i sin Kritik og til Tider yderst radikal. Han gjorde et Par Forsøg paa at komme ind i Folketinget, men det mislykkedes hver Gang. Han døde den 23. November 1858 i en Alder af 53 Aar og blev begravet paa Gørløv Kirkegaard. Paa en Tavle, der er rejst paa hans Grav, staar at læse:

Her hviler

P. C. H. SØRENSEN

f. 13. December 1805

d. 23. November 1858

og Hustru

KAREN CHRISTENSEN VALLØ

f. 24. Juli 1802

d. 3. April 1871

Tvende Sønnedøttre smaa
hvile her ved Eders Side.
Glade de i Himlen staa
fri for Verdens Sorg og Kvide.

Som *Kilder* til denne Skildring har jeg benyttet: Forskellige Aktstykker og Breve (indgivet til Danske Kancelli) opbevaret i Rigsarkivet. Løve Herreds og Arts Herreds Forhørsprotokoller for Aarene 1836—44 og Provstiets Embedsbøger for de samme Herreder og samme Aar — alle i Landsarkivet. Ligeledes har jeg ved særdeles Imødekommenhed fra Hr. Bureauchef Kretz, Rigsdagens Bureau, haft Lejlighed til at undersøge Roskilde Stænderforsamlings Arkiv, hvor jeg fandt det Side 114 anførte Andragende. Desuden har jeg benyttet flere mundtlige Meddelelser af ældre Folk paa Gørløveggen.

J. P. J.

Om Præstegaarden i Nykøbing.

Har der nogen Sinde været en Præstegaard i Nykøbing? Det har man da aldrig hørt.

Jo, der har endogsaa været to.

Mandag den 13. April 1663 gør Niels Sander- sen, Byfoged udi Nykøbing, og Peder Bodilsen, By- skriver samme Steds, vitterligt, at otte Mænd, alle Borgere i Nykøbing, fremkom for at besigtige Kir- kens samt de *tvende* øde Præstegaardes Brøstfældig- hed her ibidem.

Udfaldet af dette Syn var blandt andet: den Præstegaard næst Anders Nielsen er forfalden, og blev det øvrige, som findes paa Stedet, vurderet, den nederste Længe, som var næsten forraadnet, for 6 Daler, det Stykke, som staar herud til Gaden, 4 Daler.

Hvor den ene Præstegaard har ligget, ved man ikke.

Men den anden Præstegaard har ligget i Nørre- fjerding, i det nuværende Kildestræde, hvor nu det Sted, der ejes af Enke Line Madsens Arvinger, ligger.

Denne Præstegaard blev den 3. Juni 1493 til- skødet St. Anna Alter i Nykøbing Kirke af Fru Heb- bil Lykkesdatter. Dette Skøde var af Pergament med seks vedhængende Segl og har været i Nykøbing.

Præstearkiv i Aarhundreder, men er nu forsvundet. Inden det blev borte, havde Sprogforskeren N. M. Petersen dog taget en Afskrift af det; denne Afskrift findes nu i Rigsarkivet og lyder saaledes:

1493. Nykøbing i Sjælland,
3die Juni.

Allæ mæn thette bræff see eller høræ læsze Helse vi niels michilssen som thenne efterscreffnæ dagh saad i fogde stet paa Nykøbings byting Hæbbil lytkessdotter Olaff Jepssen Capelan i Nykøbingh Jacob Drøyssen burgmæster Olaff Bassæ oc Herminth skræder Rotmæn samestæds ewinnelige met gud. Gøre wi vitherligt met thette vort obnæ breff at aar efter gutz byrdh Mcdxc3^o then mandagh nest effter the heliæ trefolligheetz syndag vor skicket paa Nykøbings bytingh fore oss oc fore mange dannemæn flere som then dag ting søckte hederlig oc velbyrdigh quinne frw hæbbil her pæder ericssens effterlewerskæ guth hans siæl haffwæ. Gaff og skøtte fran sig og fran sinæ arwingæ till euinnelighe eye til sancte anne alteræ i Nykøbings kirkæ then iordh som hun køptæ aff Cize Jensdotter oc huset som nw paa staar met hwilken iord som ligger mælløm Jes suders gord og luzætruelsses gord, met bredæ oc lengæ saa megeth som thet er. Item gaff oc forscreffnæ frw hæbbil oc sciøtte forscreffnæ dag then hawæ som hwn køptæ aff hienrich hanssen oc thet som hun fik aff iacob diegn som ligger norden kirken til forscreffnæ alteræ met bredæ oc længæ til ewinnelegæ eye forscreffnæ alteræ nydæ oc behollæ skulendes fore hwerss mantz hinder eller gensielsæ met saa skæl at fru hæbbil skal siælløff foresee thet i sin liifstiid. Oc skal ther gøres ald kongelige tyngæ aff som bør at gøres aff rettæ Hwilket skøde Asgud nielssen anamede paa sancte anne vegnæ Oc ther ower beddes han eth tings vitnæ. Tha til mælted een beskedhen man Abram perssen Rotman i Nykøbingh at han skulde tage

XI*) danne mæn til sig och bæræ hæræ vitnæ ower tha tog han tessæ effterscreffnæ dannemæn som er jes perssen tygge nielssen jes siordsen jens smeth anders laurissen Jep bageræ Jes ericsen jes michilssen niels perssen Olaff skionning oc michild iepsen hwilkæ forscreffne xij Dannemæn aff gingæ i eth berad oc ind komæ i gen paa forscreffne tingh allæ samdræctelegæ vitnede paa theris gode tro oc sanningen oc fulkommelige vele til staa at them fuld vitherligh er at forscreffne fru hæbbil saa gaff oc skøttæ forscreffne iord oc huss fraa sig oc sinæ arwingæ oc til sancte anne alteræ som forescreffwet staa. At saa vor giffwet oc skøt for^{ne} dag paa Nykøbings byting oc skøde te^e D'cken**) strax samme dag i Asgudh nielssens stwæ thet vitnæ wi met vore intzeglæ hængendis neden fore thette vort obnæ breffh Datum anno die et loco ut supra.

Originalen i Nykjøbing Præste Archiv i Sjælland paa Pergament med Levninger af sex hængende Segl.

Bagpaa: Læst Paa Nykiøbings byting Ottendagen thendt 21. Julij 1623.

Frue Hebbils Skøde paa huus og Jord til St. Annæ Alter 1512.

(Afskrift efter en Afskrift i Langeb. Diplomatar. R. A.)

Fru Hebbil eller Hebele Lykkes- eller Lydikesdatter blev — efter hvad der blev meddelt mig paa Landsarkivet — 1456 gift med Hr. Peder Eriksen (Gyldenstjerne) til Nybo. Han døde 1463. 30 Aar derefter har Fru Hebbil skænket denne Gaard og Have Nord for Kirken til St. Anna Alter i Nykøbing Kirke. St. Anna, Jomfru Marias Moder, var paa den Tid en meget yndet Helgen. Der har været et Alter i Nykøbing Kirke indviet til hende. Rimeligvis

*) xj.

**) sic; dette Sted bør rettelig opløses: „tette drucken“, men det skal bemærkes, at en saadan Vending ikke kendes anden Steds fra. At Stedet er gengivet uopløst viser, at Afskriveren, N. M. Petersen, har været uklar over det.

har hele Kirken været helliget hende. Man paa kaldte hende i Nød. Da Lynet den 2. Juli 1505 slog ned lige foran Luther, faldt han til Jorden og raabte: Hjælp, kære St. Anna, jeg vil blive Munk. I Aaret 1523 skriver han: St. Anna var min Afgud.

Det har hun vist ogsaa været for Fru Hebbil paa hendes gamle Dage. I de Ord i Skødet om hendes afdøde Husbond: Gud hans Sjæl have, kan vi høre, at det er Kærlighed til hendes kære Mand og Omsorg for hans Sjæl, der har drevet hende til at give St. Annas Alter denne Gave.

Og det er nok ikke det eneste, St. Anna har faaet i Nykøbing. En gammel Mand har fortalt mig, at den Del af Præstejorden i Nykøbing, som ligger ved Vejen ud til Nordstrand, i gamle Dage, da alle Markerne havde Navne, blev kaldt St. Annas Have (∴ et indhegnet Jordstykke).

Denne Gaard, som Fru Hebbil skænkede St. Anna Alter, har saa været Præstegaard i godt 200 Aar; den kaldes i den gamle Embedsbog Hebbilsgaard. Mulig har den Kapellan, der omtales i Skødet, været den første præstelige Beboer af Fru Hebbils Gaard.

I Kirkegaardsmuren Nord for Kirken er der et Sted, hvor den gamle Mur af Munkesten har været nedbrudt; senere er Aabningen i Muren blevet muret til med almindelige smaa Mursten. Her har Fortidens Præster rimeligvis gaaet gennem en Laage i Kirkegaardsmuren fra deres Have ind paa Kirkegaarden.

Den Mand, som nu er Nabo til Grunden, hvor den gamle Hebbilsgaard laa, har sagt mig, at han ofte i gamle Dage har hørt Tale om, at Præsten havde boet derinde i Nabogaarden og haft sin Gennemgang til Kirken over Kirkegaarden.

I denne Gaard har Præsten i Nykøbing saa boet i nogle Aarhundreder. Men henimod Slutningen af det 17. Aarhundrede er Præstegaarden blevet meget forfalden. Der har i Præstearkivet i Nykøbing været en Del gamle Skrivelser angaaende Præstegaardens Brøstfældighed. De findes nu i Landsarkivet. Her aftrykkes en af dem fra 1676 angaaende Sognepræstegaardens Brøstfældighed. Om dette er Hebbilsgaard eller den anden Præstegaard, lader sig næppe oplyse nu med Sikkerhed.

Bertill Jensen Byefogit udi Nyekiøbing Och Peder Bodelsen Byeskriff[ue]r ib[ide]m Giører witterligt, at Aar 1676, Mandagen den 5 Junij Paa Nyekiøbings Byeting war schichet og for Retten fremkom effterschr[efne] 8 Mend, Nemblig g[amle] Hans Peders[en], Powel Nissen, Niels Rasmus[en], v[unge] Hans Peders[en], Hendrich Danielsen, Albrit Pederse[n], Mads Danielsen och Niellaus Sørens[en], Borgere her udi Nyekiøbing, som den — 24 April sidstforleden her til ting e[ffter] welwiise Borg[e]m[ester] och Raads Begiering war opkreffuit, Præstegaardens Brøstfeldighed her sammesteds at besigtige, Och derom idag gjorde Deris affsigt saalides som föllger. Effer foregaaende Opkreffuelse her aff Byetinget den — 24 April nest forgangen, Belangende at Erfare huis Brøstfeldighed der nu befindis paa Sognepræstegaarden her ib[ide]m. Saa haffuer 8 Mend sig did begiffuit och den besigtiget som föllger, for det første, Anlangende Hestemølle Huset, da befindis det Joe i forige Aars affsigt at were sagt gandsche Unottigt til Gaardsens Fornødenhed som den affsigt meere forklarer. Den westre Lenge Langs op med Peder dawidseens gaard er mange steder Brøstfeldig paa tag, Och dersom Hestemølle Huset ey for tiiden schyld i dette Aar kand forandris, da wil begge Renderne opbrydis och omleggis paa samme Lenge er den Norde gaffil

øde. Paa Haffuelengen er mange steder Brøstfeldighed paa tagit, wil och forsiunis den gandsche Lenge med swerlegter, och er tuende Bielcher Sønder; och er den westre gaffl paa samme Lenge Øde. Det Halffhuus som Brøggerhuset er udj, den Øffring er Udychtig, och kand iche bliffue foruden drøff, Uden der settis en Ret Offuerdeel paa. Kiellerhuset er nu som tillforn brøstfeldig i foedstyckerne. Stuelengen til gaden er brøstfeldighed mange steder paa steentagit baade til gaarden och gaden, och wil saa wiit forbedris, at det kan forsuare sig for wand och drøff. Loffted off[ue]r Poerten er gansche Obet, wil omleggis och forbedris. Winduerne baade i Kammerser och Stuer er mange steder Brøstfeldig, wil forbedris. Forandringen paa Stakiitwerchit, da er dj gandsche borte och Ødelagde, før Her Hans Christens[en] kom i gaarden, saa wel som Fruchte-træerne i Halffuen Ødelagt, Vndtagendis tuende som endnu findis. Huilchet de — 8 Mend enhuer wid æed bekrefftid saa at were udj Sandhed. Huor effter Jacob Madsen Kirchewerge paa Kirchens wegne begierte affsigten beschreffuet, och paa Sognepræsten Hr: Hans Christenses Wegne en gienpart, udj — 8 Mendis Nerwerelse den dag til stoche schreffuen Nemlig, Jens Mouritzen, Niels Lauritzen, Peder schomager, Peder Peders[en], Christen schreder, Jens Peders[en], Anders Nielsen och Søren Anders[en] alle Borgere her i Nyekiøbing. Dés til widnesbyrd vnder woris Zigneter.

Actum ut supra.

En — 8 Mænds Affsigt paa Sognepræstegaarden udj Nyekiøbingh.

5 jun. 1676.

Det har jo ikke været noget godt Hus at bo i. Hvad nytter det med et Hestemøllehus, naar Taget over Stuehuset er utæt, og Regnvandet drypper ned i Værelserne?

Åar 1670 blev Hr. Hans Christensen Gyllich kaldet til Kapellan eller Vicesognepræst for Nykøbing og Rørvig Menigheder, medens Magister Hans Barchman var Sognepræst her. 1672 skænkede Kong Christian den femte 19 Daler 5 Skilling til Hr. Hans Christensen til derfor at købe en Præsteresidens til sig og sine Efterfølgere som Kapellaner i Kaldet. 14. Januar 1676 døde Sognepræst Barchman i sin Alders 49. Aar, og Hr. Hans Christensen blev da Sognepræst. Det er formodentlig ham, der har faaet udvirket, at Sognepræstegaarden blev synet den Gang, han blev Sognepræst og skulde flytte hen i den.

Og tilsidst blev den gamle Præstegaard saa ussel og elendig, at Sognepræsten Holger Nielsen Arctander i Aaret 1704 flytter fra den til sin egen opbyggede Gaard i Byen. Først havde Præsten dog sikret sig en Huslejegodtgørelse. I Følge Christian den femtes danske Lov af 1683 — 2—22—70 skal Kirkeværgerne i Købstæder forsørge Sognepræster med bekvemme og skikkelige Boliger. I 1702 resolverede Kong Frederik, at Præsten i Nykøbing skulde have en aarlig Huslejegodtgørelse af 30 Daler. Og da saa Præsten har faaet sin egen Gaard færdig, flyttede han i 1704 ud af den gamle Præstegaard. Følgende Skrivelse viser, at Kirken den Gang havde en tjenstivrig Kirkeværge:

Ærværdige Heederlig og wellærde Mand
Hr. Holger Nielsen Arctander
og

Kongl Mayts Byefogit
S_r: Petter: Isachsen Schumacher.

Saasom ieg Underschrefne hafuer fornummit
at ærværdige Heederlig og wellærde Mand Hr:

Holger Nielsen: Sogne Præst her till Stæden, hafuer i disse dage flyt af Præste Residensen, og ind Vdj sin Egen op biugit gaard her i byen, og derofver Staar nu Præste Residensen øde og Vden Nogen i wærende, Hvorforre Jeg som ordinerit Kierche wæрге er Høyligen forarsagit, det for Eder begge som tilsiufns, og minne Neste øfrighedz mend paa Kierchens weigne at andsøge, og derforre aller tiennistligst wil fornemme Eders goede betenchende Huorleedis nu med Præste Residensen schall forholdis, thj blifver dend Saaledis i tilstundende wintter øde og Uden Nogen i wærende hestaaende, saa Er det iche andet En dens gansche Ruin, og Er at befrychte dend Inden wintterens Udgang blifver Nederbrudt, og dens tømmer, Steen, windwer, dørre, med dens Inventarium, med meere, blifver bortstaallit, thj det er mig V-mugligen som Kierchewærger at op Passe dend, og nu imoed wintter dage at faae Nogen til at wærrer i dend, til at hafve tilsiufn med dend, lader sig iche wel giørre, Helst fordj tiiden Er forløbben, at hvem det schulde Værrer mand i saa maader Kunde ofr talle at side i dend for at Passe paa dend, iche Kand Værrer sig nu om Ildebrand; Saa Wilde Jeg og dis foruden fornemme, om Jeg de paa halmtagene op blæste huller schall Endnu lade til teche, Saasom Jeg før i Sommer iche hafuer Kundet giort Langhalm eller Rør fall, til Kiøbs, Item om Jeg anden Smaa Reparation med Klinning og andet ved leer weggene |:om Nogit schulde Værrer Vdfaldet:| schal lade forfærdige. Huorom alt Jeg wed disse 2de mend aller tiennistligst, mig til Efter Retning her paa teignit, wil Erholde begge derris goede Resolution, Huormed Jeg Stedtze forblifver

Derris

Beredwillige og schyldige Tienner
Niels Lauritzen.

Nykjøbing, d: 15 Septembr Ao 1704.

P: S: forskrefne Dato dend 15 Septembr: 1704
 Varre Vj Underschrefne Hans schomager og Lau-
 ridz hanschemager med denne beschichelse hoes
 Sogne Præsten hr: Holger Nielsen, og Kongl.
 mayts Byefogit Sr Petter Jsachsen Schumacher
 Huilchen de anlofvede Strax at Vilde besvarre,
 dend = 27 Septembr. Efter anfordring Blef dend
 Sendt tilbage igen, Vden Nogen derpaa gifven
 Resolution, Huilchet Vj Underschrefne som Varre
 i beschichelse viis fremsendt Testerer: Dat: Ny-
 kjøbing dend = 27: Septembr 1704.

Hans Jackobsen
 Egen hand.

Laurs Olsenn
 Eegen hand.

En Memorial
 til Sogne Præsten og Byefoed: Huor-
 leedis, med Præstegaarden schulde for-
 holdis Effter at Præsten Var flyt af
 dend, og dend øde Vde[n] Nogen i
 værende henstod med viidere. Dato
 dend 15 Septembr Anno 1704.

Kirkeværgen har gjort sig Flid for, at hans
 Skrivelse skulde komme i de rette Hænder. Men
 Præstegaarden blev aldrig Præstegaard mere. Den
 er formodentlig blevet revet ned i Aaret 1705; i Be-
 gyndelsen af dette Aar blev der nemlig givet Til-
 ladelse til at sælge Materialier af den ubrugelige
 Præstegaard.

Saa har Præsten i Nyköping i 200 Aar boet til
 Leje. Hr. Arctander kunde sagtens; han flyttede ind
 i sin egen opbyggede Gaard. Men mange senere
 Præster har haft svært ved at faa sig en passende
 Lejlighed i Byen; og efterhaanden som Pengenes
 Værdi sank, blev de 30 Rigsdaler i Huslejegodt-
 gørelse, der senere blev til 64 Kroner om Aaret, langt
 fra nok til en passende Lejlighed, som i de sidste 50
 Aar har kostet 600 Kroner om Aaret i Leje.

Fra 1783 til 1794 var der tre Præster efter hinanden i Nykøbing, som alle havde været Legationspræster i Udlandet. Hr. Alexander Holm kom 1783 fra London, Hr. Berthelsen 1787 fra Madrid og Hr. Magister v. Haven i 1790 fra Paris til Nykøbing. Det maa have været underligt for disse Mænd at komme fra de store Forhold ved Gesandtskaberne i Hovedstæderne til den lejede Lejlighed i Nykøbing. Sognepræsten Jacob Hansen Bang (1802—13), der døde som Domprovst i Roskilde, maatte tilsidst i Nykøbing tage Bopæl i en ussel gammel Bindingsværksgaard, der efter hans Bortflytning blev nedrevet. Og Pastor Ahrends (1813—20) „boede i et lidet Hus, under hvis Gulv en af Byens Afløbsrender gik“. I Aaret 1874 kunde Sognepræsten, Provst Ponsaing have købt den smukt beliggende „Grønnehavegaard“ i Grønnehavestræde med Vænget (hvor nu Gartner Holst bor) til Præstegaard for 5600 Rigsdaler. Ansøgning om Tilladelse dertil var afsendt til Provsten, men Præsten kaldte denne Ansøgning tilbage, og Købmand N. W. Thomsen købte „Grønnehavegaard“.

Da jeg i 1904 kom til Nykøbing som Sognepræst, fik jeg fra min Formand og fra Menighedsraadet en kraftig Opfordring til at skaffe Embedet en Bolig. Den Byggegrund, Embedet ejede paa Vesterbro, en lang, smal Kile midt i den store Købmandsgaards Tømmerplads, egnede sig ikke til Præstebolig; men Ministeriet tillod at mageskifte den med en anden Byggegrund. Efter nogen Besvær fik Embedet den nuværende Præsteboligs Grund, adskilligt større end Embedets oprindelige Byggegrund, frit beliggende lidt Nordvest for Byen med en herlig vid Udsigt, dog kun fem Minutters Gang fra Kirken og ikke langt fra den gamle Hebbilsgaard.

Her blev der i 1906—07 opført en Præstebolig efter Tegning af Arkitekt C. Harild ved Civillisten. Arkitektens Tanke har været, at Præsteboligen skulde svare til den kønne, gamle Kirke. Hele Bygningen med Gaard, Have osv. har kostet 16,000 Kroner. Embedsllaanet til Bygningen vil først være udbetalt i 1948.

„Tror du, Folkekirken bestaar til den Tid?“ spurgte jeg min gamle Skolekammerat, Dr. Edv. Lehmann, nu Professor ved Berlins Universitet, da jeg viste ham Præsteboligen. — „Nej, det tror jeg ikke“, svarede han; „saa er denne Bygning Bade-pensionat“.

Præstebolig eller Badepensionat? —

Den, som lever, vil faa det at se.

G. Knudsen.

Historisk Samfunds Virksomhed i 1910.

Ved *H. J. Hansen.*

Om Virksomheden i det forløbne Aar er at sige, at der har været en Fremgang i Medlemstal fra knapt 400 til meget nær 450. Vort nærmeste Maal er 500 Medlemmer, og dette vil formentlig meget snart være naaet. Vi gentager vor Opfordring til at virke for Tilgang, idet det er givet, at jo flere Medlemmer Samfundet har, des bedre kan det løse sin Opgave i den ene og anden Henseende. Og naar Medlemmer for de 2 Kr. om Aaret faar en Aarbog, der er mere end Pengene værd, og Adgang til en billig aarlig Udflugt til et interessant historisk Sted samt til et Par Foredragsmøder, saa tør vi sikkert paaregne en langt større Tilslutning, naar Sagen bliver almindelig bekendt.

Af „Fra Holbæk Amt“ er i Marts Maaned udsendt 4. Hefte. Vi erindrer om, at tiltrædende Medlemmer kan faa alle de udkomne Aarbøger til 1 Kr. pr. Stk. Ligeledes gentager vi, at der er sluttet en Overenskomst med Ribe, Vejle, Frederiksborg og Thisted Amts historiske Foreninger, hvorefter

vore Medlemmer kan faa et eller flere af disse Amters Aarsskrifter à 1 Kr. pr. Aargang.

*

Søndag d. 10. Juli foretog Samfundet en *Udflugt til Lund*. Selskabet talte meget nær 200, hvoraf dog nogle enkelte var Medlemmer af Kalundborg Højskoleforening uden at tilhøre vort Samfund.

Turen var i alle Maader vellykket og fornøjelig. Dens nærmeste Maal var naturligvis Domkirken, men dernæst det kulturhistoriske Museum.

Efter Ankomsten til Lund og en lille Entré paa „Grand Hotel“ begiver man sig straks til Domkirken.

Oppe i Koret tager Selskabet Plads i de gamle Munkestole, og Forstander, Cand. *Rosendal*, Lyngby, der med stor Elskværdighed er gaaet ind paa at følge med Selskabet som dets Cicerone, holder et kort, oplysende Foredrag om den imponerende Kirkes Historie:

Domkirken er Skandinaviens største romanske Kirke, 271 Fod lang, 72 Fod høj. Den er grundlagt under Svend Estridsen og ombygget under Knud den Hellige. Krypten blev indviet i 1123, selve Kirken en Snes Aar senere. Bygningen hærgedes flere Gange af Ildsvaade, og efter en Brand i 1234 maa den næsten helt ombygges. Træløftet blev den Gang erstattet med Hvælvinger. Op gennem Tiderne blev Kirken efterhaanden vanrøgtet, og der blev klistret en Del Kapeller osv. paa; men under de senere Tiders forstaaende Restaurationer er alt dette dog igen fjernet, saa Kirken nu staar ren og smuk i sin gamle Stil. Krypten er en af Verdens største; den er 106 Fod lang, 36 Fod bred og 14 Fod høj. Den bæres af 24 Piller. Her ser man som bekendt bl. a. Jætten Finn, der blev til Sten, da han i Galskab over, at Kirkens Bygmester, St. Laurentius, gættede hans Navn, vilde rive hele Værket om.

Hr. Rosendal fortalte om flere af de historiske Optrin, der

knyttede sig til Kirken. Her var det bl. a., at Absalon blev udnævnt til Ærkebiskop. Historien melder, at da den gamle Eskild forkyndte Udnævnelsen, brød den tætpakkede Menneskemængde nede i Kirken ud i Jubelraab, og paa en Gang tonede Dagvisen: „Den signede Dag, som vi nu ser“, op mod Hvælvingerne. Det skal være en af de første Gange, Sang paa Modersmaalet har lydt i Kirken.

Hr. Rosendals Foredrag paahørtes med stor Opmærksomhed. Og efter at man havde faaet denne Vejledning, tog den stærkt interesserede Forsamling Kirkens Indre og Ydre i Øjesyn. Af stor Virkning er det, da Vagtmesteren paa en Gang lader Kirkens Hundreder af elektriske Glødelamper tænde. Det giver det store Kirkerum en ejendommelig Skønhed.

Fra Domkirken vandrede Selskabet hen til det store kulturhistoriske Museum, hvor man tilbragte en interessant Time. Navnlig besaa man med stor Interesse de gamle Bondehuse, der er opført og udstyret med den største Nøjagtighed i alle Enkeltheder. Her er Masser af morsomme Ting at studere, og Tiden flyver let indtil Kl. 3. Saa gaar man tilbage til Domkirken.

Domkirkens Organist har nemlig været saa elskværdig at indgaa paa at give en lille Koncert for de danske Gæster.

Det blev maaske Dagens stemningsrigeste Øjeblik, da Tonerne fra det mægtige Orgel, der har ikke mindre end 3067 Stemmer, bruser ud i Kirkerummet, stiger og synker, toner som Dommedagsbasuner af vældig Styrke eller klinger fint og mildt som Sølvklokker. Kunstneren spiller flere Numre og slutter saa af med at synge den gamle svenske Dagvise til eget Akkompagnement. Han raader over en prægtig Baryton, der lyder brillant ud i Rummet.

Denne lille improviserede Kirkekoncert vil af Tilhørerne længe bevares som et festligt Rejsminde.

Fra Domkirken begav Selskabet sig til „Grand Hotel“, hvor en „svensk“ Middag indtoges.

Udflugten til Lund sluttede sig smukt ind i Rækken af de tidligere til Sjællands Odde og til St. Bendts Kirke i Ringsted og Roskilde Domkirke.

*

Den 8. December holdt Samfundet sit *Aarsmøde* paa Hotel „Postgaarden“ i Holbæk.

Provst *Nissen*, Vemmelev, holdt her et Foredrag om „Vore Landsbykirkers Historie“.

Efter Foredraget afgav Sekretæren, Redaktør *Hansen*, Beretning om Aarets Virksomhed. Han meddelte, at Bestyrelsen stillede Forslag om, at der holdes et Foredragsmøde til om Aaret foruden det ordinære Efteraarsmøde. Det henstilledes at holde et saadant Møde i Forsommeren, første Gang i Vallekilde Højskoles Gymnastiksal, som Forstander Povl Hansen velvilligt havde stillet til Raadighed.

Forslaget vedtoges, og det paatænkte Møde vil saaledes blive afholdt en Gang i Forsommeren, ventelig med Cand. mag. *Lorenzen* som Taler.

Som Bestyrelsesmedlemmer fratraadte efter Tur Borgmester N. E. Hansen, Højskoleforstander Povl Hansen og Læge Schou.

Det vedtoges enstemmigt at indstille alle de fratrædende til Genvalg.

Postmester *Kornerup* gav ved Mødets Slutning en kort Redegørelse for de forberedende Arbejder til et Museum i Holbæk. Der var allerede ved Gaver indkommen ikke faa værdifulde Ting, som havde faaet Plads i en af de gamle Skolebygninger i Hol-

bæk. Sagen er i god Gænge, og der vil forhaabentlig inden altfor lang Tid kunne aabnes et Museum i Holbæk.

Formanden, Borgmester *Hansen*, udtalte Bestyrelsens og Historisk Samfunds Tak for det Arbejde, der hidtil var gjort for Museet, der jo stod i Forbindelse og Samklang med Samfundets Virksomhed.

*

Vi bringer sluttelig en Tak til alle, der har støttet Samfundets Virksomhed hidtil. Særlig retter vi en Tak til Regeringen og Rigsdagen for den værdifulde aarlige Statsunderstøttelse af 300 Kr. samt til Foredragsholderne og Bidragyderne til Aarbogen for deres velvillige Støtte.

Medlemsliste.

(Fortsat fra IV. Bind.)

Tilgang.

Andersen, Ludv., Gaardejer, Grevinge.
Bernstein, Tømremester, Asnæs.
Behrend, Bankdirektør, Ballen, Koldby.
Bure, Kr., Lærer, Kalundborg.
Bus, H., kgl. Vejer og Maaler, Holbæk.
Christensen, Chr., Lærer, Adelgade, Kalundborg.
Christensen, Bagermester, Cordilgade, Kalundborg.
Dinesen, L., Folketingsmand, København.
Dithmer, P., Murermester, Holbæk.
Engberg, Jernbaneassistent, Holbæk.
Eriksen, Lars, Gaardejer, Brendt pr. Asminderup.
Eriksen, Nicolaj, Gaardejer, Faarevejle.
Gjevnøe, Lærer, Asnæs.
Gravesen, Karoline, Viskinge, Svejle.
Gravlund, Thorkild, Reersø, Gørlev.
Grevenkop-Castenskiold, Kammerherre, Hågestedgaard, Maarsø.
Grevenkop-Castenskiold, Kammerherre, Hørbygaard, Maarsø.
Hansen, C. A., Lærer, Holbæk.
Hansen, J. Papias, Lærer, Frydendal, Mørkøv.
Hansen, Niels, Gaardejer, Kirkemosegaard, Snertinge.
Harboe, Faurbo Teglværk, Snertinge.
Henningsen, E., Boghandler, Holbæk.
Henriksen, Jens P., Gaardejer, Aastofte, Asnæs.
Jensen, Niels, Bestyrer, Sandby Hage, Hørve.
Jensen, Marie, Bakkerup, Knabstrup.
Jensen, Anders, Gaardmand, Nostrup, Kalundborg.
Jensen, Anna, Frøken, Søgaard, Maarsø.
Jensen, Jens, Gaardejer, Faarevejle.

Jensen, Bjørn, Herredsfuldmægtig, Holbæk.
 Johansen, Tømremester, Asnæs.
 Jørgensen, Uhrmager, Holbæk.
 Kjær, R. M., Inspektør, Holbæk.
 Kjølse, A. F., Gaardejer, Føllesløv, Snertinge.
 Klausen, H. P., Gaardejer, Grevinge.
 Kristensens, Hans, Enke, Gaardejer, Kundby, Svinninge.
 Larsen, Kr., Gaardejer, Lønnebjerggaard, Nykøbing Sj.
 Larsen, L., Amsraadsmedlem, Gaardbestyrer, Igelsø, Kvandløse.
 Larsen, Niels, Gaardejer, Høve, Asnæs.
 Larsen, Laurits, Gaardejer, Vig.
 Madsen, C., Amtstuefuldmægtig, Holbæk.
 Møller, L., Mejeribestyrer, Stenstrup, Højby.
 Nielsen, N. P., Gaardejer, Skippinge, Snertinge.
 Nielsens, Hans, Enke, Haunsø, Snertinge.
 Nielsen, Mejeribestyrer, Svinninge.
 Olsen, H., Skræder, Mørkøv.
 Olsen, Jens Kr., Boelsmand, Jerslev Sj.
 Olsen, Niels, Gaardbestyrer, Hagedsted, Maarso.
 Olsen, Ulrik, Gaardejer, Føllesløv, Snertinge.
 Olsen, Peter, Boelsmand, Tolsager, Asnæs.
 Perregård, Redaktør, Nykøbing Sj.
 Petersen, Bankdirektør, Landmandsbanken, Holbæk.
 Petersen, P., Slagter, Udby, Holbæk.
 Petersen, N. P., Boelsmand, Sandby.
 Poulsen, Nikolaj, Gaardejer, Høve, Asnæs.
 Rasmussen, Katrine, Fru, Holbæk.
 Schepelern, Professor, Kystvejen, Kalundborg.
 Ulrich, Pastor, Tølløse.

Afgang.

Hannibal, S., Gaardejer, Gierslev, Høng.
 Jensen, Købmand, Jyderup (død).
 Jensen, F. L., Lærer, Kalundborg.
 Kristensen, Hans H., Asnæs.
 Larsen, Chr., Gaardejer, Ondløse, Mørkøv.
 Lindbæk, Højskoleforstander, Ubberup, Vørslev (død).
 Madsen, K., Fabrikant, Asnæs.
 Madsen, Karl, Gartner, Høve, Asnæs.
 Mortensen, Georg, Husmand, Grevinge.

Petersen, Peter, Gaardejer, Mullerup, Slagelse.
 Rasmussen, J. P., Gaardejer, Havrebjerg.
 Rasmussen, Kr., Gartner, Høng.
 Rasmussen, Fr., Fabrikant, Høng.
 Refstrup, Poul, Smedesvend, Høng.
 Sandersen, Chr., Gaardejer, Nr. Vallingerød, Tølløse.
 Stricker, Borgmester, Nakskov.

Medlemstal 1. Januar 1910	397
Tilgang i Aaret	57
	<u>454</u>
Afgang i Aaret	16
Medlemstal 1. Januar 1911	438

Redaktionsudvalget:

Redaktør *H. J. Hansen*, Holbæk.
 Højskoleforstander *Povl Hansen*, Vallekilde.
 Skoleforstander *J. Nylev*, Ubby.
 Pastor *H. P. H. Gjevnøe*, Grevinge.

